

VIGILIA

Reymont: Zarándokúton Czestochowába

T. S. Eliot: Egy keresztény társadalom eszméje

Kada Lajos: Az európai integráció és a keresztény értékek

Artner Tivadar emlékezése Mindszenty Józsefre

Tomáš Halík: Az egyházi élet megújításáról Csehországban

Beszélgetés Vízkelety Andrással

1993/8

LUKÁCS LÁSZLÓ: A minőség forradalma	561
T. S. ELIOT: Egy keresztény társadalom eszméje (<i>Beck András fordítása</i>)	562
KADA LAJOS: Az európai integráció és a keresztény értékek	567
TOMÁŠ HALÍK: Gondolatok az egyházi élet megújításáról Csehországban (<i>Somorjai Gabi fordítása</i>)	575
ARTNER TIVADAR: A bíborosról, gyermekszemmel (Emlékezés Mindszenty Józsefre)	582
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ: Az utolsó ellenpápa, V. Félix (II. rész)	590
VASADI PÉTER: A delfin (<i>vers</i>)	595
WLADISLAW STANISLAW REYMONT: Zarándokúton Czestochowába (<i>Szalai Attila fordítása</i>)	596
OLÁH JÁNOS: Amíg csak élek (<i>vers</i>)	603
KIPKE TAMÁS: Átutazó (<i>elbeszélés</i>)	604
OLÁH JÁNOS: Zöld, kék, sárga; Találd meg (<i>versek</i>)	609

KATOLIKUS RENESZÁNSZ

FÉJA ENDRE: Harsányi Lajos, a boldog költő	610

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Vízkelety Andrással (<i>Mártonffy Marcell</i>)	617

MAI MEDITÁCIÓK

HANKOVSKY TAMÁS: A feszültség izzásában élő ember	624

PERSPEKTÍVÁK

SZENNAY ANDRÁS: Konfliktusokkal élni... ..	629

SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	633

Címlapunkon: A czestochowai Fekete madonna (Jasna Góra)

A minőség forradalma

Sajnos, napjainkra mintha feledésbe merült volna Németh Lászlónak egykor oly sokat emlegetett kifejezése, s vele nemzetünk egyik évszázados, értékes hagyománya is. A reformkorm (sőt már a felvilágosodás) gondolkodói, politikusai felismerték azt, hogy hiába harcolunk politikai függetlenségünkért, hiába indul el hazánkban az ipari-gazdasági fejlődés, „a nemzet csinosodása” csak akkor kezdődhet meg, ha minden egyes állampolgár értékesebb emberré válik.

A demokrácia tartópillére, a szabadság nem képzelhető el személyes felelősségvállalás, közösen elfogadott érték- és eszményrendszer nélkül. Ehhez pedig nem lehet eljutni másképp, csak a nevelés révén. A modern államok nagy vívmánya volt az általános és kötelező népoktatás bevezetése. Egy-egy társadalom fejlettségének fokmérője, milyen mértékben részesülnek oktatásban a fiatalok, s mennyire általános, rendszeres és folyamatos a felnőttek továbbképzése.

Folynak a csatározások a közoktatási meg a felsőoktatási törvénytervezetről. Mikor jut időnk nevelési törvény kidolgozására? Mikor lehet közmegegyezésre jutni abban, hogy milyen normákat, értékeket kell magáévá tennie annak, aki e hazának megbecsült, értékes polgára kíván lenni? Mikor ismerjük fel végre, hogy a korlátlan és feltétlen, érték- és jogrend nélküli szabadság rombol, nem pedig épít, az abszolutizált szubjektívizmus pusztító anarchiába torkollik?

Évtizedek elnyomottsága után érthető, hogy fölerősödött a szabadság harsány s minden áron való követelése. Mégsem engedhetjük, hogy újra hatalmába kerítsen bennünket a felvilágosodás naiv optimizmusa. Veszélyes illúzió, hogy „az ember”, minden ember, mindig — automatikusan — magától jó, aki értelmesen és felelősen cselekszik, s tiszteletben tartja a közjót, más emberek érdekeit is. Természeti katasztrófák is kiolthatnak életeket, de a földön szünet nélkül folyó öldöklést az emberi gonoszság idézi elő. A Szentírás „jóakarató emberekről” beszél, s tudván tudja, hogy ez a jelző nem jár vele szükségszerűen az emberléttel. Az ember szabad, ismer jót és rosszat. Csodálatos lehetősége s félelmes kötelessége, hogy választania kell a kettő között. A történelem bizonyítja a kinyilatkoztatás igazát, hogy az ember bűnös: képes rosszat tenni. Jobb sorsra csak a jóakarató emberek összefogásával juthat el az emberiség.

De milyen értékrendhez igazodjunk? Ki mondja meg, mi a jó és mi a rossz? Hazánk egy ideológia jármából kiszabadulva a „szabad világ” útjait szeretné járni. Századunkban sorra elégtelennek bizonyultak az általuk kipróbált megoldások. Itt nem elegendő a szubjektív mérlegelés, nem lehet irányt adó a többségi szavazás, nem ad tájékozódást a szabad piac öntörvényű alakulása.

II. János Pál pápa gyakran emlegeti, hogy a halálba vezető utak közül egyetlen egy van, amely az életbe vezet: Krisztusé. Az Evangéliumot kell újra felkínálnunk a világnak. Hiszen ez az egyetlen valóban Új, amivel az emberiség találkozhat, a boldogságnak és az üdvösségnek egyetlen útja. Nem ideológia, nem kényszeríthető rá senkire. Akik hirdetik, maguk is esékény emberek, kiszolgáltatva a bűnnek. Csak alázatosan teljesíthetik küldetésüket, fölkinálva az embernek az egyetlen értékrendet, amely valóban szabaddá teszi. A jóakarató emberek csatlakozására számít, s az új nemzedékekre, akik talán már egy tisztább, értékesebb, s ezért boldogabb világban nőhetnek fel, s valóban jobb világot teremthetnek maguknak és utódaiknak.

Nemzetünk sorsa fordulhat rajta, népünk tanítójává válik-e újra az egyház.

Lukács László

T. S. ELIOT

Egy keresztény társadalom eszméje

Tételek úgy fogalmazhatnám meg egyszerűen, hogy a liberális, negatív beállítottságú társadalom vagy a fokozatos hanyatlás felé tart, amely megállíthatatlan, vagy pozitív reformokat hajít végre (valamilyen katasztrófa hatására vagy anélkül), s nagy valószínűséggel kifejezetten szekuláris jelleget ölt magára. Ezt a szekuláris társadalmat nem kell feltétlenül valamely múltbeli vagy jelenlegi rendszerrel összevetnünk ahhoz, hogy előre tartsunk tőle: az angolszászok, úgy tűnik, nagyobb hajlandóságot mutatnak vallásuk *felhígítására*, mint a többi faj. Ha azonban a fent vázolt kilátások egyike sem elégíti ki bennünket, kizárólag egy pozitív keresztény társadalomban bízhatunk. E harmadik lehetőség csupán azok számára áll nyitva, akik egyetértenek a jelenlegi helyzet megítélésében, vagyis kárhóznak tartják a mélyreható szekularizálódási folyamat következményeit, még akkor is, ha magának a kereszténységnek a továbbélését nem tekintik különösebben fontosnak.

Nem kívánom számba venni, hogy milyen konkrét lépések vezethetnének el egy efféle keresztény társadalom létrejöttéhez. Mindössze az általam elképzelt társadalom alapvonásainak felvázolására vállalkozom, szem előtt tartva, hogy az nem emlékeztethet középkori formájára, s nem képzelhető el a tizenhetedik század vagy a megelőző korok mintái alapján. De milyen értelemben beszélhetünk egyáltalán „keresztény államról”? Segítségképpen a következő fogalmak megkülönböztetését javaslom: keresztény állam, keresztény gyülekezet, keresztények közössége.

A keresztény állam nem más, mint a keresztény társadalomnak a törvényhozás, az igazgatás, a jogi tradíciók és formák által meghatározott oldala. Mint látható, egyelőre nem foglalkozom az egyház és állam problémájával, azt a kérdést leszámítva, hogy milyen államhoz fűzheti kapcsolat az egyházat. Olyan kapcsolatra gondolok, mely korábban Angliában létrejött: mely nem pusztán kölcsönös tolerancián alapul, de nem is konkordátum. Ez utóbbi számomra csupán a hatáskörök tisztázatlanságán, gyakran pedig a lojalitások közkedvelt megosztásán nyugvó, ideig-óráig tartó kompromisszumnak tűnik; ez a kompromisszum az állam irányítói részéről azt a reményt is magában foglalhatja, hogy uralmuk szilárdabb a kereszténységénél, melynek napjai meg vannak számlálva, az egyház oldaláról pedig azt a hitet, hogy elég erős a szekuláris berendezkedés valamennyi formájának túléléséhez. Véleményem szerint maga az a tény, hogy az egyház és az állam viszonyáról beszélhetünk, implikálja, hogy az állam bizonyos értelemben keresztény. Világossá szeretném tenni, hogy keresztény államon nem olyan államot értek,

Részlet T. S. Eliot 1939-ben írott *Egy keresztény társadalom eszméje* című esszéjéből, mely a Századvég Kiadó *Konzervatívizmus* című tanulmánykötetében jelenik meg 1993-ban.

melyben a vezetőket keresztényi minőségükben, s még kevésbé keresztényi érdemeik alapján választják. A szentek uralma túlságosan is kényelmetlen lenne ahhoz, hogy tartós lehessen. Nem tagadom, előnyök is származhatnak abból, ha egy keresztény állam vezető személyiségei keresztények. Ez olykor jelenlegi viszonyaink között is bebizonyosodik; de még ha a legmagasabb pozíciók mindegyikét buzgó és ortodox keresztények töltenék is be, helyzetünk alakulásában akkor sem várhatnánk lényeges változásokat. A hivatali működésben nincs és nem is lehet lényeges különbség keresztény és hitetlen között, mivel nem saját jóakaratum, hanem az általuk kormányzott nép általános erkölce az, ami a politikusok magatartását meghatározza. Egyetérthetünk F. S. Oliverrel, aki — Buelow és Disraeli nyomán — vallja, hogy az igazi államférfiakat semmi más nem vezérli, csak a hatalom ösztöne és hazájuk szeretete. Nem az a fontos, hogy az államférfiak keresztények-e vagy sem, hanem, hogy a vezetésükre bízott nemzet hagyományai és vérmérséklete szabja meg tevékenységüket, s hogy a keresztény szellemiség adta keretek között váltsák valóra elképzeléseiket, növelve hazájuk jólétét és presztízsét. Megeshet, hogy olykor nem-keresztény tettekre kényszerülnek, ámde tetteik védelmében sohasem hivatkozhatnak nem-keresztény elvekre.

A modern államok jelenlegi és leendő vezetőit három csoportba sorolhatjuk, s ezek elhatárolása nem a faszizmus, kommunizmus és demokrácia közötti különbségtétel mentén húzódik. Először is vannak olyanok, akik valamely filozófiát tesznek magukévá, illetve adaptálnak, legyen az Marxé vagy Aquinói Szent Tamásé. Vannak azután olyanok, akik tudásukat invencióval ötvözve saját filozófiával állnak elő — mely általában nem túlzottan mély, s nem is alkot olyan rendszert, melyet filozófiai élelvektől elvárhatnánk —, végül pedig vannak olyanok, akik kitűzött céljukat mindenfajta filozófia nélkül kívánják véghezvinni. Nem kívánhatom a keresztény állam vezetőitől, hogy filozófusok legyenek, vagy hogy minden döntésükben tartsák szem előtt a maximát, mely szerint az erényes élet az emberi társadalom szolgálatát jelenti — *virtuosa... vita est congregationis humanae finis*; képzettségükre azonban nem tehetnek szert pusztán a maguk erejéből, s fiatal éveiket sem tölthetik az igazi nevelődés pótlékául szolgáló részképzés és szakoktatás rendszerében: egyszóval keresztény nevelésben kell részesülniük. A keresztény nevelés célja korántsem pusztán az, hogy a férfiakból és nőkből istenfélő keresztényeket faragjon: az a szisztéma, amely kizárólag e célt szolgálná, kultúraellenessé válna. A keresztény nevelés mindenekelőtt a keresztény fogalomrendszerben való gondolkodásmódra tanítaná az embereket, nem tenné azonban követelménnyé a hitet, és nem kényszerítené őket az őszintétlen hitvallásra. Az, hogy a vezetők miben hisznek, sokkal kisebb fontossággal bírna, mint az, hogy milyen hitekhez kell igazodniuk. Egy hit vonatkozásában szkeptikus vagy közömbös, de keresztény keretek között munkálkodó államférfi sokkal jobb szolgálatokat tehet, mint az az ájtatos keresztény, aki a világi keretekhez kénytelen alkalmazkodni. Az előbbinek ugyanis egy keresztény társadalom érdekében kell munkálkodnia.

A keresztény állam, a keresztény gyülekezet és a keresztények közösségének kapcsolata megvizsgálható a hit kérdésével való összefüggésében. Az állam vezetőitől legalább a tudatos alkalmazkodás volna elvárható életvite-

lükben. Az általuk irányított keresztény gyülekezetben a keresztény hit volna magától értetődő, ami csupán egy jórészt öntudatlan magatartást kívánna tőlük; s csak egy jóval kisebb öntudatos embercsoporttól várható el a társadalmi értelemben valóban tudatos keresztény élet.

Az emberek nagy tömegeitől, akiket közvetlen kapcsolat fűz a földhöz, a tengerhez vagy a gépekhez, s akiknek életét szűkebb környezetükhöz kötődő örömök és kötelességek töltik ki, két dolog várható el. Először is, mivel a hit tárgyáról való *gondolkodásra* kevés hajlandóságot mutatnak, kereszténységük csaknem teljes egészében magatartásukban öltön testet: rendszeres vagy alkalmankénti vallási életükben éppúgy, mint felebarátaikhoz fűződő kapcsolatuk szokásaiban. A másik pedig az, hogy miközben tudatában kell lenniük annak, hogy életük mennyire tökéletlen a keresztény eszmékhez képest, vallásos és társadalmi létüknek olyan természetes egészet kell alkotnia számukra, melyben a keresztény élet követelménye nem pusztán kényszerű kötelességet jelent. E két feltétel valójában egyazon dolog különböző megfogalmazása; megvalósításától pedig ma még igen messze vagyunk.

Angliában a keresztény gyülekezet tradicionális központja a parókia. Itt nem térek ki arra a problémára, hogy e rendszer jövőbeli fennmaradásához milyen radikális átalakításokra van szükség. A parókia kétségkívül visszaszorulóban van, s ennek számos oka közül korántsem a legfontosabb a szektákra osztottság: jóval nyomósabb ok a városiasodás — melybe a *külvárosiasodást* is beleérttem, valamint az urbanizáció valamennyi okát és következményét. Az, hogy a parókiát fel kell váltanunk valami mással, nagyrészt azon múlik, szükségyszerűnek tekintjük-e azokat a folyamatokat, melyek pusztulásával fenyegetnek. Mindenesetre a parókiát egy közösségi központ példájának tekintem itt. Ezen nem pusztán vallási vagy társadalmi központot kell érteni, s az individuumok sem tartozhatnak két különböző, esetleg részben egymást átfedő központhoz, egy vallásihoz és egy társadalmihoz. E közösségnek egyszerre kell vallási-társadalminak lennie, s olyannak, melyben valamennyi osztály — amennyiben vannak ilyenek — a maga érdekeit képviselheti. Olyan elrendezés ez, melynek tiszta formájával ma csupán az egészen primitív törzsek között találkozunk.

A tömegek növekvő elidegenedése a kereszténységtől nem pusztán országunkra érvényes, s a pápa sem csupán egyetlen országra, hanem valamennyi civilizált országra vonatkozóan beszélt róla. Csodálkozással tölt el, hogy egy olyan iparosodott társadalomban, mint amilyen a mi Angliánk, az emberek ily mértékben megőrizték kereszténységüket. Az emberek többségénél ugyanis — s itt nem társadalmi osztályokra gondolok, hanem az értelmiségre — a vallásnak mindenekelőtt az életvitelben és a szokásokban kell megjelennie, a társadalmi élet részévé kell válnia, annak minden ügyes-bajos dolgával és örömeivel együtt; a kifejezetten vallásos érzelmeket pedig a személyes és a társadalmi érzések meghosszabbításának és megszentelésének kell tekintelnünk. A mindennapi életben még a legtudatosabb ember is csupán a nap vagy a hét bizonyos pillanataiban gondolkozik és érez tudatosan keresztényi módon, s e pillanatok a megszokás következtében válnak rendszeressé; a keresztény és nem-keresztény alternatívák végiggondolása döntéseink pillanatában nagy erőfeszítést igényel. A keresztény társadalom tagjainak többsége nem tehető ki minduntalan olyan helyzeteknek, melyekben a kényelmes vagy a körülmények által diktált megoldás és a keresztény elvek túlságosan

éles ellentétben állnak egymással. Az, hogy a keresztény élet gyakorlására csupán bizonyos élethelyzetekben nyílik lehetőség, igen nyomós érv a kereszténységgel szemben; hiszen az életvitel épp annyira hat a hitre, mint a hit az életvitelre.

Nem szeretném valamilyen idilli fényben feltüntetni a jelen vagy a múlt vidéki parókiáját, ama kis, túlnyomórészt független csoport eszméjének mintáját látva benne, mely a földhöz és egy adott vidékhez kötődik olyan egyöntetűséggel, amely elősegíthető ugyan, mégis spontán módon kell kifejlődnie az egymást követő nemzedékek élete során. Olyan közösség eszméje vagy eszménye ez, mely elég kicsi ahhoz, hogy közvetlen személyes kapcsolatok hálózata be, melyben minden rosszindulat és aljasság az egyes személyek közötti rossz viszonyban ölt egyszerű és könnyen átlátható formát. Jelenleg azonban még a legkisebb közösség — hacsak nem olyan primitív közösségről van szó, ahol más természetű gondokkal kell szembenéznünk — sem mutat ilyen leegyszerűsített képet; márpedig én nem a dolgok hajdani — valóságos vagy idealizált — állapotának maradéktalan visszaállítását szorgalmazom. Úgy tűnik, ez a példa nem kínál semmiféle megoldást az iparosodott területeken élő városi vagy elvárosiasodott lakosság számára, mely a népesség többségét adja. Elmondhatjuk, hogy vallási szervezeteit tekintve a kereszténység megrekedt az egyszerű földművelést folytató, halászatra és vadászatra épülő társadalmak fejlődési fokán, a modern élet anyagi szervezettsége — vagy ha a „szervezettség” szó túlon túl enyhének hat, „bonyolultsága” — pedig olyan világot hozott létre, melyhez a kereszténység társadalmi formái nem tudtak megfelelően idomulni. Ha ebben egyetértünk, a kérdés leegyszerűsítő megoldása két oldalról is fenyeget. Az egyik szerint a társadalom egyetlen reménye egy egyszerűbb életmódhoz való visszatérésben rejlik, a modern világ minden olyan vívmányának félredobásában, melyek nélkül nyugodtan elboldogulhatunk. Ezt a szélsőséges neo-ruskiniánus álláspontot a néhai A. J. Penty képviselte tiszta formájában. Ha tekintetbe vesszük a társadalmi szerkezetet meghatározó tényezők sokaságát, ez a politika utópisztikusnak hat: ha egy efféle életmód valaha is tért hódít — ami hosszú távon könnyen megeshet —, természetes okok adnak majd rá magyarázatot, nem pedig az emberek erkölcsi elhatározása. A másik alternatíva értelmében a modern világot olyannak kell elfogadnunk, amilyen, s a keresztény társadalom eszményeit egyszerűen erre a világra kell alkalmaznunk. Ez utóbbi nem más, mint a célszerűség doktrínája; ha viszont csupán az számít, hogy a kereszténység valamiképpen részt vegyen a társadalmi formák kialakításában, az a hit feladásával lenne egyenértékű. Ahhoz pedig nincs szükség keresztény szemléletre, hogy a modern társadalmi rendszer belső bajainak csődtömege világossá váljék számunkra.

Ezzel elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahonnan megpillantható a továbbhaladás iránya, amelyet én mégsem javaslok; mivel pedig ez az irány kézenfekvőnek látszik, egyesek számára pedig a legegyszerűsebb útnak, röviden meg kell indokolnom, magam miért nem tudom követni. Gyakran különbséget teszünk (noha a gyakorlatban jóval tanácstalanabbak vagyunk) az emberi természetben lakozó, helytől és időtől független gonosz, illetve a konkrét időhöz és helyhez, bizonyos intézményekhez köthető gonosz között, mely ugyan egyes individuumokra jellemzőbb, mint másokra, s bizonyos csoportok nemzedékekről nemzedékre fokozódó széthúzásában is tetten érhető,

mégsem írható soha konkrét személyek számlájára. Ha elfogadjuk azt a hibás feltételezést, hogy a gonosz eme válfajának eredete kívül esik az emberi akarat hatókörén, akkor úgy véljük, hogy megváltoztatásuk csakis emberen-túli tényezőkön múlik. Nyitva áll azonban előttünk egy másik lehetőség is, az a remény, hogy jelenlegi rendszerünket egy másikkal válthatjuk fel. Mindazonáltal, a keresztény társadalom megvalósítását célzó gondolkodás (melyre csupán utalok itt) szükségképpen vezet az olyan kérdésekkel való szembenézéshez, mint a profit-orientált magatartás társadalmi eszméjé emelése, a természetes erőforrások *használata* és kifosztása, a munka alkalmazása és a kizsákmányolás közötti különbségtétel, a kereskedők tisztességtelen haszna a termelőkéhez képest, a pénzügyi szervezet hibái, az uzsora bűne, és a kommercializálódott társadalom más jellegzetességei, melyek mindegyikét a keresztény elvek fényében kell megvizsgálnunk. Annak magyarázatát, hogy miért nem foglalkozom ezekkel a problémákkal, nem szeretném elütni hozzá nem értésemre való pusztá hivatkozással, noha az inkompetencia gyanúja valamennyi észrevételem elfogadását megnehezíti; az e kérdésekkel való foglalkozást mégsem engedhetem át egyszerűen úgynevezett szakértőiknek, hiszen ez az etikai megfontolások elsőbbségének feladását jelentené. Úgy vélem, hogy miközben alapvető egyetértés mutatkozik bizonyos bajok regisztrálásában, rendezésük módjának kérdése olyannyira vitatott, hogy minden javaslatra egy tucat ellenjavaslat esik. A figyelem ebben a helyzetben óhatatlanul is az általam mondottak hiányosságaira irányulna, nem pedig a legfontosabbra, a kitűzött feladatra. Ezért csupán azt jegyzem meg, amit feltehetően kevesen fognak vitatni, hogy a modern élet berendezkedésének nagy része nem-keresztény értékeket szentesít, vagyis nem egyszerűen néhány ember tudatos keresztény életvitelére elé gördít akadályokat, hanem egyáltalán a keresztény társadalom léte elé. Szakítanunk kell azzal a nézettel, mely szerint a keresztényeknek be kell érniük a kultusz szabadságával, s azzal, hogy hitük miatt nem szenvednek semmiféle hátrányt mindennapi életükben. Bármily bigottnak hangozzék is a kijelentés, a keresztény nem érheti be kevessebbel, mint a társadalom keresztény szerveződésével — ami nem azonos egy kizárólag buzgó keresztényekből álló társadalommal. Ebben a társadalomban az ember természetes célja — az erény és a jólét — mindenki számára adott, a természetfölötti cél — az üdvösség — pedig azok számára, akiknek szemük van a látására.

Beck András fordítása

Az európai integráció és a keresztény értékek

Az egyházak közreműködése az európai népek egymásra találásának folyamatában

Európában, sőt az egész világon nyugtalanító jeleket tapasztalhatunk. Államok, népek, hitközösségek és vallások, röviden az emberek általában nagy változásokon mennek keresztül. A világ iránt oly nyitott, a keresztény értékeket magában oly meggyőzően megtestesítő XXIII. János pápa *Pacem in terris* kezdetű enciklikájában arra intett minket, hogy tanuljunk meg olvasni az idők jeleiből, fogadjuk be azokat, és hagyjuk őket működni imáinkban és tevékenységünkben. A II. Vatikáni zsinat egész munkáját ez a szellem hatotta át, és ezt érezzük minden gyümölcsében, minden zsinati okmányban.

„Napjainkban a Szentlélek kegyelmének ihletésére világszerte sokféle módon törekszenek — imádsággal, szóval, tettel — elérni a Krisztus akarta teljes egységet; ezért a zsinat is buzdít minden katolikus hívőt, hogy ismerje fel az idők jeleit és szorgalmasan vegye ki részét az ökumenikus munkából.” (*Unitatis redintegratio* 4.) Ez a mi feladatunk és küldetésünk abban az időben és világban, amelybe a gondviselés mint embereket és keresztényeket helyezett.

Magyarországon Európa szívében vagyunk. Lényeges részünk van azokban a folyamatokban, amelyek földrengésként szakadtak ránk. De nemcsak külsőleg vagyunk részesei mindennek, és nemcsak földrajzi helyzetünk miatt veszünk részt a politikai, gazdasági és kulturális változásokban, hanem belsőleg is. Már Izajás próféta is mondta, hogy csak az hoz gyümölcsöt felül, aki gyökeret ver alul (37,31). Mindenre áll ez, de különösen ránk, keresztényekre. Minden keresztény számára sorsdöntő tényező Krisztussal való kapcsolata. Hiszi, hogy e kapcsolattól függ életének lelki termékenysége vagy terméketlensége. Mivel pedig nemcsak magánember, hanem egy egyházi közösségnek is tagja, ezért Krisztusban gyökerező léte egyúttal közügy is. Olyannyira, hogy része a világegyháznak is.

Ha ökumenikus munkáról beszélünk, akkor elsősorban a keresztény egyházak egyesítésére irányuló törekvéseket értjük ezen. De ez az egyesítési, egységre irányuló vágy az élet más területén is megnyilvánul. Különös erővel vált ez érezhetővé a második világháború utáni időben. Gondoljunk csak a keleti és a nyugati tömb közötti óriási ellentétre. Ne feledjük a déli és az északi földteke között egyre növekedő gazdasági különbséget, amely fenyegető árnyat vet a jövőre. Mindezek mögött ott álltak az ideológiai, világnézeti különbségek és ellentétek, amelyek fokozták a feszültséget. Nem feledhetjük el a vallási téren fellépő feszültségeket sem, amelyek az egyes felekezetek közötti kapcsolatokat és híveik békés együttélését tették nehezzé vagy szinte lehetetlenné.

Érthető tehát, ha felelős vezető személyekben és a jóakarató emberekben és rajtuk keresztül népekben, államokban és egyházakban erősödött az az igény, hogy a különböző, egymással eddig szemben álló felek kibéküljenek egymással.

Erősödött a már régebben megkezdődött ökumenikus munka a keresztény felekezetek közeledése és egyesítése érdekében, amelynek különösen a II. Vatikáni zsinat adott erős lendületet.

Alig van emberi célkitűzés és erőfeszítés, amely ne ütközne ellenállásba. A vallások, az egyházak közötti ökumenikus törekvéseknek is nagy akadályokat kell leküzdeniük. Ilyen például a történelem folyamán kialakult számos ellenszenv, melyek, bár gyakran irracionálisak, igen erősek és szívósak. Lényeges tényezők e téren az anyagi érdekek, a kialakult hatalmi és befolyási szférák megtartása, megerősítése vagy annak elérése. Nagy szerepet játszanak a világnézeti, ideológiai különbségek, mint azt fájón tapasztalhattuk az elmúlt évtizedek alatt, s amelyek még ma sem tűntek el teljesen, és éreztetik hatásukat az élet különböző területein.

Ami a reformáció óta különvált keresztény egyházakat illeti, nem lehet csodálni, bár sajnálatra méltó, hogy az évszázadokon keresztül kialakult szokások, tanok, különbségek nem küszöbölhetők ki rövid idő alatt. Sokszor az államhatalom nézi rossz szemmel a különböző felekezetek közeledését. Ide kell sorolnunk a prozelitizmust is, amely igyekszik más felekezet tagjait magának megszerezni. Elegendő a prozelitizmus vádja is, hogy a különben sok mindenben összhangban dolgozó egyházakat egymással szembeállítsa. Gondolok itt a volt Szovjetunióban a katolikus egyház munkáját ilyen váddal illető ortodox egyházra, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a fundamentalista törekvéseket, valamint a szekták sokszor erőszakos térítő módját sem. Ami a volt Szovjetunióban az ortodox egyházzal való kapcsolatot illeti, a Szentszék igen világos és meglepően szigorú szabályokat írt elő minden katolikus kezdeményezésre: előzőleg kapcsolatot kell teremteni az ortodox egyházzal a prozelitizmus látszatának és vádjának elkerülése érdekében.

Zsinati ökumenizmus

Ha az európai államok és egyházak kölcsönös kapcsolatairól, illetve az egyházak szerepéről az európai integráció elősegítésében akarunk beszélni, akkor előbb az egyházak életének valóságát kell szemügyre vennünk. VI. Pál pápa beszélt erről világosan a II. Vatikáni zsinat második ülészakájának megnyitáskor a római egyháztól elszakadt egyházak képviselőinek jelenlétében: „A keresztények legnagyobb szellemi drámája a történelem folyamán kétségtelenül a más hitű Krisztus-hívők problémája. Vajon nekik mit nyújthat ez a zsinat? Mindenekelőtt csodálattal kell adóznunk a Szentlélek benső munkálkodásának, aki elszakadt testvéreinket az utolsó időkben két nagy igazság felismerésére indította: először, hogy nincsenek egyházak, hanem Krisztusnak csak egyetlen egyháza lehetséges; másodszer, hogy igazi egység csak úgy jöhet létre, ha a szeretet egysége mellett megvan a hit, a szentségek és a szervezet egysége is.”

Ezeknek a szavaknak az értelmében jutottak a zsinati atyák az ökumenizmusról szóló dekrétumban erre a következtetésre: „Belső megtérés nélkül

nincs igazi ökumenizmus, mert minden vágyakozás az egység után a lelkület megújulásából, önmegtagadásból, a szeretet önfeledt kiáradásából ered és érlelődik. Ezért kell tehát kérni a Szentlélektől a komoly önmegtagadás, a szolgálathoz szükséges alázatosság és szelídség, valamint a mások iránt tanúsított testvéri nagylelkűség kegyelmét... Gondolja meg minden Krisztushívó, hogy annál jobban előmozdítja, sőt éli is a keresztény egységet, minél maradéktalanabban törekszik evangéliumi életre, mert minél szorosabb közösségben egyesülnek az Atyával, a Fiúval és a Szentlélekkel, annál bensőségesebb és könnyebb lesz majd a növekedés a kölcsönös testvériségben is". (*Unitatis redintegratio* 7.)

Ez a megállapítás ma sem vesztett érvényességéből. Világosan felismerte ezt II. János Pál, és ezért kezdte meg apostoli útjait testvéreihez. Európa sok népét és országát akarta újra összefogni az Evangélium szellemében. Még az 1989-es sorsdöntő év előtt, 1988 októberében az Európai Parlamentben tartott beszédében foglalta össze lelkipásztori gondjait, amelyek egyúttal az egész egyház gondjai is. Az európai egység keresztény szellemtől áthatott alapítóival, különösen Robert Schumannnal, Jean Momet-val és Konrad Adenauerrel egyidejűleg az Apostoli Szentszék is igyekezett elősegíteni az európai egyesítést.

A pápa Nyugat-Európa országainak képviselőit a közéleti rend szabályozásának arra a fontos elvére emlékeztette, amely a keresztény uralkodók alatt évszázadokon keresztül gyakran feledésbe merült, pedig a kereszténység fedezte fel. Tudniillik, amely szerint el kell választani azt, ami a császáré, attól, ami Istené. A társadalom, az állam és a politikai hatalom a világ változó, mindig tökéletesíthető keretét képezi. Nem rendelkezhet az egyes személyek lelkiismerete és döntési szabadsága fölött. Az egyház éppen az ember istenképiségének, vagyis az emberi méltóság igazi alapjának a tanításával adta Európának az egyik legnagyobb ajándékot. Minden más emberi jog, szabadság, rendeltetés innen ered és egyúttal természetfölöttivé válik.

1989-et fontos emlékeztető évnek szánták: 70 év telt el az első világháború befejezése óta, 40 év Németország kettéosztása óta és 200 a francia forradalom óta. És aztán minden másképpen történt. II. János Pál pápa 1990 tavaszán rögtön felkereste Václav Havelt, hogy megvesse Velehradon egy szellemileg megújult Európa alapjait. Ott hirdette meg szándékát, hogy 1991 decemberében összehívja az európai püspökök különleges szinódusát. A pápa őszinte kívánsága az volt, hogy az összes európai egyházi közösségek képviselői vegyenek részt a szinóduson, amelynek mottója ez volt: „Hogy Krisztus tanúi legyünk, aki megszabadít minket”. A szinódus zárónyilatkozatában ezt olvassuk: „Európa megújulásának az Evangéliummal való párbeszéddel kell kezdődnie. A II. Vatikáni zsinatból kiindulva az egyes álláspontok világosságának csökkentése nélkül, Krisztus tanítványai és más meggyőződéseket követők közötti kölcsönös tiszteletben kell ennek a dialógusnak lefolynia” (3.). A szinódusi atyák mindenekelőtt megtapasztalták, hogy az Evangélium Európában való elterjedése minden keresztény közös feladata, és meglátták azt is, hogy mennyire függ ettől az egyház szavahihetősége az új Európában. A keresztények közötti szakadásnak még ma is fájdalmas következményei vannak. Az ökumenizmus feladatához, vagyis minden egyházi csoport és tradíció, valamint minden keresztény hitközösség békés együttműködéséhez tartozik a rászoruló emberekről és népekről való gondoskodás, valamint kü-

lönösen napjainkban az európai népek közötti igaz egység felépítéséért való közös fáradozás. Szükséges ehhez a zsidókkal és minden Isten-hívóval, nem-hívóval való párbeszéd és együttműködés.

A II. Vatikáni zsinat egyik legértékesebb gyümölcse a katolikus egyház részéről azóta is ismételten megerősített eltökéltsége az ökümenizmus iránt. E törekvésnek az eszközei azok a zsinat után megteremtett szervek, tanácsok, amelyeknek feladata a különböző keresztény felekezetekkel az egység megteremtésére irányuló párbeszéd. Ugyanitt kell megemlítenünk azokat a szintén a zsinat által megkívánt szerveket, amelyek a nem-keresztény vallásokkal folytatnak párbeszédet. Ezeknek a kapcsolatoknak is a népek és vallások közötti közeledés és így a békés együttélés és működés megteremtése a célja.

Európai püspöki szinódus Rómában

A püspökök 1991 decemberében megtartott római szinódusa az egyházi erőknél önmagukra való reflexiója volt egy olyan változást megélt Európában, amilyenre a két világháború óta nem volt példa. Fájdalmasan megérez-tük, hogy a kommunizmus által mesterségesen felállított fal mennyire meggyöngítette és félrevezette az embereket Keleten és Nyugaton egyaránt, hogy mennyire szétszakadtunk keresztény egyházi közösségeinkben, és hogy milyen benső problémákkal kell megküzdeniük a helyi egyházaknak. A jog és a rend felborult, az etikai és erkölcsi értékeket általában megkérdőjelezi. Mindennek következtében bizonytalanság és félelem vesz erőt az embereken.

A szinódus azt is megmutatta, hogy a magunkba tekintésnek újrakezdéshez kell vezetnie, és hogy a dolgok alapos átgondolására van szükség. Megfontolásunk, átgondolásunk, párbeszédünk és cselekvésünk középpontjába Krisztus Evangéliumát kell helyeznünk, mert csak így tudunk kivezető utat találni a válságból. Ratzinger bíboros szerint néhány történelmi tény teszi Európát azzá, ami. A görögöknek köszönhetjük annak felismerését, hogy közösségre utalt lények vagyunk, és ezért szükségünk van államra. Görögországban minden időkre érvényes felfedezése az ott megteremtett demokrácia, amely lényegében a jog érvényességéhez van kötve, és csak a vele való kapcsolatban maradhat igazi demokrácia. A második történelmi tény a keresztény örökség, amely a keleti szemita gondolkodási módnak és a görög világnak az egysége. A kereszténység a Jézus Krisztus által közvetített szintézis Izrael hite és a görög szellem között. Erre épült a latin örökség és alkotta a harmadik réteget a nyugati birodalomban és Galliában a germán és kelta tradíciók bevonásával.

Mindhárom réteg tartalmaz egyfajta kettősséget, amely legerősebben a harmadikban mutatkozik meg, ha megfigyeljük a hosszú időn keresztül tartó és pozitív módon kiható kapcsolatot az értelmi gondolkodás és az Istenre vonatkozás között (ratio és religio). A negyedik réteg az új idő öröksége, amely világosan megmutatja a veszélyt: a felvilágosodás abszolutizálja az értelmet, és az egyháztól, Krisztustól és Istentől való elszakadáshoz vezet. Végül pedig a szekularizmus, a marxizmus és a kommunizmus olyan zsarnoksághoz vezetnek, amelyhez hasonlót alig találunk a világtörténelemben. Ratzinger így fejezi be gondolatmenetét: „Az újkorból mint az európaiságnak lényeges és nélkülözhetetlen dimenziójából át kell venünk az állam és az

egyház relatív szétválasztását, a lelkiismereti szabadságot, az emberi jogokat és az értelem felelősségét, ugyanakkor azonban radikalizálásával szemben ragaszkodnunk kell az értelemnek Istenben és azon alapvető erkölcsi értékekben való megalapozottságához, amely a keresztény hitből származik.” (*Europa — verpflichtendes Erbe für Christen*)

Benelli kardinális így foglalta össze egy Ottobeurenben tartott előadásában gondolatait az európai kereszténységről: „A keresztény szellem adta az európai embernek egyéni és közösségi léte értelmét, az ember mélyeséges és feltétlen méltóságát, a szabadságot mint az ember teljes kifejlődésének nélkülözhetetlen feltételét, az igazságosságra épülő szolidaritás eszméjét, a szeretetet és a tiszteletet a másik iránt, a személy és a közösség, az ember és Isten közötti harmóniát. Sem Európa, sem a kereszténység nem tekinti ezeket az értékeket saját monopóliumának. Tagadhatatlan azonban, hogy ezek az értékek a keresztény kinyilatkoztatás befolyása és a keresztény hit egyesítő ereje által növekedtek és adták Európának sajátos jellegét, az európaiaknak pedig azonosságuk alapját.”

Van más szellemi áramlat is, mely ugyancsak a szabadságot tűzi zászlajára, de azt korlátlannak tekinti, mint egyetlen normát és megvalósítandó feltétlen értéket. Ezért az ezt valló liberalizmusnak le kell rombolnia minden régi értékrendet, amelyet nem tud ellenőrzése alá vonni. Prágában, tavaly szeptemberben tartott előadásában erről a témáról beszélt Paul Poupard bíboros, a Kultúra Pápai Tanácsának elnöke. Rámutatott arra, hogy a kereszténység Istent ajánlja, mint minden értékrend alapját, és így megmenti az embert az emberközpontú antropológia Kelet- és Nyugat-Európában egyre erősödő befolyásától és veszélyeitől. „Valóságos kihívás az egyház számára ebben a modern vagy posztmodern korban az, hogy tanítása és tettei révén megmutassa: Isten ahelyett, hogy az ember vetélytársa lenne, szabadságának forrása és legjobb biztosítója.”

Eléggé meg nem becsülhető értéket jelent Európa számára az egyház szociális tanítása, amikor az ember elsőbbségét követeli a géppel és a tőkével szemben. Ebből az elsőbbségből következik a munka elsőbbsége is a tőkével szemben, és az az elég gyakran nem hangsúlyozható megállapítás, hogy a termelői folyamatban az ember a döntő tényező.

Centesimus annus kezdetű enciklikájában a pápa nem győzi hangoztatni a keresztény szolidaritás értékét és szükségét az egyre bonyolultabbá váló életben.

Végül röviden meg kell említenünk a keresztény szociális tanítás egy másik tételét, a szubszidiaritás, a kiségités elvét, mely mind nagyobb jelentőségre tesz szert az állam és a kisebb közösségek közötti kapcsolatok rendezésében. Ez az elv biztosítja az utóbbiak működési szabadságát, és ad lehetőséget felsőbb segítségre, beavatkozásra, ha a kisebb közösség vagy szerv nem rendelkezik elég erővel feladata megvalósításához.

Súlyos mulasztás lenne ezen értékek megemlézése mellett, ha megfelelednének a legfontosabbról, az Isten és embertárs iránti szeretetről, amely nélkül nem létezhet igazán emberhez méltó élet, és amely mindig ott állt az egyház tanításának középpontjában.

Ha XII. Piusz pápa az igazságosság gyümölcsének tekintette a békét — *opus justitiae pax* —, II. János Pál pápa kijelenti, hogy a béke a népek szolidaritásának gyümölcse. A szolidaritás pedig lényegében a szeretetben gyökerezik, belőle meríti erejét, tehát: *opus amoris pax*, a béke a szeretet műve.

Ezért beszélnek utolsó pápáink egyre gyakrabban a *civilisatio amoris*, a szeretet civilizációjának megteremtéséről, ha igazi békét óhajtunk kontinensünkön.

Az egyházak feladatai és együttműködése Keleten és Nyugaton

A kontinens minden egyháza és vallási közössége számára, amennyiben Jézus Krisztus Evangéliumát teszik imájuk és cselekvésük alapjává, nagy feladat vár: benső gazdagságukat nagylelkűen meg kell nyitniok mindenki számára, bűnbánóan el kell ismerniök hibáikat és hiányait, egymástól bocsánatot kell kérniök és a megbocsátás erejében az Úr előtt új kezdésre kell magukat elhatározniok, hogy minden jóakarató ember bevonásával, közös erőfeszítéssel igyekezzenek megoldani a jelentkező feladatokat.

Keleten és Nyugaton egyaránt olyan történelmi pillanatban élünk, amelyet a II. János Pál pápa által egyszer „európai geniusnak” nevezett szellem irányít. Ebben az európai ideában sokféle áramlat egyesül. Ezért nem véletlen az, hogy az európai politika nagyjai, különösen a két világháború szörnyű katasztrófája után, szellemi támaszukat a keresztény hitben találták meg. Alcide de Gasperi, Robert Schuman, Charles de Gaulle és Konrad Adenauer tették meg a háború utáni Európa újjáépítésének első lépéseit. Így alakulhattott meg az Európa Tanács, az Európai Közösség és a NATO. A római egyház és az evangélikus keresztények különösen az Európa Tanács és az Európai Közösség fejlődését kísérték figyelemmel, és erősítették többféle módon. Kelet-Európa keresztényei pedig ebben az időben mártíromságukkal és türelmes kitartásukkal járultak hozzá az ember és értékeinek megőrzéséhez.

A keresztények közös felismerése, hogy jobban meg kell ismerniük egymást. Ennek köszönhető az európai katolikus püspökök két fontos szerve, az Európai Püspöki Karok Tanácsa (CCEE) és az Európai Közösség Püspökeinek Bizottsága (COMECE), amelyeket abból a célból hoztak létre, hogy megbeszéljék egymással a hit és társadalom fontos kérdéseit, hogy hallgassanak egymásra, és hogy a más hitközösségekkel és a mai társadalom minden más tényezőjével párbeszédet folytassanak.

Az adottságok kölcsönös kicserélésében és fontos pasztorális témákról tartott szimpóziumokban az Európai Püspöki Karok Tanácsa munkája keretében a püspökök elmélyítették kapcsolataikat, és egyúttal felismerték felelősségüket a kontinens minden felekezetével való együttműködésre. Kapcsolatba léptek az Európai Egyházak Konferenciájával, amely 1959 óta száznál több vallási közösséget hívott meg szoros együttműködésre. Ebben a Konferenciában találkoztak az ortodox, anglikán és sok európai protestáns egyház és vallási közösség képviselői, hogy megbeszéljék a közös nagy feladatokat. Az Európai Püspöki Karok Konferenciája és az Európai Egyházak Konferenciája közötti első találkozás, 40–40 résztvevővel mindkét oldalról, 1978-ban a Párizs melletti Chantillyben történt: az imádság és a tárgyalások fő témája az egységre való törekvés és a kontinens embereinek jólétéért való közös felelősség volt. Öt másik találkozás következett, az utolsó pár héttel az európai püspökök külön színódusa előtt, 1991 szeptemberében Santiago de Compostellában.

Az Európai Püspöki Karok Tanácsából jött létre 1980-ban az Európai Közösség Püspökeinek Bizottsága, amelybe az Európai Közösséghez tartozó püspöki karok küldenek el egy-egy képviselőt (azért tizenháromat, mert az Egyesült Királyságban két püspöki kar van: Anglia és Wales, valamint Skócia püspöki kara). Ez a Püspöki Bizottság kétszer ülésezik évente, és az Európai Közösséghez akkreditált pápai nunciussal egyetértésben megállapítja, mi az Európai Közösség püspökeinek a feladata a közös európai ügyek előmozdításában.

Az európai egyházak feladatai

Ha össze akarjuk foglalni a mai európai egyházak feladatait, akkor a következő lényeges megállapításokat kell tennünk:

1. Az egyházaknak Európában az üdvösség keresztény üzenetét kell hirdetniük a mai ember mentalitásának megfelelően.

2. Bátran kell terjeszteni mind a keresztény szociális tant, mind az igazi szabadságnak a felismerését és megőrzését, amelyre Krisztus szabadított fel minket; az Isten előtti személyes felelősség és az abból származó igazi vallási szabadság megőrzését; a társadalom életfontosságú alapelemének, a családnak megőrzését; az élet védelmét a fogamzástól a természetes halálig; a természetnek és a környezetnek mint az emberi élethez szükséges létalapnak a védelmét; az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak a védelmét és megőrzését: ide tartozik az idegenek, a menekültek, az elűzöttek, a kizártak és a szegények, valamint a kisebbségek védelme.

3. Meg kell teremteni az emberhez méltó és jogra épülő politikai, gazdasági és szociális társadalmi rendszert. A nyugati keresztények számára az egyik legfontosabb feladat a keleti egyházi struktúrák újjáépítésének és az emberek lelki megújulásának intenzív elősegítése, az ottani állami rend érdekében. Ez a megfontolás vezette a német püspöki kart legújabb segélyakciójának, a RENOVABIS-nak életrehívásában, amellyel a közép- és kelet-európai egyházakat akarja segíteni az újrakezdés nehéz munkájában és viszontsául a megsegítettek lelki gazdagságából kíván csereajándékot kapni.

4. Különös figyelmet kell fordítani a mély és gazdag hittradícióval rendelkező ortodox egyházakban élő testvérekre. Egy állam fölötti egyházhoz való tartozás hiányában ki voltak szolgáltatva az államnak, és ezért különösen sokat szenvedtek az üldözéstől. Bármennyire is elő kell segíteni a Rómával egyesült keleti egyházakban élő hittestvéreink fejlődését, ez nem történhet az ortodox keresztények mellőzésével. Elsősorban Oroszországban kell a lehetőségek szerint újraéleszteni az ottani egyház igazi lelki és kulturális hagyományait, hogy ne essék áldozatul a nacionalizmusnak.

5. Európa politikai újrendezésének az Európa Tanács és az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia keretében megkötött szerződések és konvenciók, valamint az Európai Közösség szerződéseinek alapján kell történnie. Ezeknek az intézményeknek nyitva kell állniuk azon államok számára, amelyek felvételüket kérik, és melyek az ahhoz szükséges feltételeket megvalósították.

6. Meg kell őrizni az európai népek és államok kulturális sokféleségét. A közös otthonban megfelelő formákat kell találnunk, hogy Európa kulturális

és vallási sokféleségét a béke, a kölcsönös segítség és a megbecsülés jeléül juttassuk érvényre. Ez érvényes a zsidókkal és muzulmánokkal való kapcsolatokra is.

Fontos szerepe miatt meg kell itt említenünk az Európai Püspöki Karok Tanácsát, amely új vezetősége megválasztásában világosan mutatja a püspökök elhatározását, hogy erősítsék a keleti és nyugati részek egyházainak közös munkáját. Az új elnök Prága érseke és a két alelnök egyike a német, a másik pedig a magyar püspöki kar elnöke.

A törekvéseket gátló tényezők

Nagy lépéseket tettünk az európai integráció megvalósítása felé, de még igen messze vagyunk a kitűzött céltől.

A közelünkben dúló, kegyetlenségben nehezen felülmúlható, minden kulturális és vallási értéket elpusztító, az emberi méltóságot lábbal tipró, egész népcsoportok kiirtására irányuló háború szomorúan mutatja Európa egy részének állapotát. Az a tény pedig, hogy minden erőfeszítés ellenére — néha ezek őszintesége sem meggyőző — az európai államok nem voltak képesek közös nevezőre hozni politikájukat ezzel a tragédiával szemben, lesújtó bizonyíték arra, hogy még igen messze vagyunk egy valóban közös Európától, attól a közös otthontól, ahol annak tagjai áldozatra képesek testvéreikért. Politikai, gazdasági és más természetű, igen konkrét különbözőségek mellett fontos szerepet játszanak ez állapot előidézésében a szinte atavisztikus, tehát igen mélyen gyökerező előítéletek, a kulturális és vallási különbségek. Itt kell keresnünk azokat a mozgató erőket, amelyek megakadályozzák a közös törekvéseket.

Ugyanakkor nem szabad lebecsülnünk azoknak a szellemi, erkölcsi és vallási értékeknek és erőknek a szerepét, melyek a meggyőzés, a türelmes, a másik félt megbecsülő, de mégis határozott és következetes dialógus által egyedül alkalmasak arra, hogy szembeszálljanak az „ellen-erőkkel”. A felsorolt értékek alapján rajzolódik ki Európa sajátos arculata. Csak ez értékekhez való visszatéréssel, azoknak mindig konkrét megvalósítására való törekvéssel és a belőlük meríthető erővel juthatunk fokról fokra közelebb az óhajtott európai integrációhoz.

Mindezek alapján könnyebben megérthetjük az 1991 decemberében Rómában tartott európai püspöki szinódus célkitűzését: „Az újra-evangelizálás nem egy elmúlt európai idő restaurációjának a programja, hanem segít a sajátos keresztény gyökerek felfedezésében és egy mélyebb civilizáció meg alapításában, amely keresztényibb és így emberileg is gazdagabb.”

Ennek a megvalósítását a szinódus két módon szándékozik elérni. Elsősorban az Evangélium, a hit hirdetésével és az arról adott tanúságtétellel, majd pedig az ún. politikai diakóniával, vagyis a keresztény értékeknek a közéletben való érvényre juttatásával.

TOMÁŠ HALÍK

Gondolatok az egyházi élet megújításáról Csehországban

Egyházunk „babiloni fogságának” ideje véget ért. Eljött az építkezés ideje. Az okosság mindenekelőtt megfontolásra készlet bennünket. Ne essünk az eufória csapdájába, kerüljük el a szükségtelen és veszélyes hibákat. Ne vesztjük el az ifjúság nagy részének bizalmát, ezt a hatalmas kincset, sem pedig népünk egyházának tekintélyét, amelyet az elmúlt évtizedek során elszenvedett üldöztetések révén drágán megfizetett. Bízunk Isten segítségében, és először is tudatosítsuk magunkban, hogy ez a bizalom nem ment fel minket az alól, hogy józanul és hozzáértéssel fontoljuk meg feladatainkat, és azután cselekedjünk. Értsük meg ennek az időnek a jeleit!

Az egyház társadalmilag megváltozott helyzete — az ellenzéki magatartás előnyeinek megszűnése

Az egyház eddigi helyzete nagy nehézségekkel, de nem lebecsülendő előnyökkel is járt. Az egyház — mint gyakorlatilag az egyetlen „nyilvános intézmény” — gyökeresen mást tudott nyújtani, mint az államosított társadalom, és ezáltal sokak szimpátiáját nyerte meg, különösen a fiatalok körében. A korábbi rendszer politikai hibáival szembeni kompromisszum-mentes magatartásnak köszönhetően — amint az elsősorban az utóbi években Tomášek bíboros leveleiben kifejeződésre jutott — az egyház olyan erkölcsi tekintélyt szerzett, amely missziós hatással is rendelkezett: sok fiatal számára a ténylegesen őszinte és mély megtérés kezdetét jelentette, még ha az az uralkodó ideológiával szembeni egyfajta nem tudatos politikai tiltakozás formájában jelentkezett is.

Ezzel szemben minden olyan fáradozás, amely a politikai alkalmazkodás és együttműködés árán igyekezett az egyház számára valamiféle előnyt szerezni — legfényesebb példája a *Pacem in terris* szervezett tevékenysége —, arra tett kísérletet, hogy az egyházat megrabolja a keresztől, Krisztus keresztjének elvegye a tartalmát, azt a küldetését, hogy az ellenemondás jele legyen. Mindez tehát kereszténységellenesnek minősíthető. Egyesek motivációit és hibáit Isten fogja megítélni, nekünk megbocsátásra, kiengesztelődésre és egységre kell törekednünk. Mindenesetre ezeket a törekvéseket nevükön kell neveznünk, és el kell ítélnünk.

Az új helyzetben az egyháznak finom érzékkel kiegyensúlyozott viszonyt kell kialakítania a politikai étellel. A laikusokat — a zsinati dokumentumok és szociális enciklikák szellemében — a demokratikus társadalom politikai életében való részvételre kell buzdítanunk. Az egyház mint olyan — és kü-

lönösen a papság és a hierarchia — meg kell hogy őrizze szabadságát a mindenfajta politikai erőhöz való túlzott kötődéssel szemben.

Nem számolhatunk azzal, hogy továbbra is ösztönösen mindenki az egyházhoz húz, aki az eddigi rendszerrel elégedetlen volt. Nem nyerhetjük meg a nép rokonszenvét és elismerését egy ilyesféle programmal: Sokan vagyunk — nem félünk senkitől — sokat szenvedtünk. Nem szorítkozhatunk az egyház hagyományos munkamódszereire sem. Az a kötelességünk, hogy az Evangélium üzenetét korunknak megfelelő módon közvetítsük a népnek, és így az „inkulturációt” szolgáljuk, hogy a plurális társadalom különféle szellemi és társadalmi áramlataival folytatott párbeszédben hozzáértő partnerként léphessünk fel.

Triumfalizmus és nagyzási mánia

Egyházunknak szüksége van arra, hogy jelenlegi helyzetét a tényleges valóságnak megfelelően értékeljük. Ez az önértelmezés a lelkiismeretvizsgálat és a bűnvallomás erkölcsi aktusával kezdődik: bizonyos szomorú tények nem menthetők a külső elnyomással, bizonyos dolgokban egyházunk csődöt mondott, bizonyos dolgokat nem vett tudomásul. Nem léphetünk a nép elé a feddhetetlen megváltók szerepében tetszelegve. Az egyház csak akkor vehet részt a nép erkölcsi megtisztulásának folyamatában, ha egyidejűleg saját újjászületésén is munkálkodik, ha vezekel bűneiért.

Egyházunk önismeretének alapos, szakmailag is felkészült szociológiai elemzéseken kell alapulnia. Meg kell különböztetnünk azokat a területeket, amelyek máig megőrizték hagyományos vallásosságukat, azoktól a nagy kiterjedésű területektől, amelyeken az egyház kisebbségben van. Alaposan elemezni kell a papság állapotát is — korát, képzettségét, egészségi állapotát, pasztorális teljesítőképességét stb. illetően. Csak ilyen elemzésre építhető pasztorális terv.

Sok beidegződött antikatólikus és különösen antiklerikális sztereotíp minta és érzelem élte túl az elmúlt időszakot, ezek bizonyos mértékben még meg is erősödtek a rendszeres egyházellenes propaganda és az egyháznak a nyilvános életből való száműzése miatt. Nem szabad túlbecsülnünk a fiatal nemzedékek fent említett szimpátiáját egyházunk iránt: tudnunk kell, hogy ez a szimpátia könnyen elveszthető, különösen, ha az egyház most a triumfalizmus kísértésébe esik, hatalomra és birtoklásra tör — vagy bárminek nevezük is azt, ami épségét veszélyeztetné. Őrizzük meg alázatunkat, józanságunkat, ízlésünket és diszkrécióinkat.

Ne váljunk gettóvá — ne legyünk a restaurációs törekvések foglyai!

Óvnék attól, hogy túl sok katolikus egyesületet és intézetet alapítsunk. Ezeket a régi idők tanúi keltenék életre egyfajta nosztalgiából: nem lehet mindent restaurálni, ami katolikus volt 1948 előtt, illetve 1968-ban. Az egyház és a társadalom ma egészen más. Bármennyire virágoztak is korábban az egyesületek, újságok stb., ma ezek veteránklubokká válnának, amelyek az egyházat inkább kompromittálják. Isten bizonyára azért engedélyezte a 40 év

egyházüldözését, mert szét akart szórni minket a társadalomban, hogy mi, katolikusok ne gettóban, magunknak éljünk, hanem jelen legyünk a világban, a szekularizált környezetben, ott tanúságot tegyünk, és élesztővé, sóvá váljunk a társadalom számára. A visszakapott szabadsággal nem élhetünk úgy, hogy ismét visszavonulunk a gettóba. Nem találok ajánlhatónak azt az életformát, mely szerint a katolikus ember katolikus szülőosztályon születik, katolikus iskolába jár, katolikus cégnél dolgozik, katolikus kórházban kezelteti magát, katolikus klubban tölti el szabadidejét, és végezetül egy katolikus temetőben talál végső nyugalomra.

Bizonyos, hogy szükség van katolikus intézményekre, de olyanokra, amelyek felkészítik és motiválják a laikusokat a szekularizált társadalomban folytatandó életre! Ha elhatároznánk magunkat saját kórház vagy iskola alapítására, egészen józanul gondoljuk végig, mi az, ami erőinkből telik — a mennyiségnek egyértelműen háttérbe kell szorulnia a minőséggel szemben. Az ilyen intézményeknek — amelyek természetesen mindenki számára nyitva állnának, mert nem lehetnének az önreprezentáció és önelégültség kifejeződései, hanem a társadalom egészének tett szolgálaté — minőségieknek kell lenniük, az állam által kínált szolgáltatás színvonalát felül kell múlniuk. A kritériumok: célszerűség, minőség és nyíltság.

Hol kezdjük? Az egyházi élet alapvető struktúráinál, a zsinati határozatok megvalósításánál. Első helyen álljon a püspöki kar (teljesítőképes titkársággal és jó tanácsadói testülettel), továbbá a papi tanács, a pasztorális tanács, a gazdasági tanács, majd a teológiai fakultás és a szeminárium, a kiadó és a karitás, végül egy laikusokat képző intézmény („keresztény akadémia“?).

Igen sürgős az egyház alapvető adminisztrációs szerkezetének a megújítása, továbbá az ifjúsággal való kapcsolat élővé tétele. Feltűnő, szociológiailag is figyelemre méltó vonása az újraszerveződő társadalomnak az ifjúság nagyszámú részvétele minden szervezetben (beleértve a kormányt is).

Kifejezetten ajánlanám főegyházmegyénk, alkalomadtán egész egyházi tartományunk színódusának közeli és alapos előkészítését. Ez lesz egyházunk életében a fordulópont, valamint a mélyreható reform kiindulópontja.

Egy új lelkipásztori modell kidolgozása

A pasztoráció ma is érvényben lévő modellje a jozefinizmus korszakában keletkezett, és még mindig felismerhető rajta ennek a lelketlen kornak néhány vonása. Megfelelt az állam érdekeinek, amely az egyház fokozatos likvidálására törekedett. Célja az utóbbi évtizedekben a papság korrumpálása, erőinek részint az adminisztrációban, részint a számtalan templomrestaurálásban való felmorzsolása, elszigetelése halott egyházközségekben, illetőleg illegitimitásba szorítása és munkájának üldözése volt.

Amennyiben nem tudjuk ezt a modellt igen gyorsan megváltoztatni, felelősek vagyunk a katolikus papság hamarosan várható kihalásáért.

Mélyreható pasztorálszociológiai elemzés alapján meg kell különböztetnünk egyrészt „a produktív egyházközséget”, amelyekbe megfelelően felkészült papokat kell küldeni, másrészt a missziós területeket. Az utóbbiakban természetes központokat kell létrehozni, és a gondosan kiválasztott helyekre papi közösséget küldeni (például egy szerzetesi közösséget). Ezek fel

tudják keresni a híveket megfelelő sorrendben, illetve össze tudják gyűjteni őket egy jól átgondolt lelkipásztori tervnek megfelelően. Nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy ott tartsunk papot, ahol bár több templom is van, csak minimális a hívek száma!

Meg kell szabadulnunk az állam részéről megnyilvánuló manipulációtól, valamint a papságról történő állami gondoskodástól is. Nem várható el, hogy az újonnan felépített államszervezet gondoskodjék a papságról is; az egyháznak kell vállalnia a papságért a felelősséget, teljes mértékben — a püspökökön kezdve egészen a hívekig —, és nem szabad megfélemlenie a papság soraiban megnyilvánulandó önszegélyezésről sem, mind a lelkiek, mind az anyagiak területén. A papságnak ténylegesen kollegiálisan kell dolgoznia, presbitériumot kell alkotnia. Szükséges még a papi találkozókat szellemének és tartalmának megváltoztatása, amelyeket idáig megterhelt a mindenütt jelenlévő állami felügyelet.

Igen jó lenne, ha a laikusoknak az egyházközségi életbe való bekapcsolását illetően (például egyházközségi tanácsok megalakításakor) figyelembe vennénk a többi egyházak különböző, esetleg negatív tapasztalatait is. Az egyházközségi tanácsok megalakításakor reálisan kell eljárunk. Lesznek helyek, ahol nem lesznek majd meg hozzá a feltételek: ezt tiszteletben kell tartani, és nem szabad életidegen szervezetet életre hívni csak azért, hogy formailag teljesítsünk egy előírást.

Az állandó diakónusok nevelését és képzését nagy figyelemmel kell kísérnünk. Szükségük lesz egy bölcs spirituálisra, leginkább olyan munkáspap személyében, aki idáig nem működött nyilvános egyházi keretek között, és ezért jól ismeri a „világi élet” feltételeit. Az állandó diakónusok lelkiségét hitelesen meg kell tudnunk fogalmazni, nem szabad „kentaurokat” nevelnünk belőlük.

Igen meg kell fontolnunk a papság élet- és munkastílusát. Nem szabad, hogy a pap a szükséges kikapcsolódást és üdülést, valamint a saját egészségével való törődést és a megfelelő életmódot gyengéségnak tekintse, hanem az ötödik parancs teljesítésének.

Egységet a pluralitásban

Rövidesen tanúi lehetünk egy illúzió összeomlásának — nevezetesen annak, amely egyházunk ideális egységéről és problémamentes igazhitűségéről szól. Sok helyütt az egység nem érettségünk gyümölcse volt, hanem a külső nyomásé. A világegyház zsinat utáni fejlődéséből ismert szélsőségek és más válságjelenségek bizonyára nálunk is fel fognak tűnni, mégpedig a hosszú elszigeteltség következtében itt-ott különösen kulturálatlan formában. Bizonyos, hogy ezek leküzdése elsősorban a püspökök feladata — imádkoznunk kell, hogy bölcsen és körültekintéssel tudjanak eljárni ezekben a bonyolult kérdésekben —, de valamilyen mértékben mindannyiunk feladata is: meghatározott módon valamennyien alakítói vagyunk a helyi egyház atmoszférájának. Az ideális légkör ezzel az alapelvvel fogalmazható meg: egységet a sokféleségben.

Szükség van az egyház egységéért folytatott kitartó imára és az érte való kiállásra. Mindazonáltal nem kaszányajjellegű egységre van szükség, hanem

a szeretet érett egységére, amely magába foglalja a tapasztalatok, a lelki értékek és a különféle adományok gazdagságát. Ezek közé az adományok közé tartozik az egyházban folytatott testvéri párbeszéd, valamint a búza és a pelyva megkülönböztetésének művészete. Nagyvonalúan kell befogadni az értékeket, és megfelelő teret kell biztosítani a számukra, a pelyvát azonban el kell különíteni a búzától.

A nyilvános lelkipásztori szolgálatban számos olyan pap fog megjelenni, akiktől megvonták a működéshez szükséges állami jóváhagyást, vagy akiknek a szentelése titokban történt, esetleg külföldön teljesítettek szolgálatot. Ezek bizonyos értelemben „kezdők”, ezért megértésre és segítségre van szükségük az igazgató papok részéről. Más szemszögből viszont rendkívül kvalifikáltak a lelkipásztori szolgálatra: képzettségük különféle hasznos tudományterületeken sokszorosan felülmúlja az átlagot (néha teológiai is jobban felkészültek, mint a fakultás végzősei), a mindennapi életről pedig kiváltképpen felbecsülhetetlen tapasztalatokkal rendelkeznek. Ezért sokkal jobban megértik a laikusokat is. A Szentlélek életre hívta a modern egyházban a „munkáspapok” intézményét, Nyugaton nagy püspökök és kimagasló teológusok bölcsessége, Keleten a kommunista elnyomás révén. Vigyázzunk rá, mint a szemünk világára, ne engedjük felszámolni ezen papok lelkipásztori feladatokkal való túlterhelése által! Tartsuk tiszteltben mindazon papok hivatását és döntését, akik ezentúl is civilként akarnak dolgozni, hogy így a közelébe kerüljenek azoknak az embereknek, akikhez az egyházközség papjai nem jutnak el, vagy akik őket nem tudnák komolyan venni. Tudom, a paphiány végsőkéig szorongat bennünket, mégis, saját, hosszú éveken át szerzett és mind teológiai, mind szociológiai szempontból alaposan átgondolt tapasztalataim alapján könyörgök minden püspöknek: lássunk tisztán és nagyvonalúan, ne csak a pillanatnyi szükségletekre gondoljunk, hanem felelősséggel és előrelátással viseljük már ma a távolabbi jövő gondját egyházunkban.

A Szentatyával, illetve különféle európai országok püspökeivel való személyes találkozások révén tudom: a nyilvános lelkipásztori szolgálaton kívül tevékenykedő papoknak ez a tapasztalata, valamint az ezen tapasztalatokból következő szemlélet értékes hozzájárulás az egész katolikus egyház történelmi kincstárához.

Az egyházon belüli képzés fontossága

Társadalmunkban — és egyházunkban is — a 40 év után most a képzési színvonal tragikus hanyatlását kell elkönyvelnünk. Még nyugtalanítóbb az a tény, hogy némely pap nincs tisztában ennek veszélyével, sőt ők maguk gyakran olyan luxusnak tekintik a képzést, amelyet nem engedhetnek meg maguknak. A szilárd elméleti tudás alárendelődik a pusztá gyakorlatiáságnak, és néhány pap egyenesen becsúszólag használja az „értelmiségi” kifejezést.

Szükséges egyrészt egyházunk képzési rendszerének és színvonalának radikális reformja, kezdve a papok továbbképzésén egészen a laikusok képzéséig (ismét emlékeztetek egy „keresztény akadémia” megalapításának szükségességére, a „Studia catholica”, „akadémiai hetek” és más hasonlók méltó örökösére). Egyúttal fontos a tanulmányok becsületének helyreállítása is,

hogy azokat valamennyi pap alapvető kötelességének és a keresztény élet egyik legfontosabb értékének tekintse.

Hatalmas lemaradásunk van (és nemcsak a külső nyomás következtében) a világegyházzal való kapcsolattartás területén. A nyugati egyházzal való kapcsolat két buktatója a kisebbségi érzés komplexusából ered. Egyikük az irigységgel teli bálványozás, másikuk annak fölényes bizonygatása, hogy a nyugati egyház közel jár a polgári bomlásba és tévtanba fulladáshoz, míg nálunk az egyedül igaz hit és vallási lelkesedés uralkodik. A Nyugatnak is, nekünk is megvannak a problémáink és az erényeink. Nyugaton válságjelenségek figyelhetők meg (nevezetesen számos helyi egyház felbomlása, valamint egy sor teológus és laikus éretlen „Róma-ellenessége”), de figyelemre és csodálatra méltó tények is (különösképpen az új lelkeségi mozgalmak felvirágzása az egyházban).

A mi egyházunkban is számos különféle mozgalom működik, és ezek nem érthetők meg mélyebben gyökereik és nemzetközi összefüggéseik ismerete nélkül. Egyenesen végzetes a Focolare, a karizmatikus megújulás, a neokatekumenátus, a Comunione e liberazione stb. fölött ezen mozgalmak némely védelmezőjével való pusztán futólagos és véletlenszerű kapcsolatok alapján ítéletet alkotni, annak ismerete nélkül, amit e mozgalmak jelentenek, és ahogyan a világban megnyilvánulnak.

Ne sajnáljunk sem időt, sem fáradságot a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére és fenntartására. Tanuljunk mások tapasztalatából, okuljunk mások hibáiból!

A vélemények meghallgatása

A hosszú hallgatás után az emberek nálunk — és az egyházban is — beszélni akarnak. Szeretnék közzétenni nézeteiket, tanácsaikat, javaslataikat és észrevételeiket. Azoknak a személyeknek az asztalán, akik az egyházban formális vagy nem formális tekintéllyel rendelkeznek, tervek és ötletek tömege halmozódik fel, és rengeteg ember akad, aki érdekelt az Isten Országáért folytatott munkában. Örvendetes, hogy a Prágai Érseki Hivatalban olyan információs központ alakul, amely összegyűjt minden beküldött anyagot, és a számítástechnika eszközeivel, körültekintő emberek vezetésével értékeli azokat.

A legmelegebben ajánlom, hogy alakítsuk meg a különféle kérdések szakértőinek munkacsoportjait, melyek azután a püspöki kar tanácsadó testületeként segítségül hívhatók. Ezáltal az egyház álláspontja, amennyiben azt különféle osztársadalmi kérdésekben ki akarja nyilvánítani, valóban gazdag és hozzáértő lenne.

A lengyel egyház tekintélye egyebek között annak köszönhető, hogy az egyház képviselői állhatatos kapcsolatot tartottak a nép kiművelt főivel, tanácsadó szakcsoportokkal (püspökkari tanácsokkal különféle kérdésekben). Nem véletlen, hogy Wyszynski bíboros, a szociológia professzora, volt ezeknek a kapcsolatoknak a tervezőmérnöke.

Tanuljuk meg elkülöníteni a lényegest a másodrangútól! Becsüljük fel erőinket, és állapítsuk meg, melyek a legfontosabb és legsürgősebb feladatok. Gondolkozzunk egységesen — például arról, hogy teljesen betöltött püspöki

székek sem oldják meg egyházunk helyzetét, amíg a püspökök nem rendelkeznek rugalmas, képzett, színvonalas munkatársak csoportjaival.

A lelki megújulás évtizede

1989. november 13-án zárándokaink kihallgatásán II. János Pál pápa rövid beszédében tisztánlátó műnek nevezte a Lelki Megújulás Évtizedének lelkipásztori tervét. A rögtön azután következő radikális társadalmi átalakulás eredményei egészen új fényben tüntetik fel ennek a műnek a jelentőségét.

Abban a korban, amikor a csak néhány napig tartó forradalom oly sok változást hozott a társadalomban, amikor a dolgok elveszítik érvényüket, és senkinek sincs bátorsága megjósolni a további fejlődést, a katolikus egyház gyakorlatilag az egyetlen erő a társadalmon belül, amely a nemzeti élet számára átgondolt és hosszú lejáratú reformprogramot kínál. Nincs vetélytársa a keletkező politikai programok között, mert mélyebbre mutat náluk. A nemzeti életnek arra a síkjára irányul, amely mind lényegesebbnek bizonyul, és nélküle egyetlen politikai, illetve gazdasági reform sem érheti el célját — a lelki és erkölcsi síkra.

Szent Adalbert személyiségére, mint Közép-Európa lelki egységének élő szimbólumára nagy hangsúlyt fektetünk, amely megfelel az „Európába való visszatérés” égető szükségletének. A cseh nemzeti szentek példája által az Évtized annak a váagnak tesz eleget, hogy megismerjük nemzeti kultúránk lelki gyökereinek mélységét, megtaláljuk nemzeti identitásunkat, tudjunk elnyomott nemzeti hagyományainkhoz kapcsolódni.

Az Évtized programjának kezdettől fogva feladata volt egyesíteni az egyházi élet különféle mozgalmait és eszmei irányzatait, a nyilvános és a nemhivatalos lelkipásztori szolgálat különféle síkjait, hozzájárulni hazánk keresztényeinek egységéhez, és mindazoknak az egységéhez, akik komolyan veszik a társadalom erkölcsi és lelki újjászületését. A Csehországi Ágnes szentté avatása alkalmából tartott ünnepségen kiviláglott, hogyan képesek e program révén az itthoni hívők külföldön élő honfitársaikkal egyesülni. Most megmutatkozik, milyen mély kapcsolatot képes létesíteni az Évtized az egyház és a nép egyidejű megújulása között.

Minden fáradozásunk imádságból ered, imádság kíséri és imádságban éri el tetőfokát. Az egyház urával, Krisztussal való eleven kapcsolat nélkül tehetetlenek vagyunk. Vizsgáljuk az idők jeleit, térjünk vissza az evangéliumhoz, tanuljunk az egyházi hagyomány teljes gazdagságából, és induljunk az új korba a hívők atyjának, Abrahámnak a bátorságával, aki „az Úrba vetett hit alapján, neki engedelmessé válnak, anélkül, hogy tudta volna, hová megy” (vö. Zsid 1,8).

Somorjai Gabi fordítása

ARTNER TIVADAR

A bíborosról, gyermekszemmel

Emlékezés Mindszenty Józsefre

A bíborost nem ösmerem. Viszont három éven át szinte naponta volt találkozásom Pehm József zalaegerszegi apátplébánossal, aki Mindszenty néven vonult be a történelembe. 1944 tavaszán távozott a városból, hogy elfoglalja a veszprémi püspök hivatalát, és 1945 őszén avatták hercegprímássá. Vidéki plébánosként ugyanolyan céltudatos, akaraterős és szigorú volt, mint esztergomi érsek korában.

Pehm József sokat fáradozott azon, hogy a szegény, sokgyermekes parasztcsaládok tehetséges fiainak a továbbtanulását elősegítse. Évente 25 diáknak biztosított szállást a városban jóra való iparosoknál és özvegyasszonyoknál, a lakbérrel őket is támogatva. Megszervezte, hogy vendégeit vendégszerető, „úri” házaknál fogadják ebédre, vacsorára, minden nap máshol. Muraköz visszacsatolása után pártfogását kiterjesztette szűkebb hazám horvát gyerekeire is. Velük kerültem 1941 nyarán a keze alá. Nevelésem találkozásunk első perceiben megkezdődött.

Kis irodájában fogadott, állva. Vállgalléros, fekete reverendája magasából tekintett le rám. Válaszolgattam a kérdéseire, közben néztem a sokgombos reverenda alól enyhén domborodó hasát. Két ujjával az állam alá nyúlt, és fölemelte a fejemet. — Nézz mindig a szemébe annak, akivel beszélsz! — Délben az ebédelőben egy amolyan félméteres, bekeretezett fényképre mutatott a falon: — Tudod-e, ki ez? — Hímzett, zsinóros öltözetű fiú volt, úgy hat-nyolc éves. Vállán panyókára vetett huszármente, ékszeres kalpagján árvalányhaj. Nem tudtam, kit ábrázol a kép.

— Ó Ottó őfelsége, Magyarország királya — világosított fel a plébános, majd a sarokba vezetett. Itt egy asztalkán nagy, vastag könyv feküdt. Díszes fedelén teltkeblű, koronás asszony trónolt, izmos karját címeren nyugtatva, felette arany betűkkel: *A Habsburgok története*. — Ebéd előtt majd gyere korábban, és olvasd ezt a könyvet — mondta Pehm József. Néhányszor lapozgattam, tetszettek a színes képei, de szövege túl „magas” volt a tizenkét éves fejemnek. Meg nem is nagyon érdekelt. Úgy tudtam, hogy Magyarország „uralkodója” Horthy Miklós kormányzó, és nem értettem, mit akar a plébános a Habsburgokkal meg a kedves arcú királyfival.

Velünk, muraköziekkel több dolga akadt, mint a zalai fiúkkal. Költségeinket jórészt a megye fizette, de ellátásunk megszervezése és nevelésünk az ő gondja volt. Tetőtől talpig felruháztak bennünket, ingyen nyírt a fodrász, talpalta cipőnket a suszter, a könyvesboltban „beírásra” vásároltuk az iskolaszereket.

Jótevőnként tiszteltük Pehm Józsefet, és féltük a szigorát. Ő írta alá, kellő fejmosás után az ellenőrzőkönyvbe írt intőket, bizonyítványunkat neki mutattuk be először. Hazautazáshoz a vonatköltséget a plébániahivatalban kap-

tuk, előtte bekopogtunk hozzá, hogy elbúcsúzzunk tőle. — Vigyázz a vonaton! — óvott. — Becsüld meg magadat odahaza, ne barátkozz mindenféle haszontalan utcagyerekekkel! Ne feledd, hogy te gimnazista vagy!

A szünidőről visszatérve illet fölkeresnünk, beszámolnunk, hogy és mint teltek napjaink odahaza. Szinte mohón érdeklődött: — Édesanyád hogy van?... És a testvéreid? — Név szerint sorolta őket. Kitűnő memóriája volt.

Észrevétlen nevelt bennünket egy-egy megjegyzéssel, intéssel a helyes viselkedésre, az előzékenységre, udvariasságra. Arra például, hogyan kell meghajolva bemutatkozni. — Mindig várd meg, amíg az idősebb feléd nyújtja a kezét! — Asztalánál tanultam meg késsel, villával enni.

A hazugságot kiváltképpen nem szívelte. Nem is lehetett hazudni neki. Újrakeresztelt, és vagy helyesbített az ember gyereke — ezt szűrős szemmel bár, de elfogadta —, vagy megismételte a hazugságot. Egy-két keresztkérdéssel hamar leleplezte a füllentőt, és szigorúan megfédte. Haragja egyébként nem volt tartós. A dorgálással lezárta az „ügyet”, a későbbi megintésekkor sosem említette a régebbi hibáinkat.

De tudott másképpen is „büntetni”.

Egyszer valami kis dologban füllentettem. Megismételtette amit mondtam, de nem kérdezett tovább. Hosszúnak tűnő csend után fölnéztem az arcára. Valami elrévedező szomorúságot láttam a szemében. Egy ideig csak nézett, szótlanul, aztán csókra nyújtotta a kezét. — Elmehetsz — és elfordult tőlem. Bár leleplezett, és megszidott volna! Hiszen olyan átlátszó volt a hazugságom. Jó ideig kerültem a tekintetét, szégyelltem magamat előtte.

Egyszer láttam Pehm Józsefet amúgy istengazából mérgesnek.

Az egyik csáktornyai fiú, kihasználva a könyvesboltban nyitott számlánkat, egy akkor luxuscikknek számító, drága töltőtollat vásárolt. Amikor kiderült a turpisság, közös „kihallgatásra” berendelt bennünket a plébános, és alaposan leszidta a kis csibészt. Felső testével előrehajolt, homloka ráncai összefutottak, enyhén bazedovkóros szeme kitágult, jobb karjának az ökölbe szorított kezét szorosan a teste mellett föl-alá mozgatta a szavai ütemére. Szenvedélyes alkat volt, nagy önuralommal, amely ez egyszer cserbenhagyta. De lehet, akkor szándékosan engedte szabadjára az indulatát, mindannyiunk okulására.

Nem tett különbséget közöttünk. Velem sem, aki a muraközi fiúk között az egyedüli magyar voltam, a legjobb tanuló és közülük egyedül ministráltam. Stájer-osztrák nevem okán sem (apám révén, akárcsak ő, elmagyarosodott német család ivadéka vagyok). Mindez csak most jut eszembe, őszülő fejjel, akkor sose gondoltam holmi „kivételezettségre”. Természetesnek vettem, hogy Pehm József csak tanulásunk, viselkedésünk szerint ítél meg bennünket.

Egyszer bemutatott valakinek, és hozzátette: — Jó tanuló. — Ezen kívül nem emlékszem, hogy megdicsért volna. A bizonyítványom jegyeit figyelmen kívül hagyta, számba vette, de csak a gyengébbekhez volt szava. — Na jól van, igyekezz! Van miből javítanod! — nyújtotta vissza az indexemet. Nyilván úgy gondolta: megkaptunk minden támogatást a tanuláshoz, tegyük a dolgunkat, amiért nem jár dicséret. Csak elmarasztalás a mulasztásokért.

Naponta ministráltam a hajnali misén. Egy téli napon elaludtam. Pehm József értem szalasztotta a templomszolgát. A sekrestyében misére beöltözve várt a két káplán meg a plébános. Neki kellett volna szolgálnom a hatórás misén, de mivel nem jöttem, nem engedte oltárhoz az utána következőket,

amíg, rend szerint, a maga istentiszteletét meg nem tartotta. Suttogva lesi-
dott (templomban voltunk) a késés miatt. Kapkodva hánytam magamra a
ministráns ruhát. — Ilyen rendetlen hajjal akarsz az oltár elé járulni?! —
szisszent rám. Előkaptam félbetörött, foghíjas fésűmet. Mise után elmaradtak a
szokásos kérdései. Mit csináltam tegnap, milyen órák lesznek ma. Ezzel is „bün-
tetett”. Másnap reggel a káplán, akinek ministráltam, selyempapírba csomagolt
kis fésűt nyomott a kezembe. — A főtisztelendő úr küldi — mondta.

Pehm József nem volt mindig olyan szigorú, mint amilyennek föntebb
leírtam. Egyszer, az oltár lépcsőjén térdepelve, csukott szájjal nagyokat ási-
tozva elbambultam, és Úrfelmutatáskor elfelejtettem csöngetni. Arra riadtam
fel, hogy a plébános, fejét a vállán át hátrafordítva csodálkozó szemmel néz
rám. Riadtan kaptam a csengőhöz. No, lesz megint nemulass! — készültem
magamban a dorgálásra. De nem szídott meg. A sekrestyében, vetkőzés köz-
ben halkán megkérdezte: — Tegnap mikor feküdtél le? — Tízkor oltja a néni
a villanyt. — Nem szólt rá semmit.

Nem csak velünk, kis diákokkal volt szigorú.

A plébániahivatal vasárnap is ügyeletet tartott, hogy a hét közben dolgozó
falusiak elintézhessék ügyeiket. Egyszer öreg paraszt kopogtatott be kereszt-
levélért. — Hallgatott már misét? — kérdezte tőle a plébános. Nemleges vá-
laszára a tízórás nagymisére utasította az öreget, utána jöjjön vissza, mondja
el, miről szólt a prédikáció, és akkor megkapja a kért iratot. Szigorúsága
meleg szívet takart.

Édesanyám megírta, hogy apám meghalt. Harmadnap reggel Pehm József
magához hívatott. Fehér falú kis cellája közepén állva fogadott, két kezét a
szíve táján összefogva. — Miért nem jöttél hozzám? — kérdezte halkán. Nem
értettem. — Miért kellett mástól megtudnom? — Hangjában együttérzés volt
és szelíd szemrehányás. Hirtelen eszembe jutott az apám, és elsírtam maga-
mat. Sokáig rázott a zokogás. Hagyta. — Gondolj arra, hogy csak előttünk
ment el. Odafönt találkozni fogsz vele — mutatta. — Csak kövesd mindig
Jézus Urunk tanítását.

Megkönnyebbülten jöttem el tőle. Az ajtóig kísért (sose tette). Éreztem,
utánam néz.

Ekkor ébredt föl bennem Pehm József iránt valami meleg érzés, amolyan
szeretetéféle. Közelebb éreztem magamat hozzá. Mintha valami közös titkunk
lett volna. Észrevettem, hogy néha rajtam felejt a szemét, elnézett, ha pillan-
tásunk találkozott. Egyszer fiamnak mondott. Emlékezetes, mert mindig csak
a keresztnevünkön szólított bennünket.

Együttérzésének a bánatomat enyhítő tudata azonban rövid ideig melegí-
tett. Nemsokára kaptam tőle, okkal, egy alapos dorgálást. Kissé csodálkozva,
csalódottan vettem tudomásul „védettségem” idejének az elmúlását, de ez
már nem változtatott a ragaszkodásomon Pehm József iránt. A jötevőnek
kijáró hála, a korát és papi rangját megillető tisztelet meg az emberhez fűző
szeretet érzése mind a mai napig elevenen él a szívemben.

A plébános asztalánál és hivatalában

Pehm József gyakran látta vendégül asztalánál védenkeit, a kis gimnazistákat.
A két káplánnal az ebédlőben vártuk. Szinte másodpercnyi pontossággal nyitot-

ta az ajtót, sietősen a széke mögé lépett — mi követtük ebben —, és mellén összekulcsolt kézzel várt a déli harangszóra. Kondult a harang, és keresztet vetettünk.

Az étrend szerény volt, de ízletes. Leves, túrós csusza és gyümölcs, vagy főzelék tükörtojással és lekváros bukta. A bő vajás, prézlis rakott krumpli ízét a kovászos uborkával ma is érzem a számban. Hús hetenként háromszor volt. Vasárnap krémes süteményt is kaptunk. Pehm József tányérját kifelé döntve kanalazta ki a leves alját. A főzeléket villával ette. Az alma, körte héját vékonyan hámoztta, minél kevesebb menjen veszendőbe a húsból.

Az étkezés szertartásosan zajlott, mint azoknál szokás, akik Isten ajándékaként veszik magukhoz az ételt. A csendet csak a plébános törte meg olykor, ha szinte sűgva kérdezett valamit a káplántól vagy ha okított bennünket: — A kenyeret nem harapjuk, hanem törjük a szalvétán a bal kezünkkel... A húst nem aprítjuk föl egyszerre, mindig csak egy falatot vágunk le belőle, azt, amit a szánkba veszünk... Ámbár — tette hozzá, s szeme hamiskásan megcsillant —, a tót suszter fia, Csernoch János hercegprímás a főúri vacsorákon is előre fölaprította a húst, mint otthon, a szülei házában szokta.

Ebéd végeztével Pehm József érdeklődött: mi újság az iskolában, mit írnak hazulról. Kinél ettünk tegnap, és mi volt az ebéd (minden nap más háznál ettünk, a családi asztalnál terítették számunkra vagy a konyhában). Majd elkezdte a „feleletést”.

Először mindig a latin tudásunkat tette próbára, alaposan megizzasztva bennünket a rendhagyó igék ragozásával. Irodalomról szólva Jókai és Gárdonyi könyveit ajánlotta olvasásra a „haszontalan, butító” ponyvaregények helyett. Jó földrajzos lévén meglepett a tájékozottsága öt kontinens városai, folyói, kis szigetei dolgában. Szorongásunk feloldódott, amikor a történelem került sorra. Ilyenkor Pehm József szerét ejtette, hogy kiegészítse iskolai tudásunkat.

A törökellenes háborúk kapcsán a horvát fiúknak népeink közös múltjáról beszélt. Arról, hogy Szigetvárt és Kőszeget magyar és horvát katonák együtt védtek. — Zrínyi Miklós horvát bán volt és magyar költő. Egyformán beszélt magyarul és horvátul, akárcsak ti. Öccse, Zrínyi Péter úgyszintén. Ő fordította horvatra a *Szigeti veszedelmet*. — Csillogó szemmel, mosolyogva bólogatott, amikor elmondtuk neki, hogy a szigetvári hőst, Nikola Subasics Zrinski néven a horvátok is nemzeti nagyjaik között tartják számon, és csáktornyai iskolánk falán függött Zrínyi kirohanásának a színes képe, Székely Bertalan festményének a reprodukciója volt.

— Mi van írva a csáktornyai vár előtt álló Zrínyi emlékmű talapzatára?... „Ne bántsd a magyart!” Ezt Zrínyi Miklós mondta. Azt is, hogy „Egyetlen nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”. Ezt sose felejtsetek el!

Amikor az 1848–49-es szabadságharcról volt szó, nem mulasztotta el föl-hívni a figyelmünket arra, hogy Gasparics Márk csáktornyai szerzetes Kosuth zászlaja alá toborozta a muraközi parasztokat. A ferences barátunk Pehm József szorgalmazására emlékoszlopot állítottak a város főterén (ezt 1945 után eltávolították).

Néha gondterhelt arccal, szótlanul ülte végig az ebédet, és asztalbontás után sietve távozott. Elmaradt a feleletés akkor is, ha jó hangulatban volt. Ilyenkor anekdotákat mesélt. A csattanó után mosolyogva körülhordozta tekintetét az asztalnál ülőkön, mintegy elismerést várva. Kényszeredetten ne-

vettünk, mert azokat az „egyszeri diákról” szóló vicceket avítnak találtuk. Egyébként csak ilyenkor láttam mosolyogni. Nevetni sose.

A szüleivel egyszer találkoztam az ebédnél. Bemutatott a sötét ruhás öregeknek, és viszont: — Ő az én édesanyám, ő pedig az édesapám. Földművesek — tette hozzá ízes dunántúli tájszólással (a paraszt szónak akkor még lekezelő hangzása volt). Az ősz, csavart bajsú apát meg a parasztkendős anyát a már őszülő fiú az asztalfőn kétoldalt maga mellé ültette. Arca szigorú vonásai megenyhültek; láthatóan elfogódott volt. Evés közben többször oldalt pillantott az édesanyjára, és amikor tányérja kiürült, gyöngéden biztatta: — Ízlett, édesanyám? Merjen még!

Egyszer Pehm József három külföldi papot kísért az asztalhoz. Bemutatta őket a káplánoknak, de nem figyeltem oda, nevüket, rangjukat nem tudom. Dereng, mintha egyikük, a civilbe öltözött lengyel lett volna. Latinul, németül folyt a szó, Pehm József néha fordított a káplánoknak. Arra figyeltem föl, hogy azt mondja: Finnországtól az Adriáig, Ausztriát és Bajorországot is beleértve szövetséget kellene létrehozni, amely elválasztaná Németországot és Oroszországot. Gyerekfejjel nem értem, hogyan lehetne ezt megcsinálni. A németek akkor, 1942 vagy 1943 nyara volt, mélyen bent jártak a Szovjetunió területén.

Hasonló tervről írt Bajcsy Zsilinszky Endre 1944-ben, Mindszenty püspök rabtársa a sopronkőhidai börtönben. Fenti elképzeléséről Pehm József följegyzést készített „az utókor számára”, és azt elhelyezte a Zala megyei levéltárban. Húsz éve ezt nekem titokban megmutatták. Nem tudom, megvan-e még. Érdemes lenne publikálni.

Délelőttöként a plébániahivatalban sokan felkeresték Pehm Józsefet, tanácsát, támogatását kérve ügyes-bajos dolgaikban. Nemcsak a városiak, hanem a falusiak közül is sokat személyesen ismert. Érdeklődött a családjukról, a termésről. — A tehénke megellett-e már? — kérdezte egyszer egy parasz-asszonytól.

Nem leereszkedően volt jószágos. Emberségből és papi hivatása sugallatára kötelességének érezte, hogy segítsen a rászorulókon. Fejét kissé oldalt hajtva, összehúzott szemmel hallgatta a beszélőt, és azon nyomban igyekezett elintézni a dolgát. Kiszólt a káplánnak, hívja fel ezt vagy azt az „igazgató urat”. Máskor a magas írópulthoz állva írt néhány sort, és azzal küldte a kérelmezőt az illetékes hivatalba. — Utána jöjjön vissza, és mondja el, mit intézett!

Egy nyári napon fényes csizmás, fiatal tiszt kopogott be a plébániára, és egy ikont nyújtott át „tisztelettel” Pehm Józsefnek. Az orosz frontról hozta „emlékbe a prelátus úrnak”. Pehm József műértő szemmel nézte a pléhre festett, gyertyák füstjétől fekete Madonna-képet, és megkérdezte, honnét való. — Egy szétlőtt ukrán falu egyik parasztházából — felelte a tiszt.

— És arra nem gondolt, hadnagy úr, hogy ezt az Istenanya-képet keresni fogják a ház lakói, ha visszatérnek otthonukba?... Tudja-e, hadnagy úr — nyomatékosan hangsúlyozta a rangját —, hogy mit jelentett nekik ez a szentkép abban az istentelen világban?... Ez rablás, nem méltó egy magyar tiszthez! Nem fogadom el!!! — Atnyújtotta az ikont a káplánnak, küldje el a gimnázium gyűjteményébe, és az elképedt hadnagy bokacsattogtatásos tisztelgését feleletre se méltatva besietett az irodájába.

Kora délután Pehm József a plébánia magas kőfallal övezett kis kerjében sétálva olvasta a napi breviáriumát. Estefelé, litániára rendezgetve az oltárt gyakran láttam valamely oldalkápolna félhomályában, amint a térdeplő tám-

lájára könyökölve összekulcsolt kézzel vagy arcát a tenyerébe hajtva imádkozik.

A vacsoránál rendszerint tudakolta, mit csináltam délután. Egyszer mondom: Fürödtünk a Zalában. — Kivel? — B. Miki osztálytársammal. — Mi az apja? — Orvos. — Miután Pehm József szinte minden értelmiségit ösmert a városban, de a nevezettet nem, fölfonta a szemöldökét a barátom vallását kérdezve. Evangélikus volt. A plébános egy ideig maga elé nézett az asztalra, aztán kedvetlenül megjegyezte: — Nem szeretem, ha más vallásúakkal barátkozol. — Nem volt ez tiltás, csak óhaj, amely mit sem változtatott a padtársammal máig tartó barátságunkon.

Pehm József fenti szavaiból a mai olvasó holmi katolikus türelmetlenségre gondolhat. De hát ötven éve még messzi voltunk az ökumenétől, és a Krisztus-hívő felekezetek idegenkedése egymástól kölcsönös volt. Mélységes hite a maga vallásának igazában Pehm Józsefet nem tette túlzóan elfogulttá. Az 1934-ben megjelent nagyszabású Padány Bíró Márton-monográfiájában megrotta példaképét és elődjét a veszprémi püspökségben azért, mert a protestánsokat kiűzte templomaikból.

Miért szidták Pehm Józsefet az egerszegiek?

A plébánosnak sok őszinte híve volt a lateiner értelmiség és az iparosok körében, akik buzgón támogatták a szegényeket istápoló tevékenységét. Sokan szerették, mások csak tisztelték, de mindannyian tartottak tőle. Ellentétes érzelmeiket jól példázza, hogy bár híve volt, hosszan faggatja a bűneikkel hozzá járulókat, szigorúan megfeddi őket, és súlyos penitenciát ró rájuk, a gyóntatószéke előtt mindig hosszú sor állott.

Apátplébánosi, pápai prelátusi rangjának megkövetelte a tiszteletet. Az utcán lefelé nézve sietősen járt, talpát lúdtalpasok módjára kifelé rakva, és széles karimájú fekete kalapját jobbra, balra emelgetve főhajtással viszonzotta a köszöntéseket: — Mindörökké!... In aeternum! — De megesett, hogy a mellette szótlanul ellépőt megállította: — Nem tud köszönni?!

A polgármester, tisztelő híve és szociális tevékenységében támogatója egyszer városnéző sétára vitte a vendégeit. A templom előcsarnokában mutogatta nekik a freskókat, amikor az éppen miséző plébános hátat fordítva az oltárnak érces hangon rászólt: — Polgármester úr! Vagy jöjjön be, vagy menjen ki!

A szószékről néha célzott érdemes polgárok helytelen viselkedésére, a nőket a baloldali, a férfiakat a jobboldali padsorba utasította, mint ez az ókeresztény időkben szokás volt. A megszegyenyítettek és az elválasztott házaspárok némelyike elpártolt a templomától, és azontúl a ferencesekhez járt misére.

A köznép körében hálával emlegették azok, akikkel jót tett, mások olykor becsmérelték (ez már a kiemelkedő egyéniségek sorsa), talán mert nyomasztotta őket a tekintélye, vagy egyszerűen csak értetlenségből. — ... aztán majd mehet a Pém szénát kaszálni! — hallom a pletykás özvegy önelégült „jóslatát”. Arra nem emlékszem már, miért kellett volna a plébánosnak kaszát ragadnia.

Pehm József megvásárolt a Bíró utcában egy földszintes házat a magukra maradt öregek menhelye számára, és ezt elnevezte Szent József otthonnak. — A maga nevére keresztelte, a gőgös! — Nem tudta a szidalmazó, hogy Jézus nevelőapja Apa-szent, a Család védnöke, s e révén a gyámoltalan öregek oltalmazója is. Az otthon elnevezésében aligha játszott szerepet Pehm József hiúsága. Ha mégis, méltán. Legfőbb törekvése volt, hogy híveinek és a rászorulóknak „atyja” legyen, és ezt a megtisztelő papi titulust tevékenységével ki is érdemelte.

— Egész nap imádkoztatja őket, térdepelve, szegényeket! — tódították a szidalmat. Az otthon egyik felében laktak a gondozottak, a másik felét kápolnává alakították. Itt valóban órák hosszat imádkoztak az öregek. Dehát akkor még nem volt televízió, a rádió is ritka jószág volt, mi másal tölthették volna a lassan múló időt, szegények, mint ájtatos litániákkal, istenes énekekkel.

— Kezet csókoltat magának, mint valami úri ribanc! — gyalázta egy néni, aki nem egyszer alázatosan hajlongva járult kézcsókra a plébánoshoz. Pehm József úrnak, parasztnak, embernek, asszonynak — még az alispán feleségének is — határozott mozdulattal nyújtotta csókra a jobbját. Bizonyára kevesen tudták, hogy ez nem személyének, hanem a pástorgyűrűjének szól. Ófelsége Ferenc József császár is kezet csókolt Bécs segédpüspökének, asszonya, a világszép Sissy nemkülönben a szerzetes gyóntatójának.

— Mindenszenteknek mondja magát, hogy nem szégyenli a svábját! — mondta valaki, amikor híre jött, hogy a veszprémi püspökké kinevezett Pehm József felvette a Mindszenty nevet. Akik ezért megszólták, nem vették számba, hogy a német befolyás erősödésének éveiben a névmagyarosítás egyértelmű állásfoglalás volt. Azt sem, hogy a nevet változtatók rendszerint szülőhelyüktől kölcsönözték az új nevüket. Pehm József a Vas megyei Mindszenty egyik kis parasztházának a szülőtte volt (és nem volt „sváb”).

Vajon fülébe jutottak-e ezek az alantas mende-mondák? Ha igen, gondolom, nem tartotta érdemesnek, hogy reagáljon rájuk. Éppen elég gondja-baja lehetett közéleti szereplése során. Céltudatos törekvéseit gyakran türelmetlenül igyekezett megvalósítani, s ezért összekülönbözött némely odaadó párt-hívével. Az általa a városba hívott ferencesekkel is nézeteltérése támadt.

Hibáinak egyébként tudatában volt. Búcsúbeszédében — a templom zsúfolásig megtelt — elköszönve híveitől, akiknek több, mint negyed századon át pásztora volt, megkövette az egerszegieket, akiket megbántott, amit „a jónak szenvedélyes akarata idézett elő”.

Nehezen érthetett szót a csáktornyai ferencesekkel is, akik büszke horvátokként vitatták a magyar egyház főségét. Egy ideig a plébánián szolgált egy Vrabec nevű horvát pap, aki törve beszélt a magyart. Úgy tudom, ő az akkori fasiszta Horvátországból a náci Németországba robogó, deportáltakat szállító vonatról ugrott le, és mint más üldözöttek, Zalaegerszegen, Pehm József plébániáján talált menedéket. Tőle tudom, hogy a határváltozás egyházi jogi problémát okozott, mert Muraköz továbbra is a zágrábi püspökség alá tartozott. Zágráb püspöke akkor a fiatal Stepinac volt. A későbbi horvát érsek 1945 után ugyanarra a sorsra jutott, mint Varsó, Prága prímása, Márton Áron erdélyi püspök és Mindszenty. Stepinacot a szülőfalujába internálták, s onnét üzenetet küldött az amerikai követségen meghúzódó Mindszentynek. Lehet, hogy kapcsolatuk régebbi keletű; az említett egyházi vita során levelet válthattak, akkor még „ellenfelekként”.

A főtebb leírt gyalázkodásokat legyintve a helyükre tettem, de elgondolkoztatott az a vád, mely szerint a plébános „csendőrökkel kilakoltatott egy sokgyermekes zsellért”. (A hatósági végzést vidéken akkor hivatalból a csendőrség hajtotta végre.)

Ma már közismert, hogy Pehm József mennyit fáradt a plébánia birtokán élő cselédek életkörülményeinek a javításán. Egerszegen keresztény bankot alapított, amely alacsony kamattal kölcsönzött a parasztnak. Veszprémi püspök korában földosztást kezdeményezett egyházi birtokai terhére, de a kormány leintette.

Akkor, gyerekfejjel minderről nem tudtam, és magamban én is elmarasztaltam a plébánost a szegény ember „tönkretétele” miatt. Évekkel később, a *Háború és békét* olvasva jutott eszembe a dolog. A regényben Rosztov grófról írja Tolsztoj: „A parasztcsaládokat a legnagyobb mértékben támogatta... A lustákat, a züllötteket... üldözte, és igyekezett elkergetni őket a közösségből”. Tolsztoj önmagáról mintázta a gróf alakját; nyilván hasonlóan vélekedett a maga földjein élt mihasznákról. A kilakoltatott zalai zsellér is ilyesféle lehetett, méltán sújtotta az egyházi birtokát mintagazdasággá fejlesztő plébános (vagy a bankja?) szigora.

Pehm József királpártisága közismert volt, ezt senki sem vetette a szemére. Európa országainak nagyobbik fele akkor még királyság volt, Magyarországon is, kormányzóval az élen. Őt a plébános nem ismerte el országfőnek. Horthy Miklós nevenapján országSZerte iskolai szünet volt, a diákok ünnepi misét hallgattak. Pehm József Miklós-napon tüntetően hétköznapi miserendet tartott, ezért több iskola tanulói a ferences templomba mentek istentiszteletre.

A ferences templom Pehm József szorgalmazására épült fel. Ezt ő az utolsó magyar király, IV. Károly fogadalmi templomának szánta (a városiak Károlytemplomnak is mondták). Erről Mindszenty nem szól az *Emlékirataiban* (bizonyára azért, mert később elvetette a királyság gondolatát). Arról sem, hogy a templom szószékét a király özvegye, Zita királyné adományozta, mint ez az alatta levő márványtáblán olvasható. Érdekes lenne tudni, hogy a Habsburg családdal milyen levelezést, tárgyalást folytatott a templom építése és a szószék állítása dolgában.

A templom főoltárát a soproni Attila-szobor alkotójának, Vörös Jánosnak két műve díszíti. A kanizsai művész készítette Mindszentyről az emlékeztető szerinti legjobb arcmást. A bíboros zalai útja során fölkereste a mestert műtermében, és néhány percig modellt ült neki az utolsó simítások elvégzéséhez. A Mindszenty-per idején Vörös János készített a portréről egy arasznyi vázlatot, ezt sokszorosítva falusi terjesztésre szánta. Vajon a művész hagyatékának őrzőinél, a csabrendeki rokonoknál megvan-e a sokáig padláson rejtgetett portré gipszpéldánya?

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

Az utolsó ellenpápa, V. Félix

— fejezetek az egyháztörténelemből —

(II. rész)

Az olasz királyi család őse, Fehérkezű Umberto (Biancamano Humbert I. aux Blanches-Mains, 998–1060), az első szavojai gróf országa a 15. században érte el legnagyobb kiterjedését és tekintélyét. VIII. Amadé ennek a családnak tizenkilencedik grófja, első hercege volt, és elődei révén rokoni szálak fűzték Európa szinte valamennyi uralkodóházához. Politikai öntudatát, gondolkodását és személyes magatartását általánosságban ez a tradíció határozta meg, de nagyapjának és apjának a sorsa hagyott legmélyebb nyomot az életében. Ebben az összefüggésben ismerhetjük meg legjobban a középkor alkonyából felderengő alakját, történelmi szerepét.

A családfa színes ága

Nagyapját, a korán árván maradt VI. Amadét (1334–1383) a rokonai nevelték. A gyámság végét jelentette, amikor a tizennégy éves ifjú is felvonult a lovagi torna reprezentatív színhelyén, Chambéryben. A közönség nemcsak bajvívó ügyességét, hanem feltűnő öltözékét is megcsodálta. Mintha Arthur király mondája kelt volna életre, és a Kerekasztal egyik lovagját látták volna. Zöld színű volt a felsőruhája, páncélja, köpenye, sisaktolla és lovának díszítése. Így vált öbelőle Zöld lovag, és ezzel a díszítő jelzővel került a történelembe.

A szavojai krónikák hangsúlyozzák, hogy bölcs szigorral őrizte alpesi országának belső rendjét. A pestisjárvány idején Chambéry, Chillon és Chatélard várába záratta a pusztulásra ítélt zsidókat, akiket az európai tömegőrület az epidémia szándékos okozóinak tartott. Száműzte az engedetlen, önállóságra törő nemeseket, felakasztatta a grófi várakat támadó polgárokat. A zsoldosbandákkal garázdálkodó rokonát, Fülöp grófot vízbe fojtatta. Szabályozta az egyházi bíraskodás hatáskörét, illetékességét csak házassági és uzsorakölcsön ügyekre korlátozta. Gazdasági érzékét bizonyítja, hogy pénzügyi kamarát, számvevőszéket szervezett, a francia királyi családból származó Bonne de Bourbon hercegnővel kötött házasságot — ezzel egyensúlyba hozta labilis kapcsolatát nyugati szomszédjával.

1362-ben megalapította a Szavoja-lovagrendet, mely 1518-tól, mint Annunciata-rend a legmagasabb olasz kitüntetés. Feliratának rövidítése FERT, *Fortitudo Eius Rhodum Tenuit* VI. Amadénak (nagyapjának) állít emléket, aki a szavojai krónikák elbeszélése szerint 1316-ban Rodosznál a török ellen harcolt. Azóta az oszmán-törökök Európában is megvetették lábukat, 1254-ben elfoglalták Gallipolit, és pár év múltán már Konstantinápoly falai alatt porlyáztak. Az európai uralkodóktól segítséget kérő Ioannész Palaiologos bizán-

ci császár támogatására, aki VI. Amadé első unokatestvére volt, a Zöld gróf saját költségére önálló „kereszteshadjáratot” szervezett. Gályákat bérelt Velencében, és a kikötőben összegyűlt tömeg fényes ünnepséggel búcsúztatta 1366 nyarán a tengerre szálló hadinépet, íjász csapatokat, zöldbársony öltözékű lovagokat. Elfoglalták Gallipolit, majd a bulgáriai Várna városát is, amire Ivan Szcacimir cár szabadon engedte a korábban foglyul ejtett Ionnész Palaiologos császárt. A hősök Konstatinápolyban temették el halottaikat. Közlekedett az év vége, haza kellett térniük, mert a gályatulajdonosokkal és a vezérekkel kötött szerződés lejárt.

A történelem bravúros epizódként értékeli e kalandos vállalkozást, de a hazai krónikák dicső haditettként tartják számon. VI. Amadé politikai és dinasztikus jelentőségét növelte azzal is, hogy végrendeletében meghagyta Szavoja oszthatatlanságát és az elsőszülöttségi jog alapján szabta meg az örökösödés rendjét. 1383-ban halt meg pestisben, a nápolyi királyság ellen vívott hadjárat során.

Fia, egyetlen gyermeke VII. Amadé (1360–1391) rövid hatalmi idejét a Szavojától szabadulni törekvő, szövetségbe tömörült svájci kantonok elleni küzdelem, és a *Fehde*, az egyházi és világi hűbérurak egymás közti villongásai töltötték ki. Az egyik legnagyobb kanton, Valais (Wallis) polgárai elűzték főurukat, a szavojai családból származó Eduard püspököt, és székhelye Sion (németül Sitten) kivételével felgyújtották a kastélyait. VII. Amadé hadjáratot vezetett ellenük, Bern és Fribourg (Freiburg) kanton támogatásával leverte a lázadókat. Mégis a polgárok győztek, mert az elűzött Eduárd lemondott birtokairól, az új püspököt sem fogadták el, majd VII. Kelemen avignoni pápa engedélyezte, hogy Alsó-Valais maga válassza meg egyházi urát.

A népszerű ellenpápa, kit Genfi Róbert néven svájci franciának említ a történelem, Szavoja területéről származott. Apja Genf grófja, anyja Marie de Boulogne, a francia király unokahúga volt. Ekkor, az egyházzsakadás első évtizedeiben Szavoja az ellenpápát ismerte el és az avignoni *obediencia*, „engedelmesség” egyházi joghatóság alá tartozott.

VII. Amadé harci játékban, lovagi küzdelemben apját követte, csak az öltözékét és a dekoráció színét változtatta meg. A krónikákban ő a Vörös gróf, akinek legnagyobb politikai sikere, hogy örökösödés és diplomáciai tárgyalások révén megszerezte a Szavoja-ház számára Nizzát. „A fehér keresztes zászló a Földközi-tenger partján lobogott”, írta a családi história.

1373-ban vette feleségül Bonne de Berry hercegnőt, házasságukból egy fiú és két leány született. A legkisebbet már nem láthatta. A korabeli iratok szerint vadászaton, a gyeplőt elengedve úzóbe vett egy vadkant, leesett a lováról, súlyosan megsebesült, és 1391. november 1-jén meghalt. A rokonság meg a főurak hihetetlennek tartották, hogy a fegyverforgatásban, lovasjátékban edzett harmincegy éves lovag így vesztette el életét. Hosszadalmas vizsgálat után a Vörös gróf háziorvosa, Pietro di Stupinigi került mérgezés vádjával ítélet elé, majd felakasztották.

Szavoja első hercege

VIII. Amadé gyermekkorát beárnyékolta apja halálának gyanús tragédiája, a vérrokonokat pedig felháborította, hogy a Vörös gróf végrendeletében nem az anyát, hanem Bonne de Bourbonnt, a nagyanyát jelölte ki nyolcéves fia gyámjául,

meg sem említve a család férfitagjait. A főurak beleszólást követeltek a gyermek nevelésébe, és hol az anya, hol a nagyanya táborához csatlakoztak. Valóságos beháború támadt, melyben a jogi érvelésnek többnyire a kard adott nyomatékot. Csak 1398-ban tették le a fegyvert, amikor az ifjú elérte a nagykorúságát és apja örökébe lépett. A tizenöt éves VIII. Amadé volt az utolsó szavojai uralkodó, aki még a grófi címet viselte.

A családi és főúri viszályt a Franciaországgal már korábban egyesített Burgundia hercege, Merész Fülöp oldotta meg, ügyelve a szavojai kapcsolatokhoz fűződő érdekeire. A hatvankét éves élénk nagyasszonyt, aki neki is rokona volt, elűzte a Chambéry-udvarból, az özvegy Bonne de Berryt pedig férjhez adta Gascogne-ba az Armagnaci grófhoz. Megszervezte VIII. Amadé házasságát is. Saját leányát, a tizenöt éves Marie Claudine de Bourgogne hercegnőt 1401-ben feleségül adta a tizennyolc éves grófhoz. VIII. Amadé ugyanebben az évben megörökölte a genfi grófságot, a francia királytól pedig ajándékkul kapta a párizsi vicomt címet, az orleansi palotát és még huszonöt kastélyt. Amadé és Marie Claudine huszonhét évig tartó, példát mutatóan szép házasságából kilenc gyermek született.

VIII. Amadé tekintélyét nagyban növelte, hogy Zsigmond magyar király és német császár bizalommal tekintett a nála tizenöt évvel fiatalabb grófra, gyakran kérte tanácsát, szolgálatait. A császár, „aki apjától csak a csavaros esztét örökölte” (W. Goetz), még a konstanzi zsinat megnyitása előtt, 1414 nyarán felhatalmazta Amadét, hogy tárgyaljon XII. Gergely pápával. Az uralkodó mindig számíthatott rá, ha *salvus conductus*, oltalomlevél kellett az alpesi országon átvezető útra, a többnyire időtrábló, eredménytelen nyugat-európai tárgyalásokra. VIII. Amadé jogtudós követői, Johannes de Belliforti és Lambertus Ordinati is jelen voltak 1415. szeptember 12-én Perpignanban, amikor Zsigmond találkozott XIII. Benedek ellenpápával és patrónusával, Ferdinánd aragóniai királlyal. A gróf lojális magatartása dicsőséget hozott a Szavoja-házra. Zsigmond császár 1416 februárjában VIII. Amadét birodalmi hercegi rangra emelte.

Az Alpok kapuja

„VIII. Amadé bölcs és önmérséklő kormányzásának eredménye, hogy szomszédai a legvirágzóbb és legmegbízhatóbb országnak tekinthetik Szavoját”, jegyezte fel emlékiratában Olivier de la Marche gárdakapitány, a burgundi herceg főkomornyikja. Hasonló elismeréssel szólnak Amadéről a kortárs krónikáírók, emlékezések. Eleven, érzékletes részletezéssel tárgyalják a herceg külső megjelenését is. A negyvenedik életéve felé járó VIII. Amadé *erat enim strabo*, kanccsal volt, közepes termetű, asztmára hajlamos, mint az anyja, beteges arcú, öreges megjelenésű, de tiszteletet keltő igen eszes férfi, *sermo pacus et morosus*, kevés beszédű és kedélytelen.

A birodalmi hercegi rangjára emelt (1416) Amadé idejében az ősi Szavoja törzs már hat családí ágra bomlott. A dinasztia hagyományos örökösödési rendje szerint a hatalom és a birtok joga mindig a legközelebbi elsőszülött vérrokot illette. Amikor 1418-ban törvényes leszármazott hátrahagyása nélkül meghalt Lodovico, Piemont ura, aki a keresztes háborúk tradíciójaként a peloponnészoszi Achaia és Morea hercegi címét is viselte, VIII. Amadénak törvényesen ölébe hullott az Alpokon túli terület, Piemont és környéke, a Pó

legfelső szakaszának mindkét partja. A harmincöt éves herceg minden elődjénél hatalmasabbá növelte országát, amelynek fekvése a 15. századi Európa térképén rendkívül előnyösnek mondható.

Szavoja jellegzetesen alpesi ország volt, politikai-kereskedelmi kulcshelyzetét az Alpok földrajzi-történeti jelentősége határozta meg. Aki a kontinensen nyugat-kelet vagy észak-dél irányba tartott, szavojai területen kelt át. A térség ókortól ismert hat nagy útvonalának magashegyi átkelői közül négy hágó a szavojai, kettő a szomszédos Dauphiné hercegségen vezetett keresztül. Mindkét politikai hatalom szigorúan ellenőrizte, védte a hágók és völgyek forgalmát. Az útvonal menti birtokok hűbérurait a francia történeti földrajz középkori populáris szóhasználatnál „az út kegyes urai” megnevezéssel említi, Szavoja pedig az Alpok kapuja.

Zárójelben

VIII. Amadé születési helye Chambéry, a történelmi Szavoja egykori fővárosa és a Hautecombe ciszterci apátság, a dinasztia temetkezési helye meg a Lac Léman (Genfi-tó) déli partján fekvő Thonon, a hercegi udvar központja, valamint Amadé életének leghitelesebb, beszédes tanúja, az irodalomban is híressé vált Ripaille kastély, vagyis a hercegség nyugati területe, a Szavoja-ház múltjának szinte minden emlékhelye a 19. század második felétől Franciaországhoz tartozik. 1860. március 12-én II. Viktor Emanuel szárd király elszánta magát és aláírta, miniszterelnöke, Camille Cavour pedig ellenjegyezte azt a szerződést, amely eleget tett III. Napóleon császár már korábban felvetett kívánságának, és Lombardia ellenértékéül átengedte Szavoját és Nizza grófságot Franciaországnak.

Cavour keserves áldozatra beszélt rá uralkodóját, hogy lemondjon a királyi család bölcsőjéről, családi birtokairól, a változatos sorsú Szavojáról, de a kormányban nem váltott ki ellenkezést, mert a vidék teljesen francia volt. Fájdalmasabb veszteség a minden tekintetben olasznak számító Nizza feláldozása. Garibaldi valósággal lesújtotta szülővárosának „szégyenletes eladása”, és a kiszivárgott szerződés aláírása előtt két hónappal levelet írt Türr István ezredesnek információt kérve Nizza sorsáról. „Érdekesnek találom közölni olvasóimmal Victor Emanuel király férfias nyilatkozatát, melyet ez ügyben mindjárt kezdetben Garibaldinak kissé követelő módon hozzá intézett kérdésére feleletül adott”, írta emigrációs feljegyzéseiben Kossuth Lajos. Türr István a levéllel felkereste az ágyban fekvő, gyengélkedő uralkodót, aki pillanatnyi hallgatás után indulatosan ezt válaszolta: „Mondja meg neki, hogyha én megadom magamat a kénytelenségnek, lemondani őseim és egész fajom családi fészkeről, neki is alkalmazkodnia kell azon hely elvesztéséhez, amelyen ő csakis maga született”.

Diplomáciai megállapodás értelmében Nizza és Szavoja hovatartozását népszavazásnak kellett eldöntenie. Bár Cavour bízott a nizzaiak olasz érzelmeiben, az eredmény mást mutatott. A 30 706 szavazóból 25 933 Franciaország mellett döntött. Közigazgatásilag ma a Provence-Alpes-Côte-d’Azur régióhoz tartozik, Alpes-Maritimes département székhelye.

Szavoja annyira franciának számított, hogy a népszavazás eredménye sem volt kétséges. A mintegy tíz és félezer négyzetkilométer lakossága, 130 839 szavojardból 130 533 mondott igent Franciaország javára. Ma két département a Rhône-Alpes régióban, Haut-Savoie és Savoie.

Európa erkélyén

VIII. Amadé nem játszott főszerepet a 15. század első harmadának eseményeiben, de a fontosabb fordulatoknál közvetve jelen volt. Bár nagy tisztelettel emlegette elődeinek harci tetteit, nem szerette a kardcsörtetést, apja tragédiája miatt a vadászatot sem, szerencsés módon örökölte a Szavoja ősök politikai érzékét. Rokoni szálak fűzték a kontinens szinte valamennyi uralkodóházához, a *réseau familial* (Max Bruchet), a „családi háló” érdekei megfontolt taktikát, elővigyázatosságot követeltek. Meditáló természetét ez a magatartás jellemezte. Tudta, hogy tárgyalásokkal gyakran többre lehet jutni, mint karddal-lándzsával. Alpesi országából, „Európa erkélyéről” derűlátás nélkül figyelte az Itáliától Normandiáig fellángoló küzdelmeket.

Az egy évszázadnál tovább tartó (1337–1452) „százéves háború” idején nem lehet egymástól függetlenül vizsgálni az angol-francia történelmet. Összekuszáltak az örökösödési házárdjátékok, szószegések, a közeli rokonok véres küzdelmei, és a létbizonytalansággal együttjáró polgár- és parasztlázadások. Amadé már korábban kétezer lovast küldött a franciák támogatására, de az angolok szétverték a királyi sereget, elesett Amadé feleségének két fiatal bátyja, és száz szavojai lovag is Azincourt csataterén maradt. Az utolsó évtizedekben a háború már nem szerzett dicsőséget, a béke nem nyújtott nyugalmat. Nemzedékek nőttek fel, akik nem tudták, hogy milyen állapot az igazi béke. A háború nem dúlt folyamatosan, mert a katonák fegyverben tartása költséges volt. Szavoja hercege összes jövedelméből nyolc ezer lovast tartott otthon békében, de háború esetén csak a felére tellett volna határon túlra. Ilyenre nem került sor, a hercegséget portyázó rablólovagok, fosztogató-sarcoló „nagy kompániák” nem fenyegették, és a kor átka, a pestis sem okozott súlyos pusztítást.

1419. szeptember 10-én meggyilkolták János burgundi herceget, Amadé feleségének legidősebb, ötvenhat éves bátyját. Amadé nem szerette sógorát, aki maga is gyilkos volt. 1407-ben Párizsban a Barbette utcában megölette unokabátyját, Orleans-i Lajos herceget. A hatalomra törő orleans-i és burgundi párt esztelen küzdelmében a viszálykodók számára szinte közömbössé vált Franciaország sorsa. A Párizsból elűzött János, akit *Jean sans Peur*, Félelemnélküli János jelzővel tiszteltek burgundi hívei, a trónörökös nevelője volt, de csak az angolokkal kötött szövetség árán tarthatta meg hatalmát. Az orleans-i párt vezetői, az Armagnacok tizenkét év után is bosszút álltak a párizsi gyilkosságért. A satnya növésű, tizenhat éves Dauphin, a későbbi VII. Károly, szemtanúja volt a merényletnek, és Anatole France regényes leírása szerint „mióta megélte azt a napot a montereau-i hídon, sápadt volt és reszketeg”. Ma sem bizonyos, hogy részese volt-e a gyilkosságnak, vagy nem is sejtette, hogy kísérői mit terveznek a békéltető szándékú montereau-i találkozón, de az eset után három hónappal levelet írt Amadénak. Arra kérte „igen szeretett rokonát”, hogy találkozzanak Lyonban, „hogy megvizsgálják a megboldogultért való elégtétel módját és a gyilkosság szerzőinek megbüntetését”. Amadé lemondta a találkozót.

(folytatjuk)

VASADI PÉTER

A delfin

Belül egy Delfin úszik. Nem tudni,
hol
van éppen s merre tart, nagyritkán
mégis
földobja magát. Tömérdék víz szakad
le
róla, ahogy emelkedik, tömérdék víz
feszülő, fényes, megfoghatatlan
lendületről.
Ha nézhetnéd (legföljebb tudod), így
siklana
le testéről a tekintet, keresve rajta
ráncot,
valami kitüremkedést, sebet: egykor
dárdát
dobtak feléje, s az beleállt keményen;
bőre
alatt a remegés talán épp erre gondol.
Vagy
kutatna izgatottan testén a szem,
vakmerő
nyomulását megállítaná, tapadna
rá,
megmetszené kíméletlenül, csak földje
föl
titkát, mitől ragyog, tükröz és sima,
hová
igyekszik, ha nemsokára visszacsobban,
miért
merül el ismét, ha így tör fölfelé?
És eltűnik.
Am itt, ahol imént elkezdte útját, a
benti
tenger elsimult. Nem reng, de vérnyomos.

Zarándokúton Czestochowába

A lehető legszerényebb felszereléssel vágtam neki: csizmában, kiszolgált felöltőben, lapos kalappal és esernyővel aligha keltek feltűnést a templom előtti téren és a környező utakon gyülekező tömegben. Nem is ügyel rám senki, jobbra úti készülődéssel foglalatoskodnak az emberek s az ég alján borongó felhőket vizslatják. Aprószemű eső szitál, de különösképp gondterhelt arcot mégsem igen látni. Zsong minden, akár a méhkas. Nagynehezen átfurakodom a temető felé, miközben elégedetten tapasztalom, hogy sehol egy fátyol, egy szalonkabát, egy úri fejfödő. Csak az egyszerű nép. Egyszerű, nemegyszer keményen metszett, napégette arcok, sűrű öltözet — és látom a szemek mélyén, hogy a lelkükben valami számomra megfoghatatlan érzés feszül. Elvegyülök a tömegben, százával oldom magamba a beszédhangokat, az arcok számlálatlan sorát, hanem a közönséges sűrűség és a talmi nyüzsgés unalommal tölt el s kedvem szegi. Rettentő magányosnak és idegennek érzem magam itt. Próbálok elmerülni az emberhullámban, hogy ráérezzek az áramra, mely áthatja — de nem megy... És amint ott állok, odalép hozzám egy szegletes arcú parasztember, sűrű posztóköpönyegben, olvasóval a nyakán.

— Gyün az úr is? — kérdi.

— Persze.

— Már hogy mivelünk?

Megerősítem, hogy igen, és beszédbe elegyednék vele, hanem az ember elhallgat és továbbáll. Ismét egyedül maradok, és nem tudom, mihez kezdjek. Hogy a templomba jussak, arra gondolni sem érdemes: egy gombostűt sem lehetne leejteni a bejáratnál; hallani odabentről az éneket és az orgona bűgását; majd a prédikációból egy-egy szót; rövid, szaggyalagott hullámokban sírás, könnyörgés hangja röppen, mint a vihar szele.

A pap búcsúztatja az útrakelőket.

Födetlen fővel térdelnek mindannyian, s hallgatják tétlen odaadással, figyelmesen.

A sűrű ég továbbra is esőt szitál és felhőszakadással fenyeget; főként ez az, mi kedvem szegi, olyannyira, hogy már nem is fülelek a hangokra, s fogyó gyönyörűséggel nézegetem a nyíló orgonákat és a gesztenyék vörösbe játszó, friss zöldjét. Végtére teljesen elül a zaj, és az ezernyi ember vékony erekre bomolva lassan megindul.

És amint ott mentünk, laza sorokban, hol a híddal, hol a park zöldjével, hol a Visztula átellenes partján nyújtózó várossal a háttérben, ezek a csiszolatlan és elnagyolt arcok, szegletes formák, batyuk alatt görnyedő hátak, a népnek ezek a sűrű, apró és kemény alakjai, teleaggatva rózsafüzérrel, valami különös erőt és emelkedettséget hordoztak magukban.

Barna, papírrózsa koszorúkkal ékesített kereszt himbálódzott a menet elején a párás, esős léghen. Sűrű hullámokban csapott fel a városi zaj, villamosok csengettek újra meg újra, kocsik tompa zakatolása hallatszott, gyár-

kémények terítettek rongyos füstfelhőket a házak fölé, amott lenn pedig a szürkésárga folyam csobogott a híd pillérein. Sietős, tevékeny, feszített élet zajlott körös-körül, a város élete: szüntelen harc a létért és a vele járó örömkért.

Mialatt így elmélkedem, egy egylovas fogat tűnik a szemembe, éppen kibukkan a híd alól, a saroglyán kékre festett koporsó, mögötte pedig csak egy magányos asszony; ruhája elejét megemelve követi a kocsit, mintegy gépies léptekkel, mellére horgasztott fejjel... Pusztán egy pillanatra villant fel a fájdalomtól emésztett száraz arc, de szemem előtt még sokáig lebegett szigorúan összezárt ajka, kisírt, bedagadt, vöröses szembogara és a fájdalomnak ez az egész, élő kövülete.

Valami sötét nyugtalanság és megmagyarázhatatlan belső gyöngeség fogott el, mégis a járdán bámészkodókra tekintvén, ahogy bandákba verődve ott álldigáltak és bárgyú-ironikus pillantásokkal kísérték minket, s amint ez a kocsonyás tömeg tréfát űzött a menetből, tébolyult vágyat éreztem, hogy felfofozzam őket, de — túrnöm kellett. Elkezdtem hát számolni az ablakokat, lámpavasakat, egy-egy elhaladó konflis kerekeinek fordulatát, mi több, még arra is futotta, hogy öt egész percig az új varsói épületek architektúrájával foglaljam el magam, csak hogy ne lássam ezt az összeröfönt csőcseléket.

S mikor elértük a városhatárt, egyetlen, ámde őszinte szóval intettem búcsút Varsónak:

— Végre!... Ha csak tíz napra is...

*

Javában alszom, mikor valaki felráz és így szól:

— Testvér, fel kell kelni.

A mellettem alvó apáca az.

Behunyom a szemem, és ismét rám nehezedik az álom. Istenem! — hogy aludnék még, de jéghideg borzongás fog el, éles hangú csengők csilingelnek, s a pajta deszkafalának résein hosszú csíkokban tör be a hajnal sugara. Az ébredők mozgolódása és a tudat, hogy menni kell tovább, nem hagy elaludni. Felkelek, s bár ráz a hideg, átballagok a rétre az út túloldalán, és a világozóld füzek árnyékában kéklő libaúsztató partján elvégzem a reggeli tisztálkodás elemi műveleteit. A víz hideg, akár a jég, szinte perzsel, de nagyszerűen felfrissíti az embert.

Még csaknem sötét a világ.

Keleten aranyrózsaszín pírban fürdik az égálja, s a fák, a fű, a gabona — álmos, harmattal átitatott csöndben állnak, épp hogy ébredez bennük az élet. Mérhetetlenül friss és rugalmas minden. Az erdő csaknem fekete, nyirok és homály bujkál benne, a fák sudara parázslík csak, mint valami csipkeszegély a hajnal gyöngyház fényében. A mezőkön széles hullámokban opálos köd gomolyog, a pirkadat csupa titok és erő; érezni az ébredő föld nedves és illatos lehetét, míg a házak felől kakaskukorékolást hoz a szél.

A napkelte gyöngyfényét, a hajnali csendet mind újabb és újabb hangok verik fel — beszédfoszlányok, nyerítés, a kijáró szekerek zörgése s a reggeli zsolozsma hangjai.

A keresztnél gyülekezünk. Az emberek arca álmos és szürke a hidegtől, ruhájuk gyűrött, de a szemük tisztán csillog. Egy hosszúra nőtt parasztember, szerzetesi csuklyával a fején, aszketikus, éles arcvonásokkal, felemeli a feszületet, amelyen immár friss zöld koszorú függ, megrázza a csengettyút, és mély hangon rázendít:

Hajnal hasad, pirkadat kel,
Téged hív a föld, a tenger...

És az egyszerű tömeg a szívével veszi át a dalt és énekli emelkedetten, hatalmas-erős hangon:

Téged dicsér minden erő...

Dús hullámokban árad az ének a lassan már az egész láthatárt bearanyozó pirkadat felé, szökellve omlik szét e tágas föld színén, zeng a falu házai fölött, átszűrődik a gabonatóblákon, szinte permetként lebeg, egybeolvad az opál térrel, visszhangozzák az erdők, a kertek virágai, s mintegy erőre kapva a természet hangjaitól, az Úr kegyelmét és hatalmát hirdető fenséges himnuszá duzzad, hogy megtisztulva szennytől, nyomorúságtól és mindentől, ami mulandó, a szív birodalmát a világ fölé emelje. Ó, hatalmas ének, gyönyörűségében hatalmas, hasonlót még nem értem soha, most, a tavasz e csodái körében s hogy ily ajkáról fakad, hihetetlen varázslat részesévé tesz.

Feljött a nap, s kipirosít, bearanyoz mindent.

Szaporán haladunk, pedig szívesebben eldőlné az ember egy barázdában, a kalászbba szökkenő búza közt, hogy csak bámulja az eget, hallgassa a pacsirta szavát, a fák susogását, ringatózva a most szinte örömödáként zengő dal hullámain. Tavaszból szippant a tüdő, álmodó tekintet a szemekben... Erdő mellett visz az út, szinte izzik a madárdaltól, s a mezők, ameddig a szem ellát, telis-tele hintve virággal. Orgonabozót árasztja illatát, a virágok firtjei, mint apró, lila bárányfelhők. Tizenegy versztát hagyunk magunk után, pihenés és a fáradság legkisebb jele nélkül.

*

Hagyom, hogy megelőzzön ember és kocsi; majd' mindegyiken visznek hol egy vakot, hol egy sántát, hol egy bénát, hol meg olyan elesettet, akinek a bajára e földi világban nincsen már orvosság. Vonul előttem a rokkant testek és lelkek karavánja, borzasztó jelenet az élet színházában — akár valami rémalakokkal teljes álom.

Látom és érzem, csaknem tökéletesen tudatában vagyok annak, mi rejlik e vastag kéreg mögött, e soványá aszott orcák álarca alatt, a lelkek micsoda állapota s minő szenvedés. Látom, nem sétára indulnak s tudom, miért mennek. A városi élet szűk kamrájában nevelkedett hitetlenkedő, ironikus énem rettegve és ámulattal megtorpan, s csak áll meglepetten és tétován ennyi szenvedéssel, gonddal, fájdalommal szemben... Látom és érzem, hogy itt, ebben a tömegben nincs is talán olyan szív, olyan lélek, olyan fő, amely ne hordozna elesettséget valamiképp, s amely ne haladna bizakodva és hittel, hogy ha odaontja könnyeit a Szentséges Szűz elé, ha elzokogja néki bánatát, ha feltárja szíve fájdalmát és kérve könyörög segítségért és kegyelemért — akkor azt meg is kapja. Mihez is fognának ezek a lelkek fájdalmaikkal, panaszaikkal, szenvedéseikkel, mindenféle nyomorúságaikkal, ha nem tudnák,

hová menjenek, miben higgyenek és kinek az oltalmára adják magukat oly' határtalan bizalommal?

Elborult előttem a világ, rettegés nyilallt belém erre a gondolatra, és rá-döbrentem, hogy olyanok vagyunk, akár a tavi nád: kiszáradtunk a nyáron, s már csak bólingatunk sárga fejünkkel az éjszakában a napnak, a tavasznak: — Meghalt minden, halott már! — pedig csak a nádas halt meg, körötte buzog az élet, virágok nyílnak, dalol minden — s ha szenved is: él. Mily nehéz tud lenni a könny!

*

Mire mi is megérkeztünk, zarándok testvéreink már régen letelepedtek.

A lefátyolozott kisasszonyok számára anyjuk már előkészítette a szállást, én meg elindultam keresni magamnak.

A falu aprócska, nem fért el mindenki a pajtákban és házakban, így aztán sokan kertek alján vagy udvaron vackoltak meg éjszakára.

Hosszas keresgélés után végül is kaptam egy sarkot egy zarándok nővérekkel teli helyiségben. Jó hangulat volt, csupa nevetés, néha még vaskos tréfák is röpködtek. Időnként valamelyik pajta felől istenfélő ének hallatszott, egyébként mindent eltöltött a rengeteg beszéd és az ősi embertábor zsongása.

Magamban morfondírozva gubbasztok a küszöbön, rosszkedvűen, korgó gyomorral, mert se tejet, se kenyeret nem lehetett már kapni, mi több, még a kutakat is szárazra merték, s ekkor hozzám lép az egyik asszonytestvér egy darab kenyérral, és így szól:

— Fogjad, testvér, oszt egyél! — egy másik sajtot hoz, a harmadik meg vaját, hamarost került méz, valami kolbászvég, sőt még fahéjas lepény is.

Mielőtt magamhoz térhettem volna a meglepetésből, már benn találtam magam a helyiség közepén vagy negyven asszony gyűrűjében. Elkezdtem hálálkodni nekik, és mentem volna mielőbb kifelé mélységes megindultságomban. De nem hagytak.

— Egyél csak, testvér, hadd el a szerénykedést. Egyformák vagyunk mind, magunkfajták. Aztán látjuk ám, hogy te, úr létedre, istenesen s példásan jössz velünk — hát a kenyér is magátul vágódik, hogy éljél vele.

Tisztességgel jóllaktam, elköltöttem a fahéjas lepényt is mézzel. Még egy kis tej is került, hogy leöblítsem. Aztán kiléptem a házból a gazda után, és mondom neki halkán, hogy megfizetném a szállást mindenkiért. Meghallotta az egyik asszony és rámpirított:

— Ej, testvér, szégyenbe hoznád a jó lelkeket, garassal hálálnád a szívóságát, nem becsületes dolog ez s nem is illő!

Magyarázok, ahogy tőlem telik, de hallani sem akarják, mind kipergeti a maga négy garását tüstént.

— Inkább olvasnál nekünk abból, ami írva van, testvér — szól az egyik, és a kezembe nyom valami régi, bőrkötéses, rózsafüzérrel körültekert evangéliumot. Az Apostolok Cselekedeteinél ütöttem fel.

Olvastam én különféle dolgokat, különböző helyeken. Mások írásait és a sajátjaimat, szűk körben és nyilvánosan, ám ilyen lámpalázam még sohasem volt, igaz, ilyen odaadó hallgatóságom se. A helyiségben és a ház előtt sűrű tömeg gyűlt össze, a felolvasás hangja vonzotta a népeket, jöttek s hallgatták

figyelemmel. Gyakran félbe kellett szakítanom, hogy válaszoljak, magyaráz-
zak vagy megvilágosítsak egyes részleteket.

Olvastam egy óra hosszat.

Kiváltságos helyet kaptam, egy ládán ágyaztak meg, ahol igazán jól elle-
hettem, így telt a zarándokút harmadik éjszakája.

Mikor reggel szedelőzködtünk, az egyik asszony azt mondja nekem:

— Te pedig, testvér, papnak kéne legyél, oskolád vagyon, olvasol is szé-
pen, hisz' úgy mondtad az Úristen szavát, hogy minden lélek szívesen befo-
gadta. Úgybiza, testvér, Istennek, embernek örömeire volnál.

Nem válaszoltam semmit, hanem csak mosakodtam egy kis dézsában, és
eszembe jutott Varsó, éjszakai kódorgások barátaimmal, beszélgetéseink, a
korhadtt formák és intézmények szétveretésén való igyekezetünk, és legszí-
vesebben odakiáltottam volna nekik:

— Hallgassátok! Íme, hallgassátok!

Túl a falun, a feszületnél gyülekezünk és várunk.

Kérdezem, hogy mire. Azt mondják, a vezető idősebb testvér tegnap né-
hány helyütt illetlen mulatozást látott, s mostan korholni készül érte; már itt
is van, odalép a kereszt tövébe.

Az egybeverődött tömeg hallgatagon áll; immár teljesen felkelt a nap, és
a ködös, kéklő szürkéségből holmi tejes fény világlik elő, lassan átítatja és
kifehériti a levegőget.

A szekerek előre mennek; az egyikken ott ül a három lefátyolozott alak is.

Az első pacsirták dala csengett a levegőben s egy gólya, topolyafán rakott
fészken hátravetette a nyakát és hosszasan kelepelt. Legelőre kéredezkedve
bőgték a barmok az istállókban, ébredezett a falu.

A vezető testvér megvárta, míg mindannyian összegyűlnek, aztán elke-
zett beszélni.

Csak néhány szakaszt idézek abból, amire emlékszem.

— „Hát hová indútatok tik, testvéreim? Hetivásárba talán? Akkor meg
minek a kereszt véletek?! Korcsmába mulatni vagy netán lagziba? Akkor meg
minek az istenes ének? Mer tik nem búcsúba készültök, emberek, hitemre!
Más se hallik a szálláson csak rihogás, viháncolás meg az Úristen sértegetése!
Zülleni mentek tik, emberek, nem pedig a Szentséges Szűzanyához. Hát nem
félitek a magasságos Istent, testvéreim? Aztán hogy ne legyen kórság em-
berben, nyavalya állatban, tűz a faluban, meg jégeső se essék, ménkű se
csapdosson, csak jó termés, az legyen — hásze' becstelenségtekkel magatok
vonjátok fejetekre a bajt! A sok kicsapongástól, mértéktelenségtől oszt eccer
csak betelik az Isten türelminek pohara, oszt ránszakad az éhínség, a kór-
ság, meg tűzvész gyün, hogy kiégesse a sok rosszat, hanem, szerelmetes
testvéreim, ríttok majd, keseregtek, segítségért esedeztek. Mértéket s határt
nem ismerő bűnös lelkek vagytok mind, oszt így akarnátok a Legszentebb
Anyá elé kerülni? Haj, népek, emberek, szálljatok magatokba!”

Hatalmas, szenvedélyes hangon szólt, s lassan innen is, onnan is megin-
dult a sírás, mind sűrűbben hangzott fel, s mind többen ereszkedtek térdre,
verték a mellüket és bánták bűneiket az Isten színe előtt.

A nap vörös golyóként izzott, lapos sugarakban hullt a fénye a sötét, ki-
merült, de izgalomban égő arcokra, a testvér pedig még hosszan szólott, és
így fejezte be:

— „És nem lesztek akkor, miként az oktan állat, ki feltúr mindent, nem gondol azzal, illatos gyógyfű-e vagy csak szűrös aszat. Szálljatok magatokba, drága testvéreim, mert a Szent Szűzanyához mentek, oszt mocskosan érkeztek, tisztátalanul, nem is emberfiához, de baromhoz méltón. Oszt mit szól majd a Szentséges Szűz, ha nem ösmerhet rátok, fattyakra és tisztátalanokra! Amen.”

Befejezte, fogta a keresztet, csengetett, elkezdte a szenténeket, és elindultunk végtelen elnyúló menetben, mert keskeny volt az út és ferdén kanyargott hegynek fölfelé.

Több versztányira kigyózott a sor, szinte lengett a gabonaföldeken, mint holmi élénk színekkel díszített hosszú szalag.

*

Vége-valahára elértük Konicét.

Az apró falu tíz-egynéhány háza csak az emberek és kocsik egy részét tudta befogadni, a maradék szétszóródott a környező településeken. Kétségek közt hányódunk, mert nem találjuk a málhás szekereket és a társaság többi tagját. Vajon merre lehetnek? S honnét vegyünk a kereséshez erőt? A fátylasok azt mondják, hogy nekik megteszi akár az árokban is, csak végre lepihenhessenek, mert tovább menni már nem tudnak. A szomszéd faluban találtam egy viszonylag kevésbé zsúfolt helyiséget, és alig tudtam rábeszélni őket, hogy átmenjenek oda. Állok a ház előtt, és töröm a fejem. Hová tegyem el magam éjszakára, mikor a csűrök, pajták és udvarok tele vannak egymás hegyin-hátán alvókkal.

— Istenem — világlik föl bennem, észrevéven az út mellett egy darab homokos földet. — Istenem! mily' ostobán civilizált voltam is én! — és nosza, húzom lefelé a csizmámat, mert szörnyen gyötörte már a lábam, elnyúlok egy barázdában, és azon minutumban mindent feledve, már alszom is.

Hajnalban ébredek, épp jókor.

Félig gémberedetten és a friss levegőtől kábultan mozdulni sem tudok, s minden lélegzetvételbe belesajdul a tudóm. Felkászalódom mégis, mert igen-csak gyülekeznek a mieink a kereszt alá; amúgy sem engedhettem meg magamnak a gyöngélkedést, ha egyszer eltökéltem, hogy mindenképp végigjárrom az utat.

És megint csak mentünk erdön-mezőn, mind nagyobb belső lendülettel és növekvő önfegyelemmel.

Tűzött a nap, fojtogatott a por, a fáradságtól már nem éreztük tagjainkat, az erőfeszítés végsőkéig megviselte az ember testét, ámde a szemekben és a szívek mélyén egyre fényesebben csillogott a cél — Czenstochowa.

Még hegyek, folyók, homokos pusztaságok, rettentő utak és tikkasztó hőség választott el tőle, de a kegyhely közeledte mindjobban eltöltötte a lelkeket, s mind erősebben szította bennük a lángot.

Mentem hát, együtt a tömeggel, mentem, mert egyre inkább kedvemre volt menni, s mindjobban értettem ezeket az embereket, szinte egygé váltam velük, feledvén a világ többi gondját-baját. Szemem, fülem, érzékeim úgy lekötötte mindaz, aminek részese voltam, hogy eszembe sem jutott mással foglalkozni.

*

Az utolsó nap!... Látni minden arcon.

Mstow városának kihalt utcáin haladtunkban a reggeli fényben vérfoltokat vettem észre az útburkolat kövein: azoknak a meztelen lába hagyta ott, akik énekelve előttünk jártak.

Hamisítatlan hegyi ösvényekre érünk. Emelkedik a nap, de menten el is merül a ködben, enyhe bíborszínbe fordítva a párát. Az ösvény meredek és tele van éles kövekkel. Hegyek közt járunk, a ködtakaróból kopasz csúcsok merednek elő.

Olyan szaporán szedjük a lábunk, hogy csak úgy zihál az emberek melle, s a szemek minden gerincen és hegytetőn a ködöt vizslatják; nyugtalan s égő tekintettel keresik a sötét gomolygásban Czenstochowa tornyát.

Meg-megáll a nép s nyújtott nyakkal mered előre... Mit sem látni, úgy tetszik, az egész világot betakarta a hömpölygő pára.

Időnként furcsa borzongás fut végig a gyülekezeten...

A nap kibukkan a ködfüggöny mögül, és a távolban, egyenesen előttünk, kirajzolódik egy árnyékvonal, holmi bizonytalan káprázat, de már el is tűnik, mert a köd, mintegy felbolygatva a fénytől megzavarosodott; sűrű lett, mint a vatta, és ismét elrejtett mindent.

Csalódott mormogás kelt, és kissé úgy tetszett, mintha csöndes, ám elszánt küzdelem indult volna a tömeg és a köd között.

Az égő, fáradságtól vérbeborult tekintetek, a szapora szívverés, a végső-kig feszült érzékek, a rekedt, izgalomtól elfúló hangok mind összeolvadtak és tűzpatakként csörgedeztek, beivódtak a ködbe, s mintha megkötötték volna: a pára rohamosan ritkulni kezdett.

S az a borzongás, mely újra és újra végigfutott az embereken, szinte vakká tett és elkábított mindenkit, hogy csak mentek, törtek előre rendületlenül.

Megszaporodtak a vérnyomok a földön és a köveken, de rá sem hederített senki a fájdalomra, a feltört lábakból szivárgó vérré; a cél közeléből merítették erőt.

A vezető testvérek némelyike még egy utolsó beszédet tartott. Felzizegett az egymásnak megbocsátó tisztulók suttogása. A prédikáció hangja eltompult a ködben, de amúgy sem hallgatta senki. A fülek, szemek, szívek másfelé ügyeltek már.

Szinte rohantunk lefelé a meredek hegyről, és újfent elfogott bennünket az a bizonyos nyugtalanító borzongás...

A nap magasra hágott és a torony káprázata, tükröképe talán, mintha elszakadt volna alapjától és felemelkedett volna egy szemhunyasnyira a ködtakaró fölé, csillogtatva díszes csúcsait, míg egy utolsó ködhullám ismét el-tüntette.

Megálltunk végre az utolsó gerincen és egy pillanatra belemeredtünk a réteges gomolygó szürkességbe, figyeltük, miként foszladozik szét és száll föl, föl, mígnem hirtelen kitisztult a tér, és minden szem a dombra tapadt, oda, ahol a torony állt.

— Mária! — lobbant elő ezernyi mellből, és ezernyi test zuhant a földre örömkialtások közepette. A szent hely látványa mint valami orkán vetette porba a fejeket.

— Miasszonyunk! — hallatszott az öröm és felindulás elfúló kiáltása, és boldogságukban kicsordult a könnyük s a szemük megtelt sugárzó szeretettel; remegtek mind a meghiátságtól, ami majd' szétvetette a szívüket, és

nem akadt egyetlen lélek, egyetlen gondolat sem, amelyet ne kerített volna hatalmába az elragadtatás.

És felerősödött a sírás, jajgatássá nőtt, már-már fájdalmas rívásba csapott, elöntötte az elméket és szíveket, egyetlen zokogástól remegő tömbbe olvasztva s egyazon érzelembe oltva mindenkit, kipurgálta a szívekből a bánatot, fájdalmat, a lét egész keserűségét, minden nyomorúságot, mindent, mit elszenvedtek, és annak a lábaihoz hömpölygött ez a folyam, akit minden szív ismert, s akinek neve: Jóság és Vigasztalás.

És a sírásnak, könnyögrésnek, rajongásnak ez a mély, erejénél fogva nem is evilági hulláma hosszan zengett még a levegőben, tűzviharként borult minden testre és átkovácsolta a lelkeket, hogy más mértékkel mérettessenek.

Felemelkedtek a porból, és minden arc hirtelen földerült, kifejezővé vált.

A Szűzanyához szóló énekbe fogtak és elindultak, különös fényvel és erővel a szemükben, mosollyal sovány, gondoktól barázdált arcukon, s himnuszuk hangja győzedelmesen zengett széles e világra, hogy belekondult a szív rejteke és zengett a tavaszban és napfényben fürdő föld fölött.

Egy pálos rendi barát intézett hozzánk üdvözlő beszédet, majd beléptünk Jasna Góra templomába.

S amit itt átéltem — mivel képtelen vagyok folytatni —, magamnak hagyom.

Szalai Attila fordítása

OLÁH JÁNOS

Amíg csak élek

*Amit a Mindenható elvesz tőlem,
az is ajándék,
s amit meghagy, az is.
Kezemből nem repül el
az agyaggalamb. Visszafojtva
a röppülés láza
itt lüktet, amíg csak élek
az ujjbegyemben.*

Átutazó

Nyilván lehetne árnyalni, hogy így és úgy, hogy mitől és mennyire: ez a nő egyszerűen gyönyörű volt, könnyedén lépegetett az óváros évszázados kockakövein, „a mesterség”, magyarázta előző nap este az öreg pincér a kis étteremben, a kilenc asztal közül csak még egy mellett ült vendég, de láthatóan így sem ment tönkre a bolt, „kóstolja meg, uram, ezt a sajtot és aztán ezt a sört, ugye kitűnő?”. Az ízek harmonizáltak, ez enyhén csípős zamat valami alig érzékelhető édeskés beütést kapott, a sajt színe szemet gyönyörködtető, illata ínycsiklandozó, na és a sör: igazi fehérgalléros, aranyruhás herceg, az alátét tanúsága szerint 1492 óta főzik itt, ha Kolumbusz netán nem találta volna Amerikát, az az esztendő akkor is emlékezetes marad. „Kolumbusz bóklászott erre-arra”, mondta az öreg pincér, „a mieink itthon maradtak, cserzették a bőrt, főzték a sert, nagyszerű házakat építettek és kikövezték az utcákat, maga még most is azokat a köveket koptatja; amihez ők hozzáfogtak, annak tudták a módját és mértékét, ez volt a titkuk, máig ez a titkunk; ezt mindig elmondom az átutazó vendégeknek, megbocsásson, de magát is annak nézem.” A nő úgy lépdelt az ötszázéves köveken, mintha alig volna súlya, ugyanakkor elég jelentőségteljesen ahhoz, hogy attól kellett volna tartani, hogy elfújja a szél, az legfeljebb a hajába kapott bele néha, ilyenkor kékesfekete hullámmás ébredt az arca körül, mintha úszott volna abban a fényes sötét közegben. Talán az arányok, gondolta a férfi, nyilván azok teszik annyira széppé, *a viszonyok a szépség forrásai*, a kétértelművé fogalmazódott megállapítás leleplezte a férfit önmaga előtt, pedig csupán a szemek és a száj, az orr, az áll és a homlok egymáshoz való viszonyaira akart gondolni, de hát sokszor nemcsak arra gondol az ember, amire akar. Magas volt és karcsú a nő, és tökéletes formák rajzolódtak ki, amikor a testére szorította a könnyű sötétkék ballonkabátot egy-egy erősebb szellőkés, az első kép is egy ilyen pillanatot rögzített, a nő mögött egy csúcsíves kapubejárat, zárókövében jól látható az építés évszáma, 1526. Az útikönyv szerint négyszáznál több középkori épület maradt épségben a régi óvárosban, hangulatos utcák és barátságos terek emberi léptékű rendjében, hiába, „tudták a módját és a mértékét”, az U-alakban kanyarodó kis folyó határolta városmag kiegyensúlyozott szépséget kínált csupán a szemnek, de semmi szenzációt, talán ez védte meg a turisták inváziójától, inkább csak magányosan kóborló idegenek fordultak itt elő, akiket kedvesen kimért Isten hoztával köszöntöttek a helybeliek.

Ki lehet ez a nő?, hajának színe, fénye és sűrűsége alapján jöhetett Dél-Európából vagy akár a Közél-Keletről is, ennek azonban ellentmondott arcának áttetszően fehér, kevés napsütést látott bőre, a hajszíne kétséget kizáróan természetes volt, kékesfeketének látszó szeme mediterrán hangulatokat idézett föl a férfiben, de az első benyomások sokszor annyira csalókák. Megállt egy kirakatként használt ablak előtt, a finoman faragott kő ablakkeretből apró babák sora nézett vissza rá, száz éve játszhattak ilyenekkel a gyerekek, kis gazdasszony sütötte a kenyeret egy jókora kemencében, arrébb varrónő pró-

bált ruhát egy szépasszonyra, világító ablakszemes ház előtt cifrán öltözött kocsis abrakoltatta hosszú szőrű lovait, odébb két úriasszony beszélgetett a gázlámpa alatt, a férfi szeme is megakadt ezen az önmagának elegendő, komplett kis világon, örült, hogy tízéves lánya nem látja mindezt, de sajnálta is, mert ilyenje úgysem lesz soha; árák nem szerepeltek a babavárosban sehol, a helybeliek nyilván tudták, minek mi az ára, az átutazók egy részének mind-egy volt az összeg, a többieknek meg legyen elég a látvány. Az asszony is hosszan állt a kirakat előtt, a férfi a korát sem tudta pontosabban megállapítani, lehetett huszonöt éves, de negyven-negyvenkettő is, többször végigsimított rajta fényképezőgépeinek objektívjével, elegáns volt, anélkül, hogy bármi drága holmit viselt volna, rajta sincsen árcédula, gondolta a férfi önironikusan, mintha a nő is egy kirakat része volna, szóval mindent a szemnek... Diszkrétén kattant a fényképezőgép, a nő megpördült, és kérdőn nézett a férfira, aki a járda nélküli keskeny utca másik oldalán támasztotta a falat. Sorry, mondta, ha egyáltalán mondott valamit, kerekedő, enyhén borostás arcán semmit sem jelentő profi mosoly jelent meg, akár egy fogorvosén, „nem fog fájni”, széttárta a karját, mint aki épp azt mondaná, hogy szép az utca és szép itt minden, a nő minha értette volna, nyilván észrevette a férfi nyakában a hivatásosra valló fotófelszerelést, nyugodtan visszafordult a kirakat felé, aztán hamarosan továbbindult. A férfi nyolc-tíz méterrel ballagott mögötte, bámulta a házakat, mindegyik rejtett valami meglepetést, itt egy nagyszerű zárt erkély, amott egy kőből faragott embléma, egy szoborfülke, benne Szent Antal vagy valaki más, sűrűn kattogott a fényképezőgép. Kanyarodott az utca, a vége hirtelen kinyílt, a lejtő alján egy kőkorlát mögött megcsillant a folyócska, a ritkás szálú október délelőtti napfényben inkább sejtelmes, mint érzéki volt minden felvétel, még az is, amelyen a nő is szerepelt. Egyszer csak nem sült el a gép, pont most kellett kifogyjon a film!, dühöngött a férfi, mert a nő lehajolt éppen egy szőke kislányhoz, aki akár az előbbi kirakathoz lépett volna ki, pár szót beszélgethettek, aztán a nő kézen fogta, és együtt indultak le a folyóhoz. Erről lemaradni!, a férfi matatni kezdett irdatlan táskájában az újabb tekerics után, izgatottan fűzte a filmet, így aztán lassabban is ment, mint szokott, mire fölpillantott, ők már lent álltak a kőkorlátnál, szép sárgásfehér ellenfényben, az asszony valami apróságot húzott elő könnyű válltáskájából, a kislány kezébe nyomta, erre az megsimogatta az arcát és elszaladt. A következő pillanatban eltűnt a nő is, a fotós úgy állt a svájci városka ódon utcáján, mint akit kiraboltak, ez a nő ugyanis az övé volt, ő találta, már látta a tíz-tizenöt képből álló sorozatot, amely úgy fedezi föl ezt a kisvárost, ahogy ez a gyönyörű nő fokozatosan mélyebbre hatol benne, ahogy viszonyba kerülnek, hiába, mégiscsak a viszonyokból forrászik a szépség, persze még most is csak esztétikai vagy ismeretelméleti értelemben, de az elméletet és a gyakorlatot veszedelmes volna mereven kettéválasztani, és a bibliai értelemben a megismerés korántsem tisztán elméleti jelenség, hova lett? Bízott, mi mást tehetett volna, bízott a riporterek jószerencséjében, no meg a középkori városépítők mértéktartásában, hiszen ők „tudták a módját és mértékét”, néhány utca erre, néhány arra, ennyi egy régi város, ebben nem könnyen tűnhet el az idegen, csak akkor van pechem, gondolta, ha véletlenül idevalósi; de nem, ez lehetetlen, habár... hirtelen észbe jutott, ott-hon milyen elvarázsoltan sétálgat olykor maga is a Víziváros kevésbé ódon és kevésbé tiszta utcáin, szóval nincs kizárva semmi. Befordult jobbra, egy

valamivel még keskenyebb és úgy harminc méter után lépcsőben folytatódó utcácska végén újra látta a megcsillanó folyót, a két utolsó szemközti ház között, két emelet magasan sokablakos zárt folyosó keretezte a képet, platánok a part menti sétányon, mint otthon, a túlsó parton pedig mintha egymás közelében álló ugyancsak ódon házak, pedig az már ott az újváros. A gépéért kapott, nem mozdult semmi a tájban, hosszú időt és szűkebb blendét állított, lelkéhez hasonlóan a mélységre élesítette gépének figyelmét is, könyökét megtámasztotta egy alacsony ablakpárkányon, és már nyomta is a gombot.

Merde, morogta maga elé néhány szavas francia szókincsének e vulgáris gyöngyszemét, az utca végén hirtelen megjelent valaki, belemozdult a képbe, excusez-moi, madame, mormolta az előbbieket után, amikor fölismerte a közeledőt, az asszony látta, hogy most már csakis az ő arcára szegeződik az objektív, nyugodtan, ruganyosan lépdelt fölfelé az alig meredek lépcsősoron, a férfi várt és figyelt, egy szellőkés ismét belekapott a nő hajába, kezével kisimította az arcából, most. A rövid halk sorozat visszhangot vert a néptelen utcán, de az asszony meg sem rezdült, egyre közeledett, az utolsó öt-hat lövés már profilból, közvetlen közlőről érte, a képen csak a haja látszik, és a haját simító fehér gótikus ujjak. Bocsássa meg, hogy felszólítás nélkül tüzelek, próbálta lefordítani angolra az anyanyelvén legalább háromértelmű mondatot a férfi, de angol tudása szintén nem volt kimeríthetetlen, az asszony láthatóan csak a bocsánatkérést értette belőle, alig észrevehetően megemelte a vállát és följebb húzta a szemöldökét, enyhén csücsörítő ajkairól fölroppent egy halk „aou”, és ment tovább. A képen a haját simító kéz háttérében egy ablakból csontsovány öregember bámul ugyanarra a látványra, csak a másik oldalról, az öreg szemében se vágy, se meglepetés, csak valami primér rácso-dálkozás, állapította meg a férfi a nagyítás során, most látta, ez a kép inkább az öregről szól, illetve dehogy, megint csak a viszonyokról, talán arról a bölcs örömről, amit a szépség látványa jelent, nincs ebben a pillantásban semmi bekebelezés, legfeljebb egy könnyű érintés, rebbenő simogatás, „köszönöm, hogy szép vagy, na eredj”.

Meghívhatom egy kávéra?, baktatott a nő után, egy fél lépéssel még mindig mögötte volt, onnan szólt az invitálás, a nő visszafordult, arcán nem volt olvasható a válasz, haja sötét lobogóként hullámozott a huzatos utcában, kattant a gép, szeretném egészen közlőről fényképezni, mutogatott a gépére és a nő arca felé, „miért ne?, hűvös van, köszönöm”. Gótikus templom, két fa és egy gázlámpa kandeláberére emlékeztető kovácsoltvas világítótest volt a háttér, ahogy ültek a napsütötte szélvédett teraszon, a jókora csészében gőzölgött a forró kávé, talán ezen a párán keresztül, gondolta a férfi, és már nyomta a billentyűt, a nő teljesen természetesen viselkedett most is, mint aki észre sem veszi a körülötte kultikus táncot lejtő, meredező objektívet, a férfi fejében megfordult, hogy talán hivatásos, de nem, fél méteren belül már azok is zavarba jönnek, és produkálnak valami kis manírt, pakolni kezdik magukat, vagy az unottság spanyolfala mögé húzódnak, fél méternél közelebről egy arc intimebb, mint bármilyen aktkép. Látja, én szép vadász vagyok, duruzsolta, attól tartva, hogy netán mégis bezárul ez a különös arc, nem a vadász a szép, hanem a vad, a nő arcát befutotta a mosoly, ezt talán a Nikon gépbe épített fénymérő is érzekelte, és maga?, kérdezte a férfi, még mindig csak a keresőn át figyelve az arcot, biztosan elmúlt már harminc, gondolta közben, ezek a szarkalábak, hiába, leleplező a közelség. „Átutazóban va-

gyok", hátradőlt a támlás széken, mint aki mindent elmondott magáról, közezső uja körbejárta a kávéscésze még meleg peremén, nem viselt gyűrűt, elnézett a templomtorony felé, ahonnan jó messzire látni, „de nem szeretnék beszélgetni”, a francia mondatban nem volt semmi visszautasítás, csak valami finom kitérés, egy oldalazó tánc lépés és valami alig érezhető idegen akcentus. A férfi is hátradőlt, gépét az ölébe ejtette, nem értette, vagy csak nem akarta érteni, bamba értetlenségében kishűján odáig jutott, hogy megkérdezze, miért?, de az utolsó pillanatban megéreztte, ezzel aztán tényleg elrontana mindent. Lehet, hogy ez is része annak a szabadságnak, ami annyira megtetszett benne?, gondolta, hiszen abba ez is belefér, de mi van, ha ez csak amolyan mulyaságvizsgáló teszt? nem, nem, azt nem ilyenkor szokás alkalmazni: vagy rögtön a leszólításnál, vagy a félreérthetetlen ajánlat után, ajánlatról viszont szó sem lehetett, hiszen nem volt bennem semmi szexuális töltés, tűnődött a férfi, de rögtön el is bizonytalanodott, mert egy ilyesféle ügyekben szakértőnek számító barátja szerint ezt legfőlőbb anyánk és lányunk esetében állíthatjuk valamelyes biztonsággal. Azt hittem, egyre kevessebbre vágyom már, de úgy látszik, egyre többre, mindenre, és nem sorjában egymás után, inkább együtt, egyetlen pillanatban, lehet, hogy sürget már az idő?, igen, a teljességet akarom, eggyé válni a teremtett világ egész szépségével, és most itt, ahogy kerülgettük egymást, bár inkább csak én kerülgettem őt, szóval kezdtem magam közel érezni ehhez az állapothoz. Az asszony visszafordult felé, minden elfogódottság nélkül nézett a férfira, tekintete nyílt és derűs, nincs benne semmi engesztelés, mindent magamra vonatkoztatok, állapította meg a férfi önkritikusan, hiszen nem biztos, hogy engem utasított el, lehet, hogy éppen saját magát, persze ez talán csak amolyan szépítgetése a helyzetnek, még mindig ezen tűnődött, amikor már egymás mellett ballagtak át a téren, „merci”, mondta a nő, de nem úgy, mint aki elköszön. Együtt léptek be a templomba, csend volt az egész óvárosban, de itt most az is megsűrűsödött, az asszony gyönyörködve állt meg az üvegablakon színesen behulló fényben a boltívekre bámulva, a férfi magához tért korábbi bambaságából, és lelkesen fényképezte újból, Áhítat, adott címet az éppen elkatintott felvételnek, és dolgozott tovább. Imbolygó lángú gyertyák égtek az egyik oldalkápolnában az évszázados kegykép előtt, a nő a táskájában kotort, a férfi a képet bámulta, megfeketedett asszonyarc nézett vissza rá a beletörődés bölcs, nőnemű mosolyával, gyűjts gyertyát, hogy világosan lássad, az van, ami van, gyűjts gyertyát, hogy ne félj a kíméletlen és megváltoztathatatlan tények erdejében. Gyufa lobbant az asszony kezében, ahogy átnyúlt a már égő gyertyák fölött, táskája lecsúszott a válláról, tompán puffant a kövön, és ez-az kihullott belőle, a férfi szolgálatkészen igyekezett segíteni, talán abban is reménykedve, hogy közben megtudhat valamit, megpillant egy útlevelet, egy fényképet a gyerekekről, egy vasúti vagy repülőjegyet, egy csekkfüzetet, valamit, bármit, de csak egy kis tükör, illatos zsebkendő, rúzs meg egy itteni kiadású útikönyv, ez minden, a lába viszont gyönyörű, állapította meg, ilyen közlőlől különben aligha nézhettem volna, nézte a félíg könnyű cipőbe rejtett mezítelen lábfejet, melyen nem hagyott nyomot az út pora, igaz, a cipőn sem, lehet, hogy itt nincs por az utcán?, legszívesebben megcsókolta volna ezt a lábfejet, ahogyan nagypénteken a gipszjézusét szokás. Ekkor megmoccant a láb, és egy könnyű érintést is érzett a vállán, az asszony ott guggolt mellette, ilyen közlőlől még az objektíven át sem látta

az arcát, a fehér halántékon átlósan átfutó halványkék márványeret, „köszönöm”, mondta szinte suttogva, a férfi az arcán érezte a leheletét, felsőkarján pedig egy hosszú pillanatig a mellét, erősnek és szabadnak érezte, nem hord melltartót, állapította meg, mint valami fontos jellemzőt, de ez volt a legtöbb, amit tényszerűen megtudott. A nyitott táska fölé emelte lassan a kezét, és utolsóként beleejtette a hajkefét, hiába nézett utána, nem látta még az elébb visszaadott tárgyakat sem, nem látott semmit. „Én csak egy átutazó vagyok”, súgta a nő még mindig guggolva, mintha tudta volna, mire kíváncsi a férfi, „jövök és megyek”, mondta, „elmegyek”, még egy könnyű érintés és egy sóhaj, a férfi szemüvege belehomályosult, Liberté, gondolta, igen, így kell őt neveznem, Szabadság, másik kezével a kezét simító női kéz után nyúlt, de az már elrebbent, megfoghatatlan vagy, mormogta, az asszony már méterek-re állt tőle, Szent Antal megkísértésének képe előtt.

„Szeretném, ha úgy hívnának, Szabadság”, egy bolgár asszony suttogta ezt a férfi fülébe úgy tizenöt évvel korábban egy másik templomban, „tudod, nomen est omen”, hát igen, náluk a legtöbb női név jelent valamit, Vera például azt, hogy hit és igazság, Nagyvezda reményt, az övé meg azt, szeretet, „én magamhoz kötözöm, akiket szeretek, előbb-utóbb mindig elviselhetetlen leszek, már te is menni készülsz...”, talán ha Szabadság volnék.” Sze-gény Ljubka, gondolta a férfi már az antikváriusnál, aki más akar lenni, mint ami lehet, az sosem lesz szabad, könyökét megtámasztotta egy polcon, ne-hogy bemozduljon a gép a félhomályban hosszabbra állított expozíciós idő-ben, ő a Szabadság, gondolta és tüzelt, a képen az látszik, amint könnyedén visszaejt a pultra egy könyvet egy finom női kéz. Liberté, most már csak így emlegette magában a férfi, Liberté szórakozottan sétálgatott a hosszú polcok és könyvtartó állványok között, az egyikben egy jókora kötet, a nő úgy lapo-zott bele, mintha keresne valamit, aztán ujjával rábökött egy mondatra. A gesztus, valahogy így kezdődött, de az ember vagy olvas vagy fotografál, mire odalépett, az asszony becsapta a könyvet, Bölcsességek, ez állt a cím-lapján, Lipcsében nyomtatták 1811-ben, nem láttam, mit mutatott, suttogta az asszonynak, aki már a könyvállvány túlsó oldalán állt, és láthatóan nem rendítette meg a szelíd szemrehányás.

Az utolsó képek az állomáson készültek, az asszonynak nem volt csomag-ja, azzal a könnyű válltáskával állt a forgatható hengerekre ragasztott menet-rendlapok előtt, Madrid, Párizs és Isztambul felé menő vonatokhoz keresett csatlakozást, a kedvemért vagy a bosszantásomra, gondolta a férfi, mindegy. Végül a genfi gyorshoz ballagott ki a peronra, limonádét kért az árustól, hatalmas sötét napszemüveg takarta a fél arcát, alakja tükröződött az errefelé mindig tiszta vonatablak üvegében, a tükörkép alig elmosódottabb, a valódi alig valóságosabb, a kocsi oldalán fehér táblán piros betűvel az állomások. Átutazó, ez lesz a címe, gondolta a férfi, már majdnem exponált, amikor észrevette, hogy akár a középkori festményeken az alkotó, ő maga is látszik az ablak alsó sarkában az arca elé tartott gépével. Mondjon valamit legalább búcsúzóul, lépett oda Libertéhez a férfi, „köszönöm”, tessék?, „a kávé és az egész délelőttöt... mindent tud rólam”, mondta az asszony a fényképezőgép-re mutatva, „mindent, amit érdemes”, hát ez nem kötöz meg, állapította meg magában a férfi, és ismét Ljubkára gondolt egy pillanatra: nem frigid meg kissé ez a Szabadság? A szája mosolygott, de a szeme már rejtve volt a sötét szemüveg mögött, legalább a nevét mondja meg és a címét, hogy küldhessek

a képekből, mit írnak a borítékra?, a lába már a lépcsőn, nem nyújtott kezét, nincs több érintés, szájáról eltűnt a mosoly, „Európa”, és már ment vele a vonat, távolodott.

„Ezt a képet hagyjuk ki”, mondta a szerkesztő, „megtöri a sorozat ívét, egyszerűen fölösleges, ha mégis ragaszkodsz az antikváriumhoz, akkor inkább azt, ahol visszajéti a könyvet, de ennek, ahogy itt rábök erre a gót betűs szövegre, nincs sok értelme, egyáltalán mi ez a szöveg?”, szó szerint azt jelenti, hogy az a gesztus, amellyel nem szakítod le a virágot, minden kertek birtokosává avat, mondta tagoltan a fotográfus, és jelentőségteljesen a szerkesztő arcába nézett, „mondom, hogy semmi értelme, vagy szerinted igen?”, dehogynem, hiszen erről szól ez az egész.

OLÁH JÁNOS

Zöld, kék, sárga

*Mint egy poharat, földre verted az álmot.
A derengő íz elcsorog belőle,
meggyűlnek itt, ott zöld, kék, sárga foltjai
az időköptatta kőkockák között,
a megbarnult padlórepedésben.*

Találd meg

*Ahogy a patak mondja a magáét,
ne add alább te sem.
Találd meg
a kövek között az utat,
anélkül, hogy keresnéd.*

FÉJA ENDRE

Harsányi Lajos, a boldog költő

Harsányi Lajos (1883–1959) méltatlanul feledésbe merült katolikus papköltőt szeretném felidézni. Életműve alapján méltó hely illeti meg kortársai, Sík Sándor és Mécs László mellett, valamint a Nyugat első nemzedéke közelében. Életbölcseletére nagy szüksége lenne az ezredvég békétlen világának, magyarság- és táj élménye bizonyosság az egyház legjobbjainak néphez kötődéséhez már századunk első felében is, katolicizmusa pedig a szolgálat, a vállalt életforma bizonyítéka.

Harsányi Lajos Nagyigmádon született. Ez a szelíd táj nevelte emberré és költővé. Ősei a dunántúli kétkezi emberek világából emelkedtek ki. Gimnáziumi évei zömében Győrhöz és Esztergomhoz kötik. Győrben volt teológus, ott szentelték pappá. Eszterháznál udvari káplán és nevelő, majd a győri Káptalan-dombon eltöltött évtized után Rábapatonán szolgált plébánosként két évtizedig. Végül székeskáptalani kanonokként újra Győr ad számára ott-hont. Majdnem minden élménye ebből a közezből fakad: a tájból, annak embereiből és papi hivatásából.

A Fertő-tóhoz közeli Eszterháza a nádasok világának és képeinek eredője költészetében. Verseiben Berzsenyi Dániel dunántúli színei, őszi kertjeinek ízei és illatai tűnnek elénk: a magyar falusi bukolika, amelynek még ciklusát is leljük (*Ruralia Hungarica*) egyik kötetében. Horatius az ihletője, de csak a gondolat megfogalmazásakor; a vidéki világ, ahol „haragos zöld búza suhog a szélben”, „az enyhe nyári éjszaka”, a tornácra világító „rég hold”, a disznótor, a „fehér bundában” érkező december mind Észak-Dunántúl világa. Horatius ugyan az ihlető, de merőben egyéni és hazai az életérzés és a költői megfogalmazás. Mindez pedig nem szűkül le provinciális világra. Harsányi Adynak kortársa, és ez lemérhető széles körű érdeklődésében, szimbolizmusában. A szimbolizmus nem idegen a misztikumra fogékony katolikus lélektől.

A csöndes vidéki esték, amelyek zömét az írásnak szentelte, sokszínű életművet eredményeztek: lírai hangvételő szonettek, vallásbölcseleti költemények, gondolati líra, történelmi regény és elbeszélések születtek tollából. Célok nem az egész életmű mérlegre tétele, csupán legjellemzőbb vonásainak bemutatása.

Költői értékei már a század elején, első köteteiben jelentkeznek. Az *élet muzsikája* (1909) című, második verseskötetébe jegyezte be a következőket: „Ebben a könyvemben az 1908–9-ben írott versek vannak, melyeket, mint a herceg Eszterházy-család udvari papja, legnagyobbbrészt Eszterháznál, Budán, Bécsben, Abbáziában és olaszországi utamon (1909 telén) írtam.” Az Eszter-

házán töltött idő olyan lehetőségeket is kínált, mint a hercegi könyvtár olvasmányai, nyelvtudásának fejlesztése, hazai- és európai utazásai, irodalmi tájékozottságának bővülése és a fővárosi irodalmi élet megismerése, amelyek a Nyugat első nemzedékének méltó szellemi társává emelték.

Harmadik kötete, *A napkirály rokona* (1911) az, amely már a végleges útjára, hangjára és céljára talált költőt mutatja be. Feltárulnak mélységei, felfedi legbensőbb énjét, tudósít Isten-élményéről, tapintható a magyar múlt, a hajdani mítoszok, a hazai föld és táj, az évszakok élménye és ismerete; az Ady-rokonság pedig látomásaiban és szimbolista megfogalmazásaiban lelhető fel. Mindezt a hívő katolicizmus szelleme hatja át. A kötet általános jellemzői után három — verseiben megnyilatkozó — alapvető érzését szeretném kiemelni. Az első a Hanság és a nádasok világának szeretete és szerepe életében.

*Hétágú pán-sípot veszek kezembe,
Ha jó az est, s lesem titkát a nádnek.*

A nádat és a tavat az év minden szakában megörökíti: a tavaszt vidáman fogadó nádi világot, a fészket rakó nádi rigókkal, nyáron a hűvös sátrakkal váró nádat, és az őszit, amely bronzszínűre válva susog, amikor már „este a ködasszony jár künn a tarlón”. Kiemelt szerephez jut az évszakok között a hansági ősz, közel áll szívéhez, amikor

*A kis kunyhókból kék füst száll magasba.
A vén kapukat csendesen becsukták.
Üresek mind a hosszú, néma utcák.*

Reznált hangú, nosztalgiával teli visszaemlékezések ezek, melyeket érzelmi síkon fölerősít egy régi vágy, egy tiszta kapcsolat emléke (*Leya levelei Ivánhoz*). A hajdani tavasz azóta már őszebe váltott, az utolsó levél „már koszorú egy messze húnyt halottnak”, az egykori érzésnek. Ez az emlék azonban még későbbi verseinek egy-egy sorában is visszatér.

A *Magyar zsoltárok* ciklusában tesz hitet arról, hogy a Hanság csendjében hogyan talált rá a bizonyosságra, az Úrra, aki betölti életét, akivel a kapcsolat immár örökérvényű:

*Uram, döbbenve kérdezlek meg:
Lelkem tüzét ugye ki nem oltod?
Mert ha kioltod, megfagyok, s e földön
Nem lennék soha, soha boldog.*

E kötetének igen sok versét átírta, szavakat, sorokat korrigált, a legtöbb kiigazítást azonban fiatalkori, második kötetének versein végezte: apró, cezuráival rótt betűi szinte minden versénél megtalálhatók. Jegyzeteit őrzöm. Állandóan jelen volt benne az alkotó műgondja, a teljességre törekvés belső igénye, amennyiben ez a teljesség, földi értelemben, elérhető egyáltalában.

Már e kötetében is megfigyelhető a tematikai gazdagodás mellett az érzések bő skálája, amelyeket a maga egyéni művészi eszközeivel fejez ki: a halk

hangok, a finom melankólia, a visszafogottság, a bánat, az elmúlás lehelete jellemzik misztikumra is hajló belső világát.

Vallásbölcseleti költeménye, a *Hagia Sophia* (1913) külön gondolatsort érdemel. Leghívebben saját jegyzetével jellemezhetem a keletkezését: „A bécsi Eucharisztikus Világkongresszus (1911) felkérte Prohászka püspököt, hogy a Világkongresszus díszalbumába írjon az Eucharisziáról verset, amely magyarul és németül jelenék meg. Prohászka maga helyett engem ajánlott a vers megírására, s ő kért fel erre. Ekkor írtam a könyv *Opál-kapu pelikánja* című fejezetét az Oltáriszentségről. A vers magyarul és németül (Lám Frigyes fordításában) meg is jelent a díszalbumban. Ez a körülmény indított arra, hogy az Oltáriszentség mellé *mind a hét szentséget* megírjam, és szoros egységet alkossanak. Ez a mű a magyar katolikus költészet első monumentális alkotása. Kár, hogy a világi kritika nem foglalkozott vele kellőképpen, s a középiskolákban nem szentelnek neki nagyobb figyelmet.”

Így született meg tehát ez a mű, amely egyben egy hajdani műfaj feltámasztása is, ahol a keresztség, bérnálás, oltáriszentség, házasság, bűnbánat, egyházi rend és az utolsó kenet szerepel ciklusonkénti sorrendben. Már a cím is jelzi a költő szándékát: a Hagia Sophia, a bizánci építészet 6. századi re-meke Isztambulban a szent bölcsességre utal, egyben azonban az épület utó-lérhetetlensége a mennyországra is vonatkoztatható. Nem mindennapi szim-bólum szerepel már a címben is: a katolikus vallás mély átélése, hite mellett a Kelet, a varázslat, a misztikum is helyet kap. Mottóként a Példabeszédek könyvéből merített: „A bölcsesség házat épített magának, és hét oszlopra helyezte.” A hét oszlop a hét bölcsesség, a hét szentség költeménybe foglalása. Mindez „Az Arany Páva csarnoka előtt”, a mennyországra utalva, amelynek a páva a szimbóluma.

A kezdő sorokban, mint máshol is számtalanszor, az egyéni bánat, a nosztalgikus visszaemlékezés tolul fel, az elhagyott Eszterháza emléke és egyben saját sorsa is.

... És néma lett a szent Hanság vidéke...
Benn álmaim: e sárga lepkéket megöltem.
... És bedörrent a nagy kapu mögöttem.

Janus Pannonius búcsúzhatott egykor ilyen keservesen Váradtól és elhagyott életformájától. A kapun kívül a Királyt, azaz a költőt három jelképes alak várja: a Doktor, aki a Tudomány, a Délibáb, aki a Képzlet és a kis Diakónus, aki az Ifjúság megtestesítője. Velük indul el a hosszú vándorútra. A Páva csarnoka előtti küszöbön egy vak kisfiúra lenek, akinek vaksága is jelképes, hiszen a keresztség vizétől nyílik meg majd a szeme, s útja végig-vezet a szentségek elnyerésén és megismerésén.

A költeményt a személyes élmény, az átélés, a misztikus keret mellett a hazai világba ágyazottság és az egyszerű, tiszta költői nyelv teszi feledhetlenné. A hit mély átélése ad emberi hitelt a munkának. A mű végén a beteg utolsó útjára indul:

... szemét lassan lehunyta,
lelke örök csillagok közt veszett el,
s dicsőülten feküdt a pusztaságban
hűs homlokán az utolsó kenettel.

Gyengéi ellenére jelentős írói vállalkozás és egyedülálló mű volt ez a maga korában. Számomra különös értékkel bír az első kiadás azon példánya, melyet a szerző magyarázatai tesznek még világosabbá, oldják meg szimbólumait. A természetes egyszerűségnek is van varázsa. Nemcsak ez a költemény, hanem Harsányi Lajos életműve is örökérvényű példa: a papi hivatás nem teremt szükségszerűen zárt világot. Megvannak ugyan az egyház által meghatározott keretei, valamint az önkéntes vállalás határai, ezen belül azonban más világok és kapuk nyílnak. Minderre példa ez a mű, amelybe beépítette hosszú évek egyházi szolgálatát, gyakorlati bölcsességét; történelem, filozófia, életpályák és célok, az önmegvalósítás egyedüli értelme nyer itt megfogalmazást. A világ pedig kitérül, és belép a pásztor életébe, mint azt *A pap* című versében kifejti; élete vállalás, amelyet hordania kell, még ha mérhetetlen terheket is rejt olykor:

*Olyan a pap, mint fojtott temető.
Jönnek sokan és elrejtik belé
A titkaikat, mint a holtakat.*

A *Hagia Sophiához*, amely az ember születésétől a haláláig kísérte végig a lélek földi életét, még két mű tartozik szervesen. A *De profundis* tovább követi a lélek útját a halál után az Üdvösség, illetve a Kárhozat küszöbéig. A *Túlvilági ballada* pedig a lélek végső sorsát írja le: részint az üdvösséget, részint a kárhozatot.

A *Boldog költő* (1926) című verseskötete, sorrendben az ötödik, mutatja be talán leghűvebben a költő életfilozófiáját, belső békéjét, harmóniáját, feloldódását az életben, bár ez az életérzés csiráiban minden előző kötetében is fellelhető. A kötet *Ruralia Hungarica* ciklusa a bizonyíték a vidéki Magyarország, a Dunántúl lankáihoz, vizeihez és nádasaihoz való kötődéséről. Mindvégig e tájegységhez kapcsolódik, és itt sem válik sosem provinciálissá, mert a tájon keresztül a teljességet, a Mindenséget közelíti meg. Jellemzője a búza szintje vallásos tisztelete, a nap, a szél megjelenítése, ahol végül maga a költő is „égen tündöklő szivárvány”. Feloldódik a természetben, ahol a falusi esti harangszó békéje, a parókia csendje veszi körül. „Feküdj az illatos füvek ölébe” írja, mert „szép vagy, szent vagy élet”.

Horatius hatása tapintható, a „szeress aludni” megnyugtató bölcsessége árad; Horatiustól nyer példát, mértéket számunkra az élet nyújtotta szerény, apró öröme megbecsüléséhez.

*Boldog, ki távol él a köznapoktól!
Kit nem gyötör harc, vér, bú, gonosz emlék.
Horáciusz, aranykor citerása,
Szegény magyarok — feledni szeretnénk!*

Lelki rokona Pázmándi Horváth Endre, a vidéki, dunántúli pap. A papi hivatás gyakorlása, az Isten-kereső élmény, a gyakori magány, a szerénység filozófiája — mind azonos volt bennük. Hasonlóképpen társa minden ember: a béres, a szegények, akik mind megjelennek a teljes élet felmutatásakor, ahol

„Isten kertje e világ”, amelyben a költő az őszi és a téli hosszú estéken mérleget készít életéről.

*Test, hír, kincs: omlatag cserép-fazék.
... Istenről naphimnust hegedülni,
Ezért küldött... az ég!*

Rábapatonát kezdetben, Ovidiushoz hasonlóan, Tominak érezte. Az ott töltött két évtized első hat-hét évében a költő el is hallgatott, holott előtte szinte kétvétenként jelentek meg kötetei. A későbbi években azonban oldódott ez az érzése, amit nemcsak a felső akaratba való belenyugvás sugallt, hanem az a rengeteg élmény, amit ez a környezet nyújtott. Megízlelte a magány szépségét, hajdani őseihez, az emberekhez, a faluhoz került ismét közelebb, ez adta a bukolikus élményt, a meditáció fokozott lehetőségét, a horatiusi hangulatokat.

Holdtölte (1938) című kötetében tovább követhető ez a gondolatsor; átérzi a húsvétok varázsát, leírja a győri székesegyház sejtelmes hangulatát és Mária-képét, szonettekben állít emléket a magyar szenteknek: Istvánnak, Imrénnek, Lászlónak és Erzsébetnek. Vallomások sorát olvashatjuk Krisztushoz tartozásáról. Ahogyan a kelő nagy sugara a templomra hull, és az kigyúl, mint „égő katedrális”, a felbúgó hajnali orgonazúgásban a költőt Isten gyújtja fel hasonlóképpen.

Az *Esteli körmenet* (1942) című kötete összegyűjti mindazt, amit szeretne megőrizni e világégésben. A bevezető vers, amely egyben a kötet címadója is, nem véletlenül került a ciklusok élére. Egykori szerettei alkotják az alkonyi körmenetet „e borús világban”, akik vele tartanak akkor is, amikor majd

*... eltűnök, mint a kék hegyek.
Barátaim: piros fáklyákkal
Én már — az ég felé megyek.*

A kötet ciklusaiban kedves témái szerint csoportosulnak ismét a versek: a természet, a magyar falu, az Isten, — csak az egyik új, a *Három rém*, amelynek mottója:

*A dögvésztől, éhségtől és háborútól ments meg
Uram minket!*

A nagy Kerítőnek a szegénységet tartja. Megalkotja a munkanélküliek és a félelem balladáját; verset-imát mond a hősi halottról, aki fölött immár örökre megállott az idő —

*Sírja felett kis vaskereszt lesz tán idővel.
Két ága szétáll, mint két megbarnult ököl,
De húnyt szemének csillaga a kis tanya felett
Mint roppant gyémánt — mindig tündököl.*

Ebben a „bikaviadalnak” szimbolizált világrendülésben egyértelmű a költő békevágya, megfogalmazza vallomását:

*Azt akarom, békén ölelkezzék a föld s a tenger,
Az Isten legyen Isten és az ember legyen — Ember!*

Mint egykor Berzsényi Dánielnek, neki is az ős a legkedvesebb, legtöbbet emlegetett évszaka. Verlaine egyes sorait éppen úgy felidézik bennünk, mint Verhaerenét.

A tavaszt pedig, amikor majd „a Rába mellett bújnak már a nefelejcsék”, szintén saját magával, tűnő életével és az öregedéssel állítja párhuzamba; az ég mezőinek majdani tejkék nefelejcsseit idézik. Már hatvanadik évéhez közeledett, és bölcsen, mint az élet értelmének, szelíd titkainak sejtője, kezdett megbékélni a szükségszerű elmúlással. Harsányi Lajos már 1933-ban foglalkozott ezzel a gondolattal:

*Mint érett gyümölcs a lehullásra,
Az ember is megéri a halálra,
És megbékél vele.*

E kötetében pedig így ír ugyanerről:

*Vénségemre se várom rémületek közt.
A roppant Isten nagykegyes arca
Melenget majd, ha elhidegednek
Testi erőim.*

Visszatérő motívuma a falusi magyar nép, a mezei magyarság élménye. Juhász Gyula *Krisztus-keresztje* függött hasonló népi világban. Ezeket az élményeket magával vitte, őrizte, és ezek éltették mindvégig. A Duna-part, a patonai gesztenyefák, a szanyi erdő égbe nyúló fái mint roppant katedrális úsztak emlékei között. Juhász Gyula, különben lelki rokona impresszionista színei — különösen a magyar táj festésénél — már régebben is jelentkeztek. Ez a táj, ez a világ volt egyetlen és igazi földi otthona.

*Itt élt, itt énekelt a boldog költő.
Hallgatva kertje lassú pihegését,
Míg távol zúgott szörnyű ember-öltő.
Szerette az embert s a csillagot.
Az ég kapuját sejtette a Holdban...*

Kozmikus távlatokat nyit, a vallásos misztika eszközeivel megszépítve. Búcsúzik falujától, s úgy őrzi emlékét szívében, „mint roppant tenger zúgását a kagyló”.

Végül a *Halhatatlan Isten* ciklusa zárja a kötetet. Belőle merít erőt, tőle nyeri belső nyugalmát. Itt is egyszerű, közvetlen, szívhez szóló képi megfogalmazása, s éppen ezért hiteles a mondanivalója.

*Az angyal földre jött,
Füstölgött a szárnya.*

*A hó olvadni kezdett,
Hogy érintette lába.*

Előttünk a misztikus, a túlvilági kép, de mellette a földi ember; együtt a kettő, elválaszthatatlan harmóniában.

*A harangszóra keresztet vet minden földi, égi,
S ölébe veszi a világot az Isten, — a régi.*

Végigjárta és felmutatta mindenkinek az ember, a lélek Istent kereső útját, amelynek során belső harcok, rátalálások és kétkedések, eszmélkedés és elbizonytalanodás váltakoznak. Meg akart óvni a büntől, méltóvá akart tenni Istenhez, — mindezt emberszeretettel és békevággyal áthatva. Vívódó alkat volt, akinek olykor önmagával is meg kellett küzdenie. Vallásos versei a hit átélésének élményéről tanúskodnak, és új vonást jelentenek a katolikus költészetben. Érzelmileg talán a legmeghatóbb a *Könyörgés magamhoz* című verse.

*Tört vállamra kék palástot az alázat keze szőtt...
Ó ments meg a gonosztól, ami van még bennem!
Utolsó pár dalom engedd békülten énekelnem!*

Idős korában is alkotott, írta „utolsó dalait”, de testi fájdalmak között és zömében a fiókja számára születtek a versek. A kor nem biztosította számára a hajdani publicitást. Harsányi Lajos — végső fokon — mégis „boldog költő” volt. Boldog világ volt az övé, mert meg tudott békélni önmagával és övéivel; harmóniát, megnyugvást talált hitében, Istenben, választott életformájában, valamint a kisalföldi tájban.

Ősszel távozott e világból, talán a legtöbbször és a legmelegebb színekkel megfestett évszakában, 76 éves korában. A győri székesegyház alatti kánonoki kriptában lelt nyughelyet.

Csak megerősíthetem Kunszery Gyula 1962-ben írott alapos munkájának záró sorait: tartozunk Harsányi Lajos emlékének munkái összegyűjtésével és megjelentetésével. Kezdetben legalább egy válogatott verseskötet erejéig.

Számunk szerzői:

Artner Tivadar művészettörténész

Tomás Halík, a Cseh Püspöki Kar Sajtóirodájának vezetője

Hankovszky Tamás egyetemi hallgató, JATE

Kada Lajos c. érsek, bonni apostoli nuncius

Wladislaw Stanislaw Reymont (1867–1925) Nobel-díjas lengyel író

Szennay András ny. pannonhalmi főapát, a Teológia főszerkesztője

A Vigilia beszélgetése

Vízkelety Andrással

— *Professzor Úr! Egyetemi óráira úgy emlékszem vissza, mint különösen halk, bensőséges alkalmakra. Személyéről keveset mertünk tudakozódni, de csöndben személyes ügyünké vált a középkori lovagi epika, vagy századunkból Thomas Mann Kiválasztottja. És sok minden, ami, túl a szaktudáson, inkább a sapientiához, bölcsességhez tartozik. Akiket tanított, azok emlékeikben ott hordozzák ezt a halkságot.*

— *Amióta elkezdtem tanítani, mindig attól féltém, nem tudok jó szemináriumot vezetni, mert nem tudnék eleget beszéltetni. Az adagolás, hogy mit szeretnék a téma kapcsán hallgatóimhoz közelebb hozni, bennem mindig készen volt. Bizonytalan voltam, vajon azok, akik majdnem minden előkészület nélkül szembesülnek ezekkel a meglehetősen idegen, furcsa, obskúrus témákkal, azzal, amit az Artus-regénnyel, a Minnesanggal, az egész lovagi életformával kapcsolatosan elmondok, hogyan fogják föl egyáltalán? Mit gondolnak erről a különös életformáról, fikcionalitás és realitás *Gratwanderung*járól a mai egyetemisták, akik nincsenek abban a spirituális tréningben, mint a teológus-hallgatók. Van-e nekik ehhez kanaluk?*

— *Mi az a fontos, ami miatt úgy gondolta, mégiscsak érdekes a kevésbé jártas egyetemistáknak is a Minnesang vagy a lovagi epika?*

— *Ami különösen megfogott a középkori laikus kultúrában, az a nagyfokú nyitottsága, befogadókészsége az emberi kultúra olyan nagyon fontos forrásvidékei felé, mint a keresztény gondolatvilág, a klasszikus antikvitás, s hogy ezeket hogyan alakítja át. Az új keresztény Európának a lovagi kultúra az első laikus világképe, amely mégis tele van keresztény elemekkel, tele van antik mozaikkövecskékkel. Mint ahogyan Nagy Károly Ravennából hozatta aacheni templomához az oszlopokat. Engem tudományosan ez érdekelt, és úgy igazán ez érdekel ma is a középkor világában. S ami az egész régi irodalomban megvan még: a világi elemekből, világi értékekből — mint a nő-kultusz és a lovagi, harci életforma — hogyan válhatik egyfajta laikus erénygyakorlat. Tehát önnevelés, egyfajta konszolidációs program a társadalmon belül.*

Nem voltak olyan éles határok a realitás, a fikcionalitás meg a szándékos befolyásolás között sem. Ezt ők egységnek tudták tekinteni, mint ahogy pár éve volt a *Monumenta Germaniae Historica*nak egy nagy kongresszusa *Die Fälschungen im Mittelalter* (*Hamisítványok a középkorban*) címen, ahol egyébként a megnyitó előadást Umberto Eco tartotta, és az volt az érdekes eredmény, hogy akkor ezt nem tartották hamisítványnak. A realitás, a fikcionalitás és a befolyásolás nem vált szét annyira racionálisan, mint a mi világunkban.

— *Történetírás, retorika és szépirodalom egyszerre?*

— *Igen, igen. És morális beállítottság. Ha meg voltak győződve arról, hogy ennek úgy kell lennie, akkor nyugodtan hozzányúltak a tényekhez, mert úgy gondolták, hogy ezzel az üdvtörténetet segítik elő. Ez természetesen más volt,*

mint a „cél szentesíti az eszközt” elve, amelyet racionális meggondolásból hoztak létre a dolgok manipulálására. Ez pedig morális jellegű...

— *A Magyar Tudományos Akadémia Kódextörédek Kutatóhelyének kis szobájában ülünk. Professzor Úr, szólna néhány szót jelenlegi munkájáról?*

— Ezt a kutatóhelyet Mezey László hozta létre, abból kiindulva, hogy a magyarországi kódexanyagot óriási pusztulás érte. Az aktualitásukat veszített kódexekbe azonban a barokk korban előszeretettel kötötték be könyveket: nyersanyagnak használva azokat. Az egészként elvesztett kódexanyagot így egy kis része rekonstruálható úgy, ha rendszeresen végignézzük történeti könyvtárainkat, és a kötéstáblákról leválasztjuk a kódextörédeket, és értékeljük tartalom és eredet szempontjából. Eddig az Egyetemi Könyvtár és a Központi Szeminárium töredékeit dolgoztuk fel kötet formájában (a régi nagyszombati és budai egyetemen ez a kettő még összetartozott). Most jelenik meg az esztergomi könyvtárak anyaga — a bibliothecae és a városi könyvtaré is. Dolgozunk a győri szemináriumi könyvtár töredékein, Csóka Gáspár pedig a győri bencés székház anyagából kiválasztott vagy húsz kötetet, amelyek kódexlapba voltak bekötve. Ez az anyag már itt van nálunk leválasztva, és most kezdünk foglalkozni Sopronnal, a levéltár és a Berzsenyi Gimnázium anyagával.

— *Hogyan alakult eddigi tudományos munkássága?*

— Még Hajdú Helga és Mollay Károly indíttatására kezdtem el a magyarországi német kódexekkel foglalkozni, ez megjelent aztán két kötetben, az Akadémiai Kiadónál és Wiesbadenben. A másik nagy kiadói vállalkozás szintén így indult el. Wolfhart Spangenberg későhumanista-barokk drámaíró és mesterdalnok egy elvesztettnek hitt drámáját találtam meg a Széchenyi Könyvtárban, így bízták rám összes műveinek a kiadását. Tarnai Andorral csináltuk ezt közösen — latin műveit ő rendezte sajtó alá. Végül érdekel az anyanyelvi irodalmak és a latin irodalom kapcsolata a középkorban. Ezért kezdtem el a Leuweni-kódexszel az Ómagyar Mária-siralommal is intenzívebben foglalkozni. Azóta különböző véletlenek folytán több olyan kódexet sikerült azonosítanom, nagyrészt külföldön — Bécsben, Velencében, Heiligenkreuzban —, amelyekben egyrészt azonos prédikációk vannak, mint a Leuweni-kódexben, másrészt úgy tűnik, az egész kódexcsoport a magyarországi domonkos provinciának a tatárjárás utáni második alapításakor született. A domonkosok a tatárjárás előtt telepedtek le, de a tatárok teljesen szét-dúlták a házaikat. Majd a tatárjárás utáni évtizedekben ismét nagy felvirágzás következett.

Azután a *Budapester Liederhandschrift*. A nyolcvanas évek közepe táján egy antikváriumból való vásárlás után előkerült négy pergamenlap, amely *Minnesang*-törédeket tartalmazott ugyanabba a szerkesztési elvbe csoportosítva az anyagot, mint az ismert, nagy gyűjteményes *Minnesang*-kéziratok. Ez három szerző alkotásának a részlete. A nagy dolog, amiért ezt az évszázad leleményének aposztrofálták a németek, az az volt, hogy a legkorábbi *Minnesänger*, a Kürenbergi alkotása eddig csak a nagy heidelbergi dalkéziratból volt ismeretes. A többi gyűjteményes kéziratból, Isten tudja miért, kihagyták. Ezért egy csomó dologban az editorok erősen az emendálás felé hajlottak, éppen azért, mert csak egy szöveg volt, s az elírás-, másolási hiba-gyanús. A sorrendbe is — a strofák sorrendjébe is — szívesen belenyúltak a kiadók. Itt

pedig előkerültek ezek a lapok ugyanazokkal a „hibákkal”, márpedig egyik sem lehetett a másik másolata. Viszont másutt, így a híres *Sólyom-dal*ban is nagyon eltérő szövegvariánsok találhatók, amik az egyes dalok értelmezésébe is beleszólnak. Az irodalomtörténeti érdekessége ennek még az volt, hogy mind a három korábban ismert gyűjteményes kézirat a német nyelvterület dél-nyugati csücskében keletkezett, a Konstanz-Zürich-Strassburg háromszögben. És itt felbukkan most egy olyan kézirat, amely bizonyos, hogy osztrák-bajor nyelvterületen keletkezett, valószínű, hogy Passau-Regensburg területén, és pontosan ugyanolyan redakciós szempontok szerint készült, mint emezek, ráadásul talán ez a legkorábbi. Tehát eddig úgy gondolták, hogy ez a gyűjtés csak egy ottani bibliofil klikknek lehetett, hogy úgy mondjam, a találmánya, és ekkor előkerül néhány lap, pontosan ugyanolyan, rendi-hierarchikus elrendezésekben, azaz címerekkel, társadalmi rendekhez kötött sorrendben, a portré meg a teljes oeuvre megőrzésének a szándékával. Tehát itt, a Duna völgyében is volt olyan mecénás, aki számára ez készült, s folyt irodalmi gyűjtőtevékenység.

— *Hogyan találkozok Professzor Úr munkásságában a középkori irodalomtörténet oktatása és a kódextöredékek meghatározása? Az egyik klasszikus szövegek értelmezése, a másik inkább szobatudósi munkálkodás, kéziratok betűzgetése.*

— Amikor először adott megbízást az ELTE, hogy a középkori német irodalmat előadás formájában rendszeresen bemutassam, akkor már megvolt az a két kötetem, amelyekben a Magyarországon lévő német kódexeket és kódextöredékeket földolgoztam. De számomra, miután egy csomó harmadnegyed-hatodrangú írásbeliségi emlékkel foglalkoztam, óriási intellektuális élvezetet jelentett, hogy a teljes irodalmat módszeresen áttekinthettem és megpróbálhattam a súlypontokat meghatározni, a tradícióhoz kapcsolódó szálat és az innovációkat megjélni.

— *Az egyetemi órák azért is izgalmasak voltak, mert érzékeltük Professzor Úr teológiai érdeklődését, jártasságát. Ez szorosan kapcsolódik élete egy szakaszához, amikor piarista szerzetesnövendék volt. Tanításában milyen szerepet játszik ez az életszakasz?*

— Rendkívül erőset. Már akkor láttam, amikor az ELTÉ-re kerültem, mi csoda óriási előny az, amikor az embernek a teológiai főiskolán csakugyan nincs más dolga, mint tanulni és a szellemi értékekkel foglalkozni. Megtanultam egyrészt a mesterfogásokat, másrészt azt, amit leginkább valamiféle tudományos aszkézisnek nevezhetnék: hogy a tanulásnak megvan a maga „ráfordítottsági igénye”. El kell jegyeznie vele magát az embernek. S hát persze, hogy egy csomó diszciplína, amit ott tanultunk — egyháztörténet, bibliikum, morális, dogmatika, liturgika stb. — mind olyan, ami a medievisztika tudományos tanulmányozásában rendkívül fontos.

— *Hogyan jutott el a piarista novíciátusig?*

— Tatán születtem, ahol anyai nagyszüleim laktak, de a család akkor már Győrben élt. Győrben kezdtem gimnáziumba járni, a bencésekhez. Osztályfőnökömtől féltünk. Katonapáter volt az első háborúban, kint lógott a szobájában a katonapáter-képe. Tudott ő kedves is lenni, de én elég félnék, visszahúzódo gyerek voltam. Nagy tanárélményem akkor a bencések között Oloffson Placid, első némettanárom volt. Még mindig emlékszem: kicsit tétován bejött hozzánk, és kapcsolatot keresve azzal kezdte az óráját, hogy egy

csodálatos Miki-egeret rajzolt a táblára. Olyan szép Miki-egeret azóta se láttam. Azóta őt se. 1944-ben a németek bejöttek, valamikor április elején véget ért a tanév, s mi lementünk Tatára, és ottragadtunk. Így jártam aztán már a negyediket is a tatai piaristáknál, az új tanévtől pedig végig, a 49-es érettségig.

A háború utáni legelső évek valahogy nagyon összekovácsoltak a piarista tanárainkkal. Az akkor újrainduló cserkészzet, ahol tényleg úgy jártunk be-ki a tanáraink szobájába, mintha otthon lennénk. Egyszerűbb emberi magatartásformákkal találkoztam ott. Innen datálódik egy nagy irodalomtanár-élményem is. Az első tudatos irodalmi élményem az volt, amikor Bátor tanár úr az egész *Szigeti veszedelmet* hangosan felolvasta az órán.

Közben, tényleg a semmiből indulva, szerveztük a magunk fiús életét, hajókat építettünk, kibéreltük a mozit: az amerikai követségtől Bátor tanár úr szerzett Bonzó- meg Miki-egér-filmeket. Matinéit csináltunk, a bevételből vettünk a pesti ganzosoktól egy ócska tízes kenut, azt rendbehoztuk. Asztalosműhelyben dolgoztunk, együtt tanárainkkal, főztük a hajlított bordákat, gyalultunk, csiszoltunk, festettünk.

Sok szállal szövődött be az életembe a piarista paptanári habitus. Nagyon nagy hatással volt rám az emberközeli, nemcsak a tantárgyakon, hanem cserkészeten, természetjáráson, Mária-kongregáción át való nevelés. Úgy éreztem, hogy ezt a fajta ifjúságirányítást szeretném és tudnám csinálni egy renden belül. Nagy hatással volt rám '48 nyara is, amikor már tudtuk, hogy a '48-'49-es tanév az első állami tanév lesz. Összegyűjtöttek a piaristák Veszprémben valamennyi piarista gimnáziumból 8-10 fiút, a felsőbb osztályokból. Olyanokat próbáltak kiválogatni a diákjaik közül, akiket aztán a csoportmunkába be lehet vonni, hogy önmagukat neveljék, és másokat is összefogjanak. Az egyhónapos veszprémi lelkigyakorlat — tanfolyam, továbbképző — lelke három piarista volt: Bulányi György, Juhász Miklós és Török Jenő. Juhász Miklós volt közülük talán a legszpirituálisabb és a legmagabavonultabb. Később aztán a Kalazantinumban, a mi növendékházunkban spirituális is lett. Bulányival együtt tartóztatták le, és amikor '56-ban nem ment ki, mint Török Jenő, hanem itthon maradt, akkor újra visszavitték. Néhány év múlva amnesztiával szabadult. Haláláig tartottam vele a kapcsolatot. Ez a veszprémi hónap számomra rendkívül sokat jelentő, lelkiséget alakító hatás volt, ami az egész életnek, az egész vallásosságnak a külső jelektől lefosztott lényegére próbálta irányítani figyelmünket. Úgy hiszem, hogy ezzel kezdődött meg bennem az olyasmitől való eltávolodás, mint a cserkészmozgalom. Pedig nagyon lelkes vízcserkész voltam. Pár éve, amikor újra megalakultak a cserkészcsapatok, megkerestek az itteni öregcserkészek, de számomra már elképzelhetetlen, hogy egy ilyen, külsőleg is egységes képet adni akaró és egyenruhát hordó közösséggel azonosulni tudnék.

— *Belépett hát a rendbe. Az egyetemre piaristaként felvételizett?*

— Igen, érettségi után. Fura dolog volt ez. Először talán 1951 végén merült föl, hogy testi hibám miatt kikerülök a rendből. Akkor szólt Sík tanár úr először: most itt van a nyár. Hogy ne vigyenek el munkaszolgálatosnak, próbáljak valamilyen egyetemre bekerülni. Akkor még lehetett több helyre is felvételizni, egy nyáron öt fölvételi vizsgát tettem. A sorban elsőként szerepelt a TTK biológia-kémia szakja, mint ahova legszívesebben kerültem volna, de aztán benne volt a szegedi főiskola orosz szakja is, és az egész a mezőgaz-

dasági egyetemnek az állattenyésztő tanszakával végződött. Sehova sem vettem fel, mert akkor már két „szégyenfoltom” is volt; először is osztályidegen voltam, másodszor meg klerikális múlttal rendelkeztem. Akit viszont felvettek volna a rendbe novíciusnak, az nem jött el, így megengedte aztán Sík úr, hogy maradjak.

— *Professzor Úr hogyan került aztán kapcsolatba a német középpikkorral?*

— Végül mégis kicsöppentem a tizennégyes rendi keretből. Germanistának indultam, de nem ez a terület volt az, amivel foglalkozni szerettem volna. Volt az egyetemen egy nagyon kedves tanárom, Bodi László. Ő '57 elején Ausztráliába került, ott alapította meg az egyik ausztrál egyetemen az első ausztrál germanisztikai tanszéket. Mi, egész generációk, Boditól tanultuk meg, hogy egy szöveghez hogyan kell hozzányúlni. Egyszer elkapott a folyosón: mihez akarsz kezdeni? Nem akarsz átmenni az orvosi egyetemre vagy valahová? Adunk valami papírt, amivel átvesznek. — Nem, én szeretnék itt maradni a bölcsészkaron — válaszoltam. Akkoriban nagyon vonzott a néprajz. — Jaj, mondta, a világért ne! A náci idők alatt az egész néprajz misztikus barna tudománnyá vált. — El a kezekkel a néprajzról! Foglalkozz inkább a középpikkorral! Egy csomó dolgot összetanultál, aminek ott hasznát veszed.

Megfogadtam a tanácsát, és így kezdtem aztán a középpikkori irodalom felé fordulni. De ez már az én második botcsinálta páfordulásom volt, mert voltaképpen természettudós akartam lenni, és még mindig azt hiszem, hogy első mikrofilológiai iskolámat akkor jártam, amikor még kisdíák koromban összeállítottam egy nagy bogárgyűjteményt. Ott pontosan meg van adva, hogyan kell a példányt besorolni a családba, az osztályba, a fajba. Szinte hasonló feladat mint egy kódextörredék meghatározása, elhelyezése a korban a tematika, az idézett auktoritások szerint...

— *Talán visszatérhetnénk arra a meghatározó élményre, amit nyolcadikkos gimnazista korában a piaristák veszprémi lelkigyakorlata jelentett. Így fogalmazott: „külső jelektől lefosztott lényeg...” Mit jelent ez a későbbiekben Professzor Úr számára? Talán intim kérdés ez...*

— Igen, intim kérdés, de talán nem érdektelen. Ahogy az utóbbi évtizedekben megfogalmaztam: a lelkiségben, de egy kicsit a foglalkozásomban is csempészösvényt választottam magamnak. Ez nem az a belső emigráció, amit a náciizmus alatt a humán értelmiség élt a nemzeti szocialista államban. Talán más, mert engem beszédhibám is erre a csempészösvényre predestinált. De az a meggyőződés is biztosan benne volt, hogy amit én, tanítóim, tanárainak értéknek tartottunk, azzal pontosan ellentétes az, amit ezekben az évtizedekben haladásnak hívtak. Tudatosan akartam — szükségből erényt csinálva — vállalni, hogy az ember nem a sikeres életformában képviseli és menti át a maga értékeit. Hogy hova és meddig? Időben és történetileg meghatározhatatlan volt ennek az átmentésnek a vége.

1970–71-ben kaptam meg az első óraadói megbízatást az ELTÉ-n — soha senki nem kérdezett, hogy mit tanítok, miért tanítom, mit mondok, hogyan mondok. Lehet, hogy azért is volt ez, mert a német irodalomnak egy egészen „érdektelen”, régi korszakával foglalkoztam.

S ha már szóba került a cserkészlet, az egyenruha, a Hungária-jelvény, a kalap, az árvalányhaj, amitől idegenkedem, kerüljön az is szóba, ami viszont értékes örökség számomra. Ami aztán számomra a cserkészletből megmaradt,

az a természetjárás egy formája. Ez középkori dolog is: az *aventure*-utak, amikor az ember elindul, és nem tudja, mi vár rá, és aztán az *adventus*, szembeül majd valamivel. Ezért szerettem meg a víziutakat, a folyót, amely mindig ugyanaz, de mindig más. A vízparton helyretevődnek az emberi élet alapértékei: a száraz ruha, a meleg étel, egy sátorlap az ember feje fölött. Számomra a cserkészetből származó örökség leginkább ez.

— *Említett egyszer egy táborozást, dunai csónaktúrán, a beuroni bencés apátság közelében. Még hajnal volt, s akkor felkelt, a sátorból pedig egyenesen...*

— ...bementem a kolostorba, a könyvtáros páterhoz, aki teljesen magától értetődően fogadott reggel 7-kor. Neki ez nem volt probléma.

— *A csempészösvények azt a lehetőséget is megadták, hogy inkább az állandóság felől élje át a változásokat, a történelem alakulásait — a legújabb történelemét is. Csakugyan így van ez? Hogyan érvényes napjainkban az az arány, amelyet kialakított magában?*

— Pár éve még úgy éreztem, joggal járom ezt a csempészösvényemet. Az utóbbi években megerősödött bennem, hogy most ebből ki kell valahogy lépnem. Azt, amit eddig a kötényembe vagy a hátizsákomba dugva vittem, most ponyvára kell terítenem, és valamit el kell kezdenem: megmutatnom, felkínálnom másoknak is. Legutóbb azt jelentette ez, hogy elfogadtam azt a kínálatot és azt a kihívást, hogy megpróbálom a katolikus egyetem német tanszékét megszervezni és elindítani. Itt megindult a tanítás a múlt szeptemberben magyar, történelem, latin, görög és szlovák szakokon, és '93 szeptemberében kezdjük el a német és az angol szakot.

— *Mennyire lehet egy egyetem katolikus?*

— Igen... én is zavarban voltam ezzel és vagyok is még némileg, mert hát ugyanazt vallom, amit Sík Sándor tanított nekünk, hogy nincs katolikus irodalom. Minden irodalom, ami igazán jó irodalom, az voltaképpen katolikus irodalom is. Így vagyok a katolikus egyetemmel is, tehát minden, ami valóban a tudományos álláspontot felelősséggel — nemcsak tudományos, hanem erkölcsi felelősséggel is — képviseli, az a katolikus egyetem, illetve katolikus tudomány. Van a Szentatyának erről egy bullája, meg van a katolikus egyetemek egy konstitúciója is. Ezek valóban nagyon tág keretet adnak, tehát egy felekezeti szinten is teljesen nyitott keretet: sem az oktatóktól, sem a hallgatóktól nem várják el azt, hogy teljes egészükben katolikusok legyenek, csak azt, hogy semmi olyat ne képviseljenek, ne hirdessenek, ami az egyház ellen van. Ez lehetőség számomra: megpróbálni létrehozni egy új, jó, minden irányba nyitott egyetemet.

— *Olvasmányait tekintve nyilván nemcsak a régiségben él...*

— Sajnos az utóbbi húsz évben már eléggé csak a régiségben élek. Ez a mi szakmánk borzasztó következménye. Elveszi az embertől az érdektelen olvasás örömét. Régen mindig szerettem a német irodalom területén is ellenméreggel élni. Összeállítottam a Gruppe '47-ről egy antológiát — az első magyar antológiát. Szerettem a második világháború utáni német irodalommal foglalkozni: hogyan indult meg, hogyan állt talpra, hogyan próbált a hagyományaihoz viszonyulni, illetve újat hozni. Ez akkor igen érdekelt, de aztán körülbelül a hetvenes évek elején már le kellett állnom. Nem győztem idővel, energiával. Az újabb magyar irodalomból persze időnként olvasok

valamit. Legutóbb Esterházy Péter *Hahn-Hahn grófnője* volt nagy élményem: talán a Duna miatt is. Én is megtettem ezt a Duna-utat, és meg vagyok róla győződve, hogy Péternél sem csak fiktív ez az út. Annyira hitelek bizonyos részletek, amiket csak akkor tudhatott megírni, ha ő is ott járt azon a Dunaparton, és látta például azokat a köveket, amelyeket megmozgat a folyó, görget magával: fönt mennyivel nagyobbak még, s ahol aztán kisebb ereje van a folyónak, ott mennyire kisebbednek és aztán homokká válnak. Erről ő is ír. Ez az a bizonyos részlet-realizmus... Bármennyire fiktív is egy *Artus-regény*, azt nem lehet kitalálni, hogy mikor Erec és Enite együtt lovagol, és jönnek a rablók, Enite veszi észre a veszélyt először, mert ő nem páncélban és fegyverzetben lovagol, s a sok páncél nem csörömpöl a fülébe — hát ő hallja. Szóval a folyók által görgetett kövek nagyságát látni kell. Azt nem lehet íróasztal mellett kitalálni.

— *A részletek realizmusa, az aprólékos figyelem, azt hiszem, mindenfajta józan ítéletalkotásban fontos szerepet játszik. Abban is, ahogy emberi környezetünkről gondolkodunk. Talán segít türelmesebbnek lenni...*

— Egyre inkább azt hiszem, hogy az emberi kultúrának egyik fokmérője az, hogy a másságot nemcsak elviselni kell tudni, összeharapott foggal, hanem azt kell természetesnek és magától értetődőnek venni. És ezt nekünk is, meg az egyháznak is aprópénzre váltva, a mindennapokban kell megélnie. Ez borzasztó nehéz, mivel annyi a csoportérdek. És itt kerül megint veszélybe a tolerancia és a másságnak ez a magától értetődő elviselése. Sokat beszélnek a demokráciáról — a demokrácia veszélye éppen ez: a demokráciával nem élni tudni. Ahogyan ma úgy tűnik, hogy sokszor nemigen tudunk vele élni. Ezt csak úgy tudom magamban földolgozni, ha azt csinálom, amit az elmúlt negyven évben. Az ember akkor is tudta, hogy nem ez a főcsapás, és csinálta azt, amit jónak és szükségesnek látott.

— *Mit tart igazán örömtelinek az életében?*

— Sokfélé. Vannak az embernek a szakmai örömei. Amikor úgy érzem, hogy valamit sikerült jól megfogalmaznom. Amikor először kezdtem el tanítani az egyetemen, amit akkor írtam — ha nem is teljes egészében, de egy-egy kiemelt rész — még ma is bekerül az előadásaimba. A másik nagy öröm, ami megint csak a szakmával függ össze, amikor a magam fogalmazásait hallom vissza hallgatók szájából. Sokszor mondják, hogy ez vagy az milyen jó volt, hogy ezt én mondtam, ugye emlékszik rá? Dehogy emlékszem, fogalmam sincs, hogy valaha is mondtam. De valahogy másnak, megfelelő helyen, megfelelő időben pontosan úgy volt fontos.

Végül: volt már szó a természettel való együttélésekről. Egyszerű körülmények között járni a világban, amikor alapértékek helyre kerülnek, amikor az ember alkalmazkodik a világhoz. Nagyon rossz dolognak tartom, hogy ma az emberek mindent rá akarnak kényszeríteni a világra, hogy az alkalmazkodjon hozzájuk. A vízi vándorlásokat ezért tartom nagy-nagy életiskolának. Rákényszeríti az embert, hogy ő alkalmazkodjék a körülményekhez, amelyek adva vannak, amelyeken nem lehet változtatni: hidegben, szélben, esőben, uge nem kell magyaráznom. Az utakhoz persze mások is hozzátartoznak, ez nemcsak egy ember öröme. Több ember öröme, akik együtt járnak az úton.

Mártonffy Marcell

HANKOVSKY TAMÁS

A feszültség izzásában élő ember

A paradoxon nemcsak költői-retorikai fogás. Ha helyesen és következetesen gondolkodunk, előbb vagy utóbb paradoxonhoz jutunk. Ennek oka nem az, mintha a világ paradoxon, vagy ahogy precízebben a filozófiában mondják, antinomikus formában létezne, és ezt a létmódját fednénk fel gondolkodásunkkal. A valóság valószínűleg nagyon is logikus, csak „többdimenziósan”, mint a mi logikánk. Gondolkodásunk a nyelvben, a nyelv által létezik, a nyelv korlátai határozzák meg lehetőségeit. Az ítélet (a valóságról tett kijelentés), mindig csak a valóság egy aspektusát fogalmazza meg. Nincs olyan ítélet, ami az egész teljességet be tudja fogni.

Ám a teljesség igényével ennél kevesebbre sem vállalkozhatunk egyetlen állítással. Még a tényekről sem tudunk objektíven beszélni. Pedig a valóság és a tények nem azonosak, még a rangjuk sem. Ezért mondhatta Rilke: „rettenetes, hogy a tényektől soha se láthatjuk meg a valóságot”, vagy József Attila (az ittenitől eltérő szóhasználattal): „az igazat mondd, ne csak a valódit”.

Amikor a tényekről akarunk beszélni, szembe kell néznünk azzal, hogy soha nem találkozunk önmagunkban a tényekkel, ugyanis azok mindig egyszerre jelentkeznek mint tény és mint értelmezés, vagyis számunkra a tények mindig csak valamilyen értelmezésükben foghatók meg. A pozitív filozófia úgy vélte, hogy objektíven beszélhetünk a jelenségekről, mert hitte, hogy hozzáférhetünk a pusztá tényekhez mint adatokhoz. Az igazság azonban az, hogy az emberi szellem megértő és ítéletalkotó tevékenysége nélkül csupán a dolgok káosza van. Még mérőműszerekkel sem szerezhetünk közvetlen képet a tényekről. Például egy áramerősségmérő műszer mutatója nem az áram erősségét mutatja, hanem kis vonalakat, amikhez mi számokat rendelünk. Az óra sem az időt mutatja, hanem az is csak számokat. Az ember az, aki megfelelő kódok alapján a valóságra vonatkoztatja ezeket az adatokat. Sőt, már az is megkérdőjelezhető ismeretelméleti premissza, hogy úgy gondoljuk, méréseinknek vagy akár gondolatainknak van valami köze a valósághoz.

Értelmezésünket, amellyel a tényeket befogadjuk, döntően meghatározza látószögünk. Mindig csak adott nézőpontból tudjuk szemlélni a világot. A legtöbb, amit elérhetünk, hogy innen helyesen, élesen lássuk azt az arcát, amit felénk mutat. Az objektivitás követelményének úgy tehetünk eleget, ha számot adunk nézőpontunkról is, bevallva azt, hogy máshonnan lehet, hogy másmilyen kép látszik. Az általános iskolában a gyerekek vetületi ábrákat

készítenek a tárgyról, feltüntetve azoknak elől-, oldal- és felülnézetét. Ilyen módon egy olyan egyszerű tárgyról, mint egy tégláról, pontos képet kaphatunk. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy ez az ábra sem egy, hanem három nézőpontból készült. Mivel a három képet agyunkkal együtt tudjuk „látni”, elképzelhetjük magát a testet. Ahhoz azonban, hogy egy korallzátónyról pontos képet alkossunk, már sokkal több nézőpont szükséges, és az agy egyeztető munkája is mérhetetlenül nehezebb.

Amikor a valóság egészéről akarunk szólni, még inkább „helyhez kötöttek” vagyunk. Mégpedig az embernek a valóságban elfoglalt helyéhez kötve. Különböző is: a korallról készíthető felvételek megfelelő egymás mellé tételével megalkothatjuk magunknak a korall képét, a valóságról alkotott ítéletekkel azonban más a helyzet. Azok mozaikszerű összerakása (térben vagy időben) sem adja ki a valóságot, hiszen az többdimenziós, mint a mozaikjaink.

Gyakran az is előfordul, hogy külön-külön nézőpontból pontos képet alkotunk a valóság más-más oldaláról, ám ezek a képek egymás mellé csúsztatva nemhogy nem illeszkednek pontosan, de ellent is mondanak egymásnak, vagyis olyan ítéleteket produkálnak, amelyek mindegyikét egyaránt igaznak tartjuk, de ellentmondásukat logikánkkal nem oldhatjuk fel (antinómia). Gondolkodásunk minduntalan megpróbálkozik az egyeztetéssel, de sikertelenül, mert ha az egyik nézőpontról áttérünk a másikra, nem láthatjuk többet az addigi képet. Hasonló ez a probléma, mint ami Holbein *Francia követek* című alkotásán jelentkezik. Szemből nézve a festményt két férfi között, a föld felett, lebegni látszik egy hosszú, azonosíthatatlan tárgy. Oldalról-alulról nézve (ahonnan nézték azok, akik felfelé haladtak a lépcsőházban, ahol a fordulóban függött a kép), egy anatómiai húséggel festett koponya látszik élesen, a szemből látható férfiak pedig homályban maradnak. Bárhol is nézzük a művet, mindig csak az egyik témája szemlélhető.

Az ember számára tehát mindig csak a valóság egyik aspektusa vizsgálható és érthető. Mindez nem jelenti az ember kudarcát, de még csak a gondolkodását sem, csak ez utóbbi illetékességi körének a határát. Az ember az a lény, aki felfogja az antinómiát, majd fölülemelkedik rajta, és összeegyezteti az összeegyeztethetlent: nem egy új ítéletben, a szintézisben (hiszen éppen ez az, ami lehetetlen), hanem saját magában a hit által.

A legtöbb antinómia a vallási igazságok között van. Maga az Isten az antinomikus állításokkal közelíthető a gondolkodás szintjén. A hit azonban nem törődik az antinómiával, hanem „oktalanul” állítja az abban összekapcsolt ítéleteket. Kibékíthetetlen ellentmondás Jézus tökéletes (teljes) istenségéről és tökéletes emberségéről beszélni. Felfoghatatlan, hogy miért kell Isten Országának eljöveteleért imádkozni (Mt 6,10), ha köztünk van (Lk 7,21). Mindezekkel szembesülve a hit az adekvát aktus, és annak belátása, hogy a gondolkodást bizonyos pontokon fel kell váltania valami teljesebb, az egész emberből és nem kizárólag a fejből eredő magatartásnak.

„Az örült nem az az ember, aki elvesztette az eszét. Az örült az az ember, aki mindenét elvesztette, csak az eszét nem” — mondja Chesterton. Az egészséges embernek mása is van, mint az ész, így fel tudja oldani a feloldhatatlant. Az örült csak az eszére számíthat, ami viszont tehetetlen az antinómiával szemben. Aki mindent a fejébe akar gyömöszölni, annak szétreped a feje. Éppen a megoldás erőltetése bontja meg az ép eszét, hiszen „mindent elfogadni torna csupán, mindent megérteni túlterhelés” (Chesterton).

A hívó és az őrlt típusú magatartáson kívül létezik még az a fajta ember, aki nem vesz tudomást az antinómiáról. Teheti ezt. Egyrészt azért, mert fel sem ismerte, ugyanis nem gondolkozott eleget vagy elég következetesen. Másrészt vannak olyanok is, akik nem akarnak vagy mernek tudomást venni róla, hanem az egyik (esetleg hol az egyik, hol a másik) igazságot elfogadják, a másikat elvetik. Ezt tették a vallási antinómiákkal az eretnekek is. (Maga az eretnek szó is a görög *válogatni* igével áll kapcsolatban.) Kiválasztották az egyiket az antinomikus állítások közül, a másikat pedig a feszültség megszüntetése végett tagadni kezdték.

A teljesség felé tesz lépést az, aki magába tudja sűríteni a logikailag fel nem oldható ellentmondású igazságokat — mint tézist és antitézist, és így mintegy ő maga válik szintézissé, akiben békében megfér mindkettő, aki át tudja hidalni a köztük feszülő szakadékot. Minél nagyobb a két igazság közti feszültség, amiket valaki egyesíteni tud magában (vagyis egymástól minél függetlenebb, távolabbi nézőpontból tud valaki vizsgáldni), az illető annál közelebb van az Igazsághoz.

Nemcsak elméleti kérdések helyes válasza szokott ellentmondást tartalmazni. Mindennapi életünkben is egymástól távoli szempontok szerint kell mérlegelnünk, és gyakran előfordul, hogy az eredményt csak paradoxon formájában mondhatjuk ki. Számtalan példán lehetne ezt bemutatni, ezúttal a jövőhöz való viszonyunkat választottam.

A múltban elvetett mag kalásszá szokott fejlődni, mialatt a jövő jelenné érik. Ilyen és hasonló tapasztalatok alapján időnk jelentős részét a jövő meg-alapozására fordítjuk (például mikor tanulunk, tanítunk, dolgozunk), általában nem is haszontalanul. Ez biztonságérzetet nyújt, ugyanakkor elvárásokat is ültet belénk. Úgy szokott lenni, hogy fáradságunk megtérül, és ha valamihez hozzászokunk, akkor azt hisszük, hogy az már jár is nekünk, ha valamit sokáig élvezünk, úgy véljük, az már meg is illet minket. Még inkább jogot formálunk azokra a javakra, amikért valamit tettünk: minél többet fáradoztunk, annál nagyobb ellenszolgáltatást, eredményt igénylünk. Ennek a fordítottja is igaz. Ha valami nagy dolgot akarunk elérni, akkor azt csak nagy erőfeszítés árán látjuk kivitelezhetőnek, ezért sokszor görcsös erőlködésbe kezdünk. Még a szellemi munka esetében sem biztos, hogy eszünk erőltetésére van szükség. Gyakran például egy matematikai feladatot nem hosszú levezetéssel lehet megoldani, hanem csak koncentráció, figyelem kell, és a megoldás magától az eszünkbe jut. Úgy is mondjuk ezt, hogy beugrik. Ezzel szemben néha még izmainkat is „igénybe vesszük”: a homlokunkat ráncoljuk „segítségül”.

Szükség szerű kapcsolatot gyanítunk tehát az erőfeszítés nagysága és az eredmény között, ezért a jelenben derekasan dolgozunk, a jövőtől pedig azt várjuk, hogy „szállítsa” nekünk a kiérdemelt árut, ha pedig valami sérelem ér minket, akkor hozza meg a sérelemmel arányos kártalanítást. A szemünkben minden mozzanat adósunkká teszi a világot. Jogot formálunk a jövőre, ám amikor az eljön, sokszor nem hozza a megszolgáltak vélt gyümölcsöket, amikről pedig úgy hittük, hogy járnak nekünk. Ez csalódottságot okozhat, aminek görcsös „csakazértis” az eredménye, vagy belefásulás, a tevékenységről való lemondás. Ha más elvi ok nem is lenne, ami ez ellen a felfogás ellen szól (vö. „Nézzétek az ég madarait!” /Mt 6,26/), még akkor is, célszerűségből, hogy elkerüljük a csalódást, másként kellene gondolkodni.

A jövővel szembeni viszonyunk úgy helyes, ha paradoxonra épül: úgy kell dolgozni érte, hogy nem várjuk munkánk hatását, gyümölcsét, ám ezeknek megteremtéséért mindent megteszünk. Ez az ingyenesség a fontos. Igyekezni, hogy jövőnk tiszta lapjára minél kedvezőbb színeket fessünk, közben elfogadni, hogy mégis tiszta lap marad: a holnap bármit hozhat, nem vagyunk bebiztosítva semmi eshetőségre, nem szolgáltunk meg semmit. Az ok-okozati összefüggést, amit cselekedetünk és hatása között tapasztalni szoktunk, csodaként kell felfogni. Csodálkozni és ujjongani rajta, hogy az elvetett mag kikelt, és kalászt hozott. Úgy kell nézni mindenre, ami a közreműködésünkkel jön létre, mint a kisgyerek néz szappanbuborékjára: ámulva színein, el is felejtve, hogy ő maga fújta azt. Csodálkozunk kell mindenre, hogy létezik, hogy olyan, amilyen — holott tudjuk, hogy mi hoztuk létre. Így a világ mindig érdekes lesz, ajándékokkal teli, nem unalmas, a jövő pedig nem hűtlen adóshoz hasonló, mi magunk pedig felszabadultak.

Talán ebből a részletesebb kifejtésből nyilvánvaló, hogy mennyire fontos életünkben érvényre juttatunk ellentétes igazságokat; mennyire felemelő, ha meg tudjuk élni azt a feszültséget, amit a különböző, a szempontoknak az egyidejű figyelembevévési kísérlete teremt.

Azt lehet mondani, hogy akkor lehet boldog az ember, ha a feszültség izzásában él. Nem kellene ehhez nagy dolgok, minden pillanat szolgáltalt alkalmat ennek megélésére. Például, ha kapok egy szép almát, és csak gyönyörködöm benne, akkor nem érzem az ízét; de ha megeszem, akkor többé nem mosolyog rám. A gyerekek azok, akik ezt a dilemmát igazán átéli, Pilinszky szép szavával, félnek a „gyönyörúségen balesetet ejteni”: beleharapni az almába. A felnőttek igazságosan megosztják magukat az idő segítségével a két állapot között, ezzel megszüntetve a feszültséget: most nézem egy kicsit, aztán majd megeszem — mondják. A gyerek, aki időérzék hiányában az örök mostban él, ezt nem tudja megtenni, ezért megéli a feszültséget, és ráérez annak igazán meleget adó voltára. Ha ezt a kicsi dolgokon nem tanuljuk meg, akkor például a szerelemben jó esetben is csak így gondolkodhatunk: „a házasság előtt tilos a testi kapcsolat, az esküvő a cezúra, utána szabad teret lehet engedni a nemi vágyaknak.” Ez a nézet pedig nemcsak szemléletmódjában, amennyiben a tilos szóval fogalmaz, hanem korszakolásában is helytelen. Akkor fogunk tudni eligazodni ebben a kérdésben, ha az említett feszültséget a szerelemben is meg tudjuk élni. Erről az élményről is tanúskodik Pilinszkynek *Szép és még szebb* című verse:

*Kisujjadon az ezüstgyűrű,
és talpadon a bőrkeményedés,
az, hogy lázas vagy, az, hogy este
nagykabátban mosakodol,
mindez oly szép, és még szebb attól,
hogy feleúton megtorpantam.*

Nem célom a mű beható elemzése és értelmezése, pusztán azt a gondolatot emelem ki, amelyért idéztem ezt a költeményt. Alapvető magatartás, szinte reflex, hogy ami szép, azt rögtön meg akarjuk fogni. Közelebb akarunk ke-

rülni hozzá, meg akarjuk szüntetni, ami elválaszt tőle, de nem biztos, hogy helyesen teszünk, ha kielégítjük ezt a kívánságunkat.

A természettudós tisztában van azzal, hogy amikor vizsgálat céljából műszereivel „betolakodik” a vizsgálandó közegbe, akkor nem azt tapasztalja meg, hogy milyen a megfigyelendő dolog, hanem csak annak a műszerrel való kölcsönhatását. Továbbá tudja azt is, hogy a mérések inkább nevezhetők egy hipotézis kipróbálásának, mint a dolgok önmagukban való megismerésének, hiszen a vizsgált valóságdarab csak olyan választ tud adni, illetve a kutató csak azt a megnyilatkozását tudja felfogni, amelyik a kérdésére felel, műszerének látómezejébe esik. Hasonló a helyzet a személy-személy viszonyban is. Túl közel menni valakihez annyit tesz, mint leszűkíteni annak mozgásterét, vagyis gátolni őt a szabad kibontakozásban, abban, hogy megvalósíthassa önmagát. Sőt nem is csak az a baj, hogy ily módon nem fejlődhet, hanem hogy nem látjuk olyannak, amilyen, hiszen ha megjelenünk a közelében, akkor már nem önmagában szemléljük őt, hanem a viszonyunkon keresztül, vagy még inkább magát a viszonyt látjuk. Félúton megtorpanni azt jelenti, hogy távolságot tartunk. Az igazi öröm nem az, ha közel lehetünk egymáshoz, hanem ha mindig közelebb kerülhetünk. Ez természetesen nemcsak fizikai értelemben igaz. Ahhoz, hogy ez a közeledés mindig lehetséges legyen, szükség van olyan távolságra, ami nem fogy el az idővel, még ha végtelen hosszú lenne is az. A váagnak és a beteljesülésnek gondosan őrzött feszültsége ugyanis a szerelem mozgatója.

Mindenfajta vágy kielégülése megszünteti a vágyat. Bármire vágyunk, ami még nem a miénk, amikor megkapjuk, megszűnik a vágy, amíg pedig nem kaptuk meg, a birtoklás öröme, a beteljesülés hiányzik. Márpedig az embernek kell, hogy mindig vágyjon valamire, hiszen éppen a vágya az, ami mozgatója. Szükség van tehát a vágyra és a beteljesülésre is, mégpedig egyszerre. Nem megfelelő, ha ezeket egymás után kapjuk meg, a beteljesülés után újabb vágyat ébresztve magunkban. Ez soha meg nem szűnő hajszához vezetne. Hogy fel ne őrldjünk ebben a küzdelemben, hogy otthon érezzük magunkat jelenünkben, és ne mindig a jövőben éljünk, ahhoz az kell, hogy megtanuljunk vágyni arra, ami a miénk. Simone Weil szerint ez a boldogság egyik meghatározása: vágyni arra, amink van.

Ha ez igaz, akkor nem kell törnünk magunkat semmi után, amink nincs, csupán elfogadnunk kell, ami jön anélkül, hogy aktívak lennénk a megszerzésében. Ugyanakkor az is igaz, hogy legjobb tudásunk szerint alakítanunk kell a sorsunkat, új és új célokat tűzve magunk elé.

Ugyanahhoz az antinómiához jutottunk tehát, mint a jövőhöz való viszonyunk elemzésekor, és ez nem véletlen. Az ember szituációja: feszültség minden szinten. A legigazabb emberi aktus: vállalni ezt a helyzetet. Nem megoldani, nem elmosni akarni, hanem igent mondani, sőt vágyni rá, még ha fáj is. Ahogy Szép Ernő mondja a *Recept* című versében: „hagyni a szívet repedni”; szétszakadni úgysem fog, csak kitárgulni, hogy mennél több beleférjen, kitárulni, hogy befogadhassa az Istent.

Az, hogy mennyire vágyik az ember a feszültség föloldódására, a nyugalomra, a dolgok egységben látására, természetesen ellentmond az itt leírtaknak. Ellentmond, de nem cáfolja azokat, hanem antinómiát alkot velük. A Szintézist senki sem írhatja meg.

SZENNAY ANDRÁS

Konfliktusokkal élni...

Az emberi közösségek életében — családokban, szakmai csoportokban, vallási közösségekben, így az egyházban is — mindig voltak és lesznek is konfliktusok. Ezek nem annyira generációs feszültségekből fakadnak, bár az emberélet folyamatoságából ezt a tényezőt sohasem lehet kiiktatni, hanem inkább szemléletváltozás következményei. Évszázados szokások, hagyományos beidegződések válnak üres formákká, olykor az élet fejlődését, növekedését gátló tényezőkké. Ezeket a változásokat, a nyomukban kialakuló új gyakorlatot, életstílust sokan nehezen tudják megszokni, „megemészteni”, magukévá tenni, képviselni. E szemléletbeni változásokat gyakran jelszavak felsorolásával vagy egymással való szembeállításával szokták sematikusan érzékeltetni. A horizontalizmus és vertikálizmus, a progresszív és konzervatív, a fundamentalista és ultraliberális stb. kifejezések mögött szemléletbeni, életstílusbeni tartalom rejlik. Azok a személyek, kisebb-nagyobb csoportok pedig, akik e jelszavak zászlaja mögé sorakoznak fel, könnyen konfliktushelyzetbe kerülnek, szembekerülnek a „másik” befogás képviselőivel.

Mindennek rövidebb-hosszabb felsorolása ma már közhelyszámba megy. Amivel azonban szembe lehet, sőt kell is néznünk, azt így fogalmazhatnám meg: vajon így *kell* ennek lennie? Vannak-e olyan utak és lehetőségek, melyek emberibbek, melyek nem akarják az embert, az egyes embercsoportokat „beskatulyázni” vagy egyszerűen „leírni”? Van-e olyan megoldás, olyan út, melyet felelősen és lelki-szellemi emberhez méltón lehet, sőt kell is képviselnünk, melyen járhatunk? E kérdés megválaszolására szeretnék kísérletet tenni.

Aki meg akar birkózni egy-egy konfliktussal, konfliktushelyzettel, annak mindenekelőtt tudomásul kell vennie azt. Mit jelent ez? Először is azt, hogy nem lehetünk az ún. „strucc-politika” követői. Hogy nem szabad agyonhallgatnunk a problémákat, hogy nem szabad látatlanra-hallatlanra venni azok megfogalmazóit. Nem kétséges, a konfliktusok sokunkban, valószínűleg mindannyiunkban szorongást keltenek. Úgy is mondhatnám: idegesítenek. A társadalomban és az egyházban folyamatosan tapasztalható fejlődés folyamatos differenciáltságot, a régítől eltérő különbözőségek sorozatát hozza magával. Mindezek nemcsak a lelkünk mélyén zajló, hanem a nagy nyilvánosság előtt is történő eseményekben, megfogalmazásokban jelentkeznek.

Konkrét, ma már történelmi példára utalnék. A közel harminc éve befejeződött II. Vatikáni zsinaton a világ nyilvánossága tapasztalhatta meg, hogy a püspökök — az egyház tanítását és életét érintő alapvető kérdésekben is (például isteni kinyilatkoztatás, világiak szerepe, vallásszabadság) — komoly, nemegyszer éles vitákat folytattak. Akkor ez számos hívő keresztény számá-

ra új, talán megrendítő élmény volt. Akik megszokták, hogy az egyházban „csend és nyugalom” uralkodik, értetlenül álltak a jelenséggel szemben. Akadtak, akik úgy vélték, hogy a konfliktusok ilyen „nyílt színi” ütközése helytelen. Nem tudták, talán nem is akarták tudomásul venni, hogy az egyház egységét nem az uniformizmus, még kevésbé a „kaszánya rendje” jelenti és biztosítja. Nehezükre esett tudomásul venni, hogy az egyház egységének a szellem élénkségéről tanúskodó sokszínűségben kell életszerűen megnyilatkoznia. De hát — kérdezhetjük most már mi —, hogyan is alakult volna egyházunk élete, a mi életünk, jelenlétünk a világban, ha ott, a zsinati aulában nem vettek volna tudomást a tudományok szolid eredményeiről, ha agyonhallgatták volna az élet fejlődésével együtt járó tényeket és követelményeket, a felmerülő problémákat. Vajon helyes lett volna, szabad lett volna a tényeket, az igazságot eltitkolni, az adódó konfliktushelyzetekkel szembe nem nézni? Nem, ezeket tudomásul kellett venni, s vállalni kellett a nyomukban járó feladatokat, esetleges ellentéteket is.

A zsinat napvilágra hozta, hogy az egyházban meglévő különféle élethelyzetek, tagjainak húsba-vérbe vágó problémái — realitások. A megoldásra váró elméleti és gyakorlati kérdéseket nem a zsinat „hozta létre”. Nem, ezek már megvoltak előbb is, éltek, hatottak az egyház életében. S hatnak, élnek azóta is mind a nagy egyház, mind a kisebb, helyi egyházi közösségek életében.

Sajnos — ellentétben a felhozott zsinati példával —, napjainkban olykor kényelmesebbnek, simább „megoldásnak” tűnik, ha a nehézségekről, problémákról nem szólunk, ha úgy teszünk, élünk, *mintha* nem is léteznének. Nem beszélünk róluk, különösképpen nem akkor, amikor szemtől szembe állunk egymással. Amikor olyanok találkoznak, jönnek össze, akik fontos kérdésekben más véleményen vannak. Hogy elkerüljenek minden lehetséges konfliktushelyzetet, csak közömbös szavakat váltanak, esetleg átmennek az utca másik oldalára. Nem tudnak egymásnak mondani, nem tudnak egymástól kérdezni semmit, mert nemcsak a másikat, de még a konfliktushelyzetet sem fogadják el. Kétségtelen, ez a könnyebb, kényelmesebb út, de semmiképp sem megoldás.

Az elmúlt néhány évben hazai egyházunkban (és sokfelé másutt is) bizonyos polarizációs tünetek jelentkeztek. Konkrét példákat lehetne felhozni hazai egyházi sajtónkból (lásd például a VIGILIA *Perspektívák* rovatát), püspökök, papok, világiak nyílt vagy „diszkrét” megnyilatkozásaiából. E jelenségek nyomán — alkati tényezőktől függően — többekben fellángolt a „harci kedv”, mások fölényesen legyintettek, ismét mások bosszankodtak, netán szeretetlen, sértő kijelentéseket tettek. Számos konfliktushelyzet van ma is kialakulóban. Sajnos, nem tisztázott, nyíltan ki nem mondott, meg nem érlelt konfliktushelyzetek. Ezek nyomán azután egyesekben, de kisebb-nagyobb közösségekben is, a kényelmetlenség bizonyos érzése jelentkezett. Mintha egyfajta közösségi aritmiában szenvednénk. Akadt, aki így fogalmazott: kapálni nem tudok, koldulni szégyellek, új egzisztenciát már nem tudok magamnak biztosítani, ezért inkább visszavonulok, hallgatok, és csak azokkal érintkezem, akik úgy gondolkodnak, éreznek, ahogy én. Úgy vélem, hogy ha csak kevesekben is, de megérlelődik ilyen mentalitás, a kisebb-nagyobb közösségek közérzete is romlik, valamiféle tehetetlenségérzés lesz úrrá rajtuk. S ami ennél sokkal elgondolkodtatóbb: lassan nem tudjuk egymást, a másikat

megközelíteni, nem tudjuk önmagunk és a többiek körül a jeget felolvasztani, az egyre inkább mélyülő árkot feltölteni.

A ki nem hordott, vagy — ha tetszik — túlhordott konfliktusok miatt negatív, életképtelen közösségek alakulnak ki. S ha bárhol eddig jutnának el, megszűnnék a szükséges önkontroll is. A másik, a többi háta mögött finomabb vagy nyersebb kritika hangoznék el. A személyes beszélgetéstől, dialógustól — félelemből vagy a másik megvetéséből, szeretetlenségből — tartózkodnának, azt elutasítanák. A légkör így egyre feszültebbé, mérgezettebbé válnék. A fel nem oldott konfliktushelyzetek bénítóan hatnának egyénekre és közösségekre egyaránt. Ha a „másképp gondolkodók” kerülnek a beszélgetésnek még a lehetőségét is, ha „lövészárkok” mélyéről indítják útra sebző nyilait, a kibontakozásnak még lehetőségére sem nyílik mód.

Egy pszichiáter mondotta: a konfliktusokat csak kölcsönös erőfeszítéssel lehet feloldani, leküzdeni. A szó legnemesebb értelmében meg kell küzdenünk, nem csupán a személytelen, elvont konfliktushelyzettel, hanem egymással. Nyitott rostéllyal, a szellem életet bontakoztató, erősítő „fegyvereivel”. Ha kerülöm a másikat, az eltérő szemlélet, felfogás képviselőit, eleve képtelen vagyok kellőképpen tudatosítani, hogy a másképp gondolkodó, más felfogást valló, más gyakorlatot szorgalmazó, más igényekkel fellépő embertársam felelősen gondolkodó ember. Megszólhatom, rágalmazhatom a másikat, a többit, jól körülbástyázva magam beosztásom, hivatalom „súlyával”, mindent gondolhatok és — háta mögött — mondhatok is róla, hiszen még azt sem veszem tudomásul, hogy ember ő is, mint én, gondolkodó lény, mint én. Vagy mindezt nem tudom, netán nem is akarom róla feltételezni? Ugyanakkor ezeknek a tulajdonságoknak megletétét el tudom önmagammal hitetni?

A konfliktushelyzetek vállalása nem tűr semmiféle önkímélést. Nem szabad a könnyebbik részt választanom. A szemtől szembe elvet és gyakorlatot kell vállalnom. Valahogy úgy, ahogy Szent Pálról is olvassuk: „szembeszállt” Péterrel, „mert rászolgált” (Gal 2,11). „Kétszínű” volt (uo.). Szemtől szembe — ez lehet csak az alapszabály. Nem „hátról mellbe”, hanem nyílt őszinteséggel és szókimondással a másik, a többiek jelenlétében. Ez az alapállás, gyakorlat természetesen kockázattal is jár. Lehet, hogy megszégyenülök, lehet, hogy a szellemi küzdőtéren alulmaradok. De ha ezt nem merem vállalni, akkor ne szóljak, ne nyilatkozzam. Megtörténhet ugyanis, hogy azok a biztosnak vélt várfalak, melyeket magam köré emeltem, egykönnyen ledőlnek. Lehet, hogy azt is meg kell tapasztalnom: a másik szellemi felkészültségében erősebb, fölöttem áll — s ez nem kellemes. Lehet, hogy nekem csak véleményem van, de a másiknak nyomós érvei is. Vagy, ami mindennél hatékonyabb érv: benne több emberség, megértés, szeretet van, mint énbennem.

Ha valaki becsületesen, nyitott szívvel vállalkozik a konfliktushelyzetek feloldását szolgáló „szembenállásra”, a szellemi küzdelemre, az — akár „győz”, akár „veszít” — szellemileg-lelkileg gazdagodni fog. Az ilyen nyílt, őszinte lélekkel vállalt konfliktusok feloldása során mindenki — egyén és közösség — csak nyerhet. A cél ugyanis nem az, hogy a másikat „térdre kényszerítsem” s diadalittasan kijelentsem: győztem! Nem! Olyanfajta küzdelem ez, melyet Jákob vívott az Úrral a Jabbok folyónál — számára, meg utódai számára áldás származott abból.

A konfliktushelyzetek nyomán kialakult küzdelem sohasem öncélú. Eszköz csupán, hogy mélyebb, megújult egységre jussunk. Újra a zsinati aula

eseményeire utalok. A kemény viták, véleményütközések után minden szavazás szinte egyhangú eredménnyel végződött.

Hogy vállalni tudjuk a konfliktushelyzeteket, a velük járó szellemi küzdelmet, ahhoz mindenekelőtt önmagunkba kell néznünk. Jákob elmondhatta: az Istennel harcoltam — és mégis élek (vö. Ter 32). A küzdelem áldást hozott nemcsak az ő, de utódai számára is. Nem volt vesztes senki. Az lett, és úgy lett, ahogy Isten akarta: szemtől szembe vállalt küzdelem árán érkezett el Jákob pátriárka számára és érkezhet el a mi számunkra is az áldás.

Életünket konfliktushelyzetek kísérik. Bennük és velük élünk. Vállalnunk kell azokat, ha az életet vállaltuk, választottuk. Akkor is, ha szellemi-lelki erőfeszítést, sok lelkierőt, nagyfokú diszkréciót kívánnak tőlünk.

Dietrich Bonhoeffer írta börtöncellájában 1942 karácsonyán: „Gonosz tetek néma tanúi voltunk. Minden hájjal megkentek módján megtanultuk az alakoskodást és a sima beszédet. Így lassan bizalmatlanokká váltunk egymás, az emberek iránt. Adósok maradtunk az igazsággal és a szabad, őszinte szóval. Elviselhetetlen konfliktushelyzetek sorozatában kedvetlenekké, talán cinikusakká is váltunk. Vajon használható emberek vagyunk-e még?”

Befejezésül egy javaslat. Hogy ne kelljen Bonhoeffer utolsó kérdésére negatív választ adnunk, ki ki kérje a másikat, a többieket:

- higgyél nekem,
- beszélj velem nyíltan,
- hívj el egyszer magadhoz,
- hallgass meg végre,
- uralkodj hangulataidon,
- mutass legalább némi érdeklődést a másik véleménye iránt,
- tartsd tiszteletben azokat is, akik kissé távolabb állnak tőled,
- mondd meg végre nyíltan: mi a kifogásod ellenem, ne csak másoknak beszélj róla,
- előítélet nélkül figyelj szavamra,
- ne irigykedj rám,
- ne csak akkor keress meg, ha van valaki, aki ellen szövetkezni akarsz velem,
- légy takarékosabb szavaiddal,
- vedd komolyabban, lelkiismeretesebben saját munkádat,
- ne mindig a te véleményed legyen eleve igaz,
- mutass több megértést, érdeklődést a változásokkal szemben,
- ne szívélyeskedj képmutatóan,
- ne röstelj olykor emberibb lenni,
- tudj kiengesztelődni,
- ne szólj meg, ne rágalmazz,
- bízzál jobban bennem,
- szeretnék tanulni tőled, de nem szeretem, ha fellengzősen kioktatsz,
- légy önkritikusabb,
- legyen benned több szeretet!

Ha kissé elgondolkodom e kívánságlistán, akkor nekem is eszembe fog jutni: ő, a másik, nem ugyanezt kívánja-e tőlem? Nem adagolom-e nagyon szűkmarkúan mindazt, amit én is kívánok?

Úgy vélem, ezen a ponton mindannyiunknak el kell némulnunk, vissza kell vonulnunk, hogy az őszinte válaszokat megkeressük...

3500 latin bölcsesség

A „bölcsességeknek” nagymúltú iradalma van nemcsak a Bibliában, hanem a szentírásai kort megelőző és követő gyűjteményekben is. Bánk József ny. érsek-püspök, az egyházi jog kiemelkedő tudósa az ó- és középkori velős mondások terjedelmes, de zsebkönyv formájú és jól forgatható új gyűjteményét adta kezünkbe majdnem négyszáz oldalon, gazdag tárgymutatóval, a szerzők és bibliai lelehelhelyek felsorolásával. Nagy értéke, hogy a vallásos erkölcs elvei mellett közli a római jog „pandektáinak” huszonnégy jogelvét, valamint a középkori pápák törvénykönyveihöz csatolt, jogi esetek elbírálásához irányt szabó, „regulae iuris” néven ismeretes szabályokat. Ezek magyar fordítása értékes jogmagyarázat is egyúttal.

A szerző jóvoltából sok haszonnal forgathatják mind az egyházi, mind a közéleti szónokok az isteni és az emberi bölcsesség betűrendbe fűzött gyöngyszemeit; ami egyúttal hiányos, vagy sajnálatosan elhalványult latin nyelvismeretünk felrészítésére is kitűnően alkalmas.

Medvigy Mihály

Világnak világa

Báthori Csaba *Világnak világa* című válogatott műfordításkötetét Bécsből hozta a posta. A szerző nevét hiába kerestem a nyugati magyar irodalomról képet adó lexikonokban, sem Borbándi Gyula, sem Nagy Csaba nem emlékezik meg róla. Pedig, miként ez a Bécsben kiadott műfordításgyűjteményből kitetszik, Báthori Csaba avatott tolmácsa a világköltészetnek, mind válogató szempontjait, mind átültetéseinek stílusát és megformáltságát tekintve. Igen széles körben mozog otthonosan: a legrégebb időktől a jelenig. Könyve néhány óegyiptomi költeménnyel indul és

a kortárs Julian Schutting egy versével zárul, ezen az íven belül kap szerepet Horatius, Szent Ambrus (akinek himnuszait Sík Sándorral versenybe szállva tolmácsolja), Guillaume d'Aquitaine, Louise Labé, Hölderlin, Valéry, Rilke, Trakl, Benn, Ungaretti, Christine Lavant, Ted Hughes és Pierre-Jean Jouve, tehát latinok, középkori és újkori franciák, németek, angolok, olaszok. A két hagyományos 20. századi magyar „műfordító iskola”, azaz Kosztolányi és Szabó Lőrinc hagyománya közül Báthori Csaba inkább a másodikat követi. Azaz a pompázatos „szép hűtlennel” szemben inkább azokat tekinti mesterének, Szabó Lőrinc mellett Nemes Nagy Ágnes és Rába Györgyöt, akik az eredeti költemény gondolati anyagának, szerkezetének és nyelvének hűségese magyarázására törekedtek. Különösen Rilke-, Benn- és Trakl-tolmácsolásai igazolják ennek a műfordítói poétikának az eredményességét és hitelét.

Pomogáts Béla

Kardos G. György: Jutalomjáték

A regénymodell eléggé ismerős a közelmúlt magyar epikájából és filmművészetéből: egy vidéki színház életén keresztül festeni körképet, nyújtani fordulatot — és ironikus — meseszöveget. A „színház az egész világ” képzete elnyúlhatetlen; tudniillik igaz.

Kardos G. György az ötvenes évek legelejét szemelte ki az ábrázolás tárgyául, ám ha egy bizonyos kopasz politikus sokfelé látható képeről, némely egzisztenciális veszedelmekről nem esne szó, akkor el is feledkezhetnének az időbeli megkötésről, hiszen e sorsokat árnyékolja ugyan a kor, de a lét mezeje a mindenségé, a bukdácsolás, a napról napra élés pedig mintha örök küszködés lenne ebben a kedves-szánalmas (és feltétlenül kritikát érdemlő) kis-emberi világban.

A két öreg ripacs, Kassák Jóska és Horn Franci epizód története a legügyesebben csavarjintott szál. Amikor egyikük felesége, a szintén művész, s nem éppen feddhetetlen előéletű Nyuczky halálos betegen kórházba kerül, nemes pátosz, vigasztaló kegyelem — és fekete humor — járja át a regényt. Az ellenoldalon színésznőcskék kis ügyei, és egyiküknek, a pártfelvételt is oly nagyon sóvárgó Editkének a „szerelmi” kalandja zajlik. A kis kedvenc és a célratoró (nős) labdarúgó-fenoménn nyerséget sem nélkülöző összeborulásaiban Kardos G. György az emberlét szegényes jelentéktelenségét lényegi voltában képes bemutatni, megintcsak sok fájdalmas derűvel.

Pompásan rajzolt mellékfigurák tengenek-lengenek a negyven évvel ezelőtti díszletek között; utalások is elegendők a pontos jellemzésre. A publicisztikába, tárcaprózába oldott csevegő-krónikás hang a kommentálásban és a dialógusokban is kamatozik. Jó regény ez, bár az évtizedek óta hozzá fűzött várakozásokat nem váltja be, az írói pályán nem kiteljesülés. (*Ab Ovo*)

Tarján Tamás

A bűvös vadász régi-új felvételen

Carl Maria von Weber leghíresebb műve, *A bűvös vadász* (*Der Freischütz*) nem tartozik a Magyarországon gyakran játszott operák közé. E mellőzöttség azért is érthető, mert a német népzene Ländlerhangvételét francia és itáliai dallamossággal ötvöző, fordulatos cselekményű romantikus opera hálás és látványos színpadi mű, és az énekeseket sem állítja technikaiilag megoldhatatlan feladat elé. Ennek ellenére *A bűvös vadász*t Budapesten alig-alig játszották, nagy sikerrel mutatták be viszont a kompozíciót az utóbbi évtizedek során Pécsen és Szegeden. A Hungexim új lemezkiadó első publikációja *A bűvös vadász* 1959-es szegedi előadásának reprodukciója.

Az eredeti felvételt a Magyar Rádió készítette, Ruitner Sándor zenei rendező irányításával, meglehetősen kezdetleges technikai körülmények között, monóban (a Rádió csak a hetvenes évek elejétől al-

kalmaz sztereótechnikát). A technikai hiányosságok mellett további zavaró tényező, hogy az új CD a teljes operának csak egyes részleteit tartalmazza, és a válogatás nem az „opera-keresztmetszet” műfaji szabályai szerint történt: érthetetlen, hogy a nyitány, és számos, a cselekmény szempontjából kulcsfontosságú ária nem szerepel a lemezen.

Ennek ellenére értékes és tiszteletreméltó a Hungexim vállalkozása; egyrészt azért, mert bepillantást enged az ötvenes évek végének valóban virágzó szegedi operaeletébe, másrészt az elsőrangú énekesi teljesítmények miatt. Az Agáta szerepét alakító Moldován Stefánia hangjának nagy vívőereje, gazdag árnyalatai; Berdál Valéria (Annuska) sokoldalúsága és humora; a negatív figurát (Gáspár) igazi operai karakterré formáló Szalma Ferenc basszbaritonja egyaránt maximálisan érvényesül. A felvétel igazi meglepetése azonban Max, a vadászlegény megtestesítője, a szakmai körökben is kevésbé ismert Megyesi Pál kitűnő teljesítménye. A zenekar játéka lendületes, érezhetően lelkes és expresszív, így a technikai bizonytalanságok, pontatlanságok ellenére is élvezhető. A hangszeresek, a kórus és a szólisták produkciójában egyaránt világosan nyomon követhető Vaszy Viktor, a XX. század egyik legjelentősebb magyar karmestere, az egyik utolsó valódi színházi karmester munkájának hatása. *A bűvös vadász* régi-új felvételével a kiadó a kilencven éve született Vaszy Viktornak is méltó emléket állított.

Retkes Attila

Babits Mihály és Illyés Gyula levelezése

Dokumentumok 1929–1941

A közös szülőföld — Tolna — két halhatatlan fiának személyes kapcsolatát levelezésükben őrző gyűjtemény az Illyés Gyula Irodalmi Alapítvány (Szekszárd), Ozora, Pálfa, Simontornya község, valamint Szekszárd Város Önkormányzata támogatásával készült. A közös szülőföldön Babits, a nemzetségére büszke, jómódú polgárcsalád fia a magas kultúra vonzásában nőtt

fel, míg a rácegres-pusztai uradalmi kovács harmadik gyermeke, Illyés, a „pusztafi” — ahogyan önmagát nevezte — a röptető fészekbe mindig, mindenünnen visszatérve vette birtokba a Babitséhoz hasonló, de a népi származás történelmi tudatával átjárt egyetemes műveltséget. Első találkozásuk a szekszárdi Munkácsy-utcai gimnázium folyosóján történt 1916-ban, amikor Babits tanár úr az érettségizők nyugalmlára vigyázva elzavarta a folyosói képeket nézegető tizennégy éves, negyedikes, jószándékú kisdiaákot, Illyést.

Valódi megismerkedésük azonban 1928-ban, Babits fővárosi, Reviczky-utcai lakásán jött létre Erdélyi József és József Attila társaságában. A Nyugat munkatársának Füst Milán ajánlotta Illyést a folyóiratot azidőtt szerkesztő Babitsnak, s ő mindjebban bevonta a munkába fiatal pályatársát. Ismerkedésük, összebarátkozásuk, nem egyszer élcelődéseik emlékét híven őrzi a levelezés, amelyet főképpen Babits felesége, Tanner Ilona, ismert írói nevén Török Sophie vállalt magára, miután Babitsnak nem volt kenyere a levélírás.

A Tolna Megyei Könyvtár és az összeállító Takács Mária érdeméből a szép kiállítású kötetben közölt levelek együtt először jelennek meg, az Illyés-hagyatékból Babitsék levelezésével először ismerkedhetnek meg a kutatók. A levelekhez csatlakozik még Török Sophie naptárának kivonatos melléklete 1929 és 1941 között azoknak a napoknak a feltüntetésével, „amikor a bejegyzés alapján Babits és Illyés egymással vagy feleségeikkel egy társaságban, illetve kettesben találkoztak”. A levelezés megjelenésére Babits halálának 1991-beli ötvenedik évfordulója és Illyés 1992-beli kilencvenedik születésnapja adott alkalmat. Az első levél Babits Ilonka aláírással 1929. szeptember 3-án kelt, s a 83., a kötetben az utolsó 1954. október 18-án. Ez Illyés levele Sík Sándorhoz, amelyben felkéri őt a Babits Mihály Síremlék Bizottságban Szabó Lőrinc, Keresztury Dezső, Zelk Zoltán és Gellért Oszkár mellett tagság vállalására.

Ez a levelezés a konvencionális üdvözléseken és az egymás hogyléte iránti érdeklődésen túl sokfelé elágazik, érintve a kor, a levelekben rejtőző tizenkét év iro-

dalmi életének néhány részletét, írókat és műveket, külföldi és honi emlékeket s gyakran a hajdani esztergomi Babits-ház központi, nem egyszer irányító szerepét. Szó esik Illyés egyik levelében az anyagi gondokkal küzdő s egy SS-különítménytől 1944-ben meggyilkolt jeles költő, Fenyő László Baumgarten-díjáról, amelyet kétszer is megkapott, a baráti kör tagjairól, Rédey Tivadarról, Hoffmann Editről, Schöpflin Aladárról, valamint az egykori kedves tanítványról, Komjáthy Aladárról és másokról. Nem egyszer egymás műveiről is szólnak a levelek egy-két mondatban, néha még megjelenés előtt kérve a másik tanácsát. Több levél Illyés első feleségétől, Juvancz Irmától származik, általában a két család érintkezésének szokványos eseményeiről. Illyés második, Kozmutza Flórával között házasságáról csak később esik szó, mivel arról a baráti kör is csak évek múlva vehetett tudomást. Érdekes, hogy 1936 októbere és 1937 augusztusa között a két költő nem váltott levelet. A korabeli kulturális politika otrombaságát mutatja, hogy amikor Illyés 1940 húsvétján Flórával Rómába utazott, s a magyar intézetben kért, de nem kapott szállást. Az őrült indok a következő volt: az intézet „magyar tehetségeknek van fenntartva, nem szálloda”. A házaspár mást nem tehetvén, hazautazott. Ugyancsak egy 1940-ből származó Illyés-levél tájékoztatja Babitsot Tersánszky Józsi Jenő sanyarú helyzetéről, megemlítvén, hogy a nagy író t szintre ellepik a zálogcédulák, de ezt is csak közli Babitscsal, Basch Lóránra utalva. Az 1941. augusztus 19-i levél Babitsné nyilatkozatát tartalmazza a Nyugat kiadói jogának Illyésre való átruházásáról. Aláíró egykori tanúk: Halász Gábor és Bóka László. Végül olvasható a kötetben „A Budapesti Királyi Büntető Törvényszék ítélete sajtó útján elkövetett nemzetségrágalmazás vétsége miatt Illyés Gyula és négy társa ellen indított bűnügyben”. A négy társ: Sárközi György, Kovács Imre, Erdei Ferenc és Féja Géza volt. Egyikük sem volt még negyven éves ekkor. Az ítélet kihirdetésének napja 1938. április 21. Babits levele Illyéshez másnap, április 22-én kelt s abban szolidaritást vállalt a

„márciusi Front” programja miatt elítélt „nemzetgyalákokkal”.

A levelezés és különösen Török Sophie naptárának szövegű közlése meggyőzően bizonyítja a két nagy költő, szerkesztő és irodalomszervező mély barátságát, szinte mindennapi kapcsolatát. A korszak irodalomtörténeti kutatásának egyik alapvető dokumentuma ez a jeles kiadvány. (Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1992)

Pálmai Kálmán

Shakespeare: Hamlet

A Károlyi Mihály utcai Kamra *Hamletje* ugyanolyan rövid életűnek bizonyult az elmúlt évadban, mint maga a dán királyfi. Életének, mármint az előadásának, szintén a körülmények vetettek véget, a kor, amelyben egy érzékeny alkatú színész messzebbre ment annál, mint azt egy józan fölfogású rendező-direktor képes lenne eltérni.

Új *Hamletje* van tehát a Kamrának, bár az előadás nagyjából a régi. Kaszás Gergő játssza most a szerepet a színháztól megvált Tertyák Zoltán helyett: a vékonydongájú, álmódózosan egzaltált helsingőri trónörökös helyére egy szerepébe soványodott, mégis robotszerűbb külsejű, robotszerűbb gondolatú Hamlet lépett. Azt ott sodorták az események, tetteit nem a gondolat vitte, hanem az alkatából születtek, abból a lezser értelmiségi viselkedésmódból, amely spleenes kalandjai közepette is őriz egyfajta — lassan már életidegenné váló erkölcsiséget. Ez az újabb Hamlet mindenre magyarázatot keres, s csak ott esik igazán kétségbe — a szellemmel való találkozásokkor például —, ha a megmagyarázhatatlannal kerül szembe. Az egerfogó jelenetet sem pillanatnyi öletlétől vezérelve készíti elő. Minden eshetőséget mérlegel, s már-már megnyugodni látszik, amikor végre bizonyosságot talál a bűnre. Racionális alkat, még ha Kaszás igyekszik is némi egzaltáltságot a szerepbe vinni. Mindent egybevetve, ez a mostani egy kevésbé szerethető Hamlet. Vagy csak nekünk tetszik kevésbé az a ke-

gyelmet nem ismerő morális elszántság, amelyet az előző, nyegle bájú Hamlet esetében részben még a körülmények zordon játékaként foghattunk fel?

Kállai Katalin

Bereményi Géza: Kelet-nyugati pályaudvar

Ritka és különleges érzés, amikor egy könyv olvasása közben dallamok törnek fel emlékezetünkbelől. Bereményi Géza epikus keretbe helyezett dalszövegeinek ilyen sors jutott: képzeletünkben a lapok zizegésének alapmotívumára, valahonnan távolról, mindig ráénekel a műveket egykor megszólaltató Cseh Tamás fanyar és szomorkás hangja.

Az ebben a kötetben összerendezett közép-európai „időjárásjelentések” azonban önmagukban is képesek érvényesülni. Sőt, most szembesülhetünk csak igazán a Bereményi-szövegek sajátos szürrealizmusával, amely egyes nagyvárosi színterek szinte valószínűtlen jelentőségűvé álmódásából fejlődik ki. A nagy generáció mítikus nagyságúra növesztett tagjai itt tehát a nyüzsgő Pályaudvar, a sötét Metroálagút és a zajos Körút fogságában vergődve keresik személyes megváltásukat. E látomásos események végkifejlete valamennyi történetben egy-egy abszurd tömegjelenet lesz, amelynek felfokozott feszültsége rendre kurta-furcsa zárlatokba torkollik: mindenütt grandiózus változások veszik kezdetüket, amelyek egyszerre csak hmvukba halnak.

Ezek a látszólag egységes stílusú hangulati körképek azonban érzékenyen követik a politikai változásokat is — a rendszerváltás előtt született *Frontátvonulás* (1979) és *Jóslat* (1981) eredendően más, mint a napjainkat visszatükröző *Nyugati pályaudvar* (1992). A régi rend korlátai közt sebeket gyűjtögető Antoine és Désiré számára ugyanis még a „minden megtörténhet” érzése tárul fel a maga irtóztató mélységcívvel, az új rendre ráébredt Vízi és Ecsédi viszont már a „nem tudni, mi történik” félelmét ismerheti meg. A hetvenes-nyolcvanas években, Bereményi dalszö-

vegírói fénykorában megalkotott hősök így jobbára múltjukba, emlékeikbe temetkeznek, a kilencvenes évek szereplői ellenben mindennapi élményeikbe feledkeznek — a fogyasztói társadalom művi csodáin álmélkodnak. A határozott formátumú nemzedéki életérzések helyére, amelyek ábrázolása Bereményi Géza legfőbb erényei közé tartozik, napjainkra tehát a talajvesztettség okozta bódult bizonytalanság került.

Feltétlenül megjegyzendő, hogy e tagadhatatlanul szuggesztív könyvhöz lenyűgöző hatású fülszöveg társul. Ennek az olvasásra biztató, lendületes buzdításnak a láttán rádöbbenhetünk: a fülszövegek eredetileg azért íródtak, hogy kedvet csináljanak a kötet birtokba vételéhez. Ha volna ilyen verseny, s talán jó lenne, ha lenne, ezt a hátsó borítón díszelgő gondolatfutamat jelölni kellene az Év Fülszövege cím elnyerésére. (*T-Twins Kiadó*)

Tóth Zsolt

Mozdulatművészet

Az irodalomtörténészek jól tudják, hogy a két világháború közti líra, dráma és epika határterületein újra és újra fölbukkant egy művészeti ág, amely voltaképpen Terpszikhore és Thaleia fennhatósága alá tartozott. A mozdulatművészetről van szó, amely „bekéredzkedett” például Déry Tibor egyik regényébe, előhívta az esztétát a fiatal Balázs Bélából, a kritikust a csupán alkalmi műbíráló Tersánszky Józsi Jenőből. A modern táncnak ez a válfaja — lekiválóbb művelői és produkciói által — poéták sorát ihlette meg.

A mára már „letűnt mozgalom” dokumentumait — szemelvényekből szőtt regényét — nemrég Lenkei Júlia tette közzé. Mint a fejezetekből kitetszik, a „hőskor” a század elejétől 1925-ig, a „fénykor” 1944-ig, az „utóvédharcok kora” 1950-ig (az Állami Balettintézet megalakulásáig) tartott. A mozdulatművészet létrejöttéhez számos tényezőre volt szükség 1900 táján. Így a táncművészet forradalmára és Isadora Duncan világhódító, görögös eszményü,

mezítlábas táncára; az olimpiai eszmétől lendületet kapott sportkultusz kibontakozására; a nőszemlélet, az erkölcsi világkép filozófiai és társadalmi változásaira; az avantgárd jegyében formát bontó színház-művészet rugalmasságára, és sok egyébre. Konceptcionálisan a testnek, a testbeszédnek a csalóka szóval szembeállított őszintesége alapozta meg a mozdulatművészet népszerűségét. Lelki-érzelmi-világnézeti értelemben a tánc, a színház és a testkultúra találkozása a szabadságot és a transzcendens tartalmak materializálását (egyenben fölszárnyaltatását) ígerte.

A mozdulatművészet hazai honosítása, társadalmi elismertetése, pedagógiájának és esztétikájának kidolgozása főként Diennes Valéria, Madzsarné Jászi Alice és Szentpál Olga nevéhez fűződött. A különösség és az összetettség kezdetől jellemzője volt e sajátos iskolának, tény azonban, hogy bizonyos eldöntetlenségtől, eklektikától sokszor nem volt képes szabadulni a produkció. A mozgás suta kommentálását, a „kísérő zsolozsmázást” Tersánszky, a mozdulatművészeti „őrületet” a bírálóiban túlhevülő Kovács Tivadar tette szóvá.

A gondosan és tartózkodóan összeállított (a szerzői jogi és egyéb nehézségeket is áthidaló) kötet fontos művészet- és tánc történeti, valamint eszmetörténeti forrás. Legendás hajdani nagyságok eleve-
nednek meg e lapokon, híres előadásokat rekonstruálhat a benső látás, ezer apróság köti le a figyelmet. Például az is, hogy a mozgásművészetnek elkötelezett hölgyek többsége igen magas kort ért meg, így hát szerencsére ennek a (nemcsak a gyöngébbik nemre korlátozódó) táncformának, a „fénykornak” ma is vannak élő tanúi. (*Magvető - T-Twins*)

Tarján Tamás

Kiss Benedek: A világ örökbefogadása

Eppen a költő ötvenedik születésnapjára időzítve jelent meg negyved század válogatott verseinek gyűjteménye. A gyakoribb időrend helyett tematikus ciklusokba tagolódik a kötet, s ez az eljárás általában

akkor igazolható, ha a költői pálya belső egységessége a domináns, és nem a változások. Így van ez Kiss Benedeknél is. Első kötete nemcsak poétikai értelemben volt színvonalas kezdés, hanem szemléletileg is. S bár megtalált költői eszközei nemigen változtak lényegüket tekintve, az élet-tapasztalat, a világ örökbefogadásának újabb és újabb megjárt stációja, az ifúságot felváltó érett férfior a költői szemléletet mind rétegzettebbé tette.

Az induló költőt az Alföld-élmény, s hozzá kapcsolódóan Petőfi, a népdal, majd Nagy Lászlóék lírai forradalmának a hatása inspirálta, s ezen a nyomvonalon haladva alakította ki azt a sajátos világot, amely egyszerre nyitott a hagyományra és a jelen világára. Küldetéses költő maradt, de modern módon: nem vátesz, de olyan költő, aki meg van győződve az emberi lét értelmességéről még a legkomorabb korokban is. A történelem nem kedvezett e nemzedéknek, igazi cselekvésre csak korlátozottan nyílt tér, s ennek következményei kitörölhetetlen nyomot hagynak a versek világában. A küldetéses költő ezért emigrál a családba, a barátok közé, a természetbe. S ha végső harmóniát nem is, gondolati és érzelmi nyugvópontokat kínálnak e körök. Gondolat és érzelem összhangja igen fontos e költészetben: a tépetteget mindig oldja az esztétikai szépség, s annak gyakori megjelenési formájaként a képgazdagság, az éneklés és a dalszerűség. Nemcsak poétikai üzenete van a szépség és az ének visszaperlésének, s a költő nem rejti el a küzdelmet sem: „Éneket választ ki a lélek, / miként a testem verejtékét!” (*Öreg tőkék közt*). A létezés áramlatait mutatja a könyv felépítése is: az eredet, a személyiség, a história, a mesterek és barátok, a szerelem körein át jutunk el egy összegző ciklusig, amely a végességgel és a végtelennel, a mulandóval és a halhatatlannal, az emberrel és az istenivel néz szembe. Nem csupán az ilyen című vers, de az egész kötet *Számvetés-féle, félúton*, költői értelemben kétségbevonhatatlan eredménnyel. (*Anonymus Kiadó*)

Vasy Géza

Bartók: Divertimento

Az 1988-ban alakult Magyar Virtuózok Kamarazenekar fennállásának eddigi öt éve alatt koncerten és lemezfelvételen egyaránt egyenletes, kimagasló teljesítményt nyújtott. A Szenthelyi Miklós, Berkes Kálmán és Bálint Mária irányította együttes új CD-jén a komolyzene könyved, szórakoztató rétegéből válogatott: a Hungaroton felvételén Bartók és Weiner *Divertimentója*, valamint Fritz Kreisler néhány karakterdarabja hallható.

Bartók 1939-ben, a Bázeli Kamarazenekar felkérésére komponálta a *Divertimentót*, amelyet egy évvel később Paul Sacher vezényletével mutattak be. A *Divertimento* számos elemet őriz ugyan a klasszikus és romantikus szórakoztató műfajok (szere-nád, cassatio, Nachtmusik, stb.) hagyományaiból, ugyanakkor megkérdőjelezhetetlenül egyéni és autonóm kompozíció. A kirobbanó lendületű, verbunkos-motívumokat is beépítő nyitótételt a Magyar Virtuózok szuggesztíven és nagyvonalúan szólaltatják meg, különösen hatásos a tételt indító pregnáns ritmusformula tudatos kiemelése, dinamikával történő előtér-be helyezése. A második tételben (*molto adagio*), a *Zene* (1936) és a *Concerto* (1943) lassú tételeinek testvérdarabjában megragadóak a hangszercsoportok belső dialógusai, szépek és plasztikusak a mélyvonnós-hangszínek. Kifogástalan a felszabald, derűs finale interpretációja is.

Weiner Leó 1933–34-ben keletkezett *I. Divertimentója* magyaros karakterű tételekből lazán összefűzött, szvitjellegű sorozat. Külön említést érdemel a két lassú tétel (*Jó alapos csárdás*, *Marosszéki keringős*) expresszív, érzelemgazdag, mégis bensőséges tolmácsolása, a gyors tételekben — így a közismert Róka-táncban is — pedig a zenekar nevéhez méltó virtuozitás, tökéletes technikai perfekció.

Kreisler hegedűkompozíciói ugyan nem tartoznak a halhatatlan remekművek közé, de — mint Szenthelyi Miklós megfogalmazta — „egyesítik magukban a sikeres ráadászámok valamennyi követelményét.” A felvételen hallható *Variációk egy Corelli-témára*, *Szerelmi öröm*, *Bécsi caprice*, *A szép Rosmarin*, valamint *Recitativo* és

Scherzo-Caprice — egy részük Bogár István átdolgozása — előadása nagyvonalú, könnyed, elegáns.

A Hungaroton albumán a felvételtechnika, a mikrofonozás is kifogástalan, a hangkép világos, diszkrét, kontúros. A Magyar Virtuózok CD-je — amelynek karmestere a fiatal generációhoz tartozó, de nemzetközileg is számon tartott Györi-ványi-Ráth György — kellemes háttérzeneként és derűs koncertmuzsikaként egyaránt a hallgatók örömeire szolgálhat.

Retkes Attila

Sándor Iván: Vég semmiség

„A százhetven éve fel nem fedezett *Bánk bán*”-ról írt nagyszabású irodalomtörténeti munkát, azaz inkább érdekesítő esszé tanulmányt az utóbbi másfél évtized egyik legtermékenyebb (gondolkodóként és regényíróként is állandó megújulásra kész) szerzője, Sándor Iván. Műve első részében — klasszikus drámánktól elvonatkoztatva is — az identitáskeresés izgatja. E kaland keretében foglalkoztatják olyan, egyszerre tartalmi és formai kérdések, mint a hierarchia értékszintje és kapcsolatrendszere, a kommunikáció-képtelenség nyelvi alakzatai, a tapasztalatok értékesítésének hiánya. A legbeszédesebb ez a kis fejezet cím: A „sötét” mint létszintér. A vérbeli filozófus és filológus-esszéta igazi dramaturgként közelít a drámához. Érzéki-togalmi diagnózisnyelvnek nevezhetjük azt a sűrű, mégis áttetsző leírásmódot, amellyel például a darabbeli *idegenség* problematikáját elbeszéli. Remek annak kifejtése, miért lehet egy a magyarsággal a szintén nem magyar (hisz spanyol) Melinda, aki így tehát nemcsak morálisan áll Gertrudis felett.

A második rész, a mű interpretáció-történetét taglalva, joggal int a „hamis befogadás-szerkezet” ellentmondásaira, „a szobor körüljárásának” nehézségeire, „a színház újabb válaszképtelenségeire”. Itt azonban már vitánk lehet Sándor Ivánnal. Akárhogy is nézzük, a *Bánk bánt* azért nem hagyta fölfedezetlenül (értetlenül se) a százhetven évnyi recepció; a „vissza az

eredetihez” tanácsával pedig csak a drámatörténet mehet valamire, az eleven színház sokkal kevésbé. Szőnyi G. Sándor a televízióban, Ács János a szolnoki színházban épp „az eredeti ellenében” jutott azokra az értelmező eredményekre, amelyek kétségkívül csak részeredmények.

Az esszéíró tollát nemegyszer egy kis túlzás, sommás fordulat indítja és siklatja. Kiváltképp, ha témája kidolgozásával — bevallottan — egy regényt is alapoz. Nagyon valószínű tehát, hogy az író említett „túlzásának” majd az ezredvégi magyar epika gyarapodását köszönhetjük. A *Bánk bán*-szakirodalom máris egy alpművel gyarapodott. (*Jelenkor*)

Tarján Tamás

Három folyóiratról Bárka, Hévíz, Metszet

Zavarba ejtően szaporodnak az újságok, a folyóiratok. A zavar azonban nem a bőségé, hanem a minőségé. Az elmúlt évtizedek az „olvasó nép” legendájával vezettek félre, küszködve alakuló demokráciánk olykor mintha az „író nép” ingoványaira vezetne.

Most azonban három olyan új folyóiratról szólok, amelyek joggal keltik fel az olvasó figyelmét.

A *Bárka* irodalmi és művészeti folyóirat Békéscsabán jelenik meg negyedévenként a Tevan Kiadó gondozásában. Kántor Zsolt költő a főszerkesztő, Cs.Tóth János a kiadó. A cél nemes: szellemi értékek, közrebocsátása. Az egyes számok egy-egy választott koncepció szerint alakulnak, e mostani a mítosz körül épül fel. Reveláció — Békéscsabán kellett megjelennie — a nem szépíróként ismert Féja Géza *Szerelem* című, eddig kiadatlan novellája. A poézist Tandori, Imre Flóra, Ladik Katalin, Kántor Zsolt, Szepesi Attila versei képviselik. Érdekes a Schéner Mihállyal készült beszélgetés művészetéről, festészetéről. A lap kiállítás, tipográfiája Petőcz Károly mives munkája.

A *Hévíz* kulturális folyóirat, a fiatal város művészeti, irodalmi, zenei életét kívánja bemutatni. Hévíz gyógyereje régóta híres. Már Csokonai, Berzsenyi, Kisfaludy

Sándor, majd Kemény Zsigmond, Eötvös József is megemlékezett róla. Móricz itt írta a *Rokonokat*, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula kerestek itt enyhülést. Belterjes ugyan, ám mégis az egyetemes magyar művelődést kívánja szolgálni a Laczkó András főszerkesztésében megjelenő folyóirat, amelynek első számából Jánosy István *Sárközíné* című verse emelkedik ki. Az első számot Hévíz településtörténetének értő bemutatása teszi teljessé.

Végül egy szándékai szerint kéthavonta megjelenő folyóirat még 1922-ben napvilágot látott első számáról néhány szót. A *Metszet* irodalmi és művészeti folyóirat. Szerzői csekély kivétellel egyetemi, főiskolai hallgatók. Főképpen bölcsészek, de teológus, frissen végzett tanító is van közöttük. Örvedetes leírni: művelt, az irodalmi örökséget és hagyományt tisztelő alkotó fiatalok. Csokonaitól, Berzsenyitől idéznek, s a Tetről elmélkedve Kassákat és Babilont „beszéltetik” egymással. Kezdek és haladók. Valamennyien útkeresők. Ez üdvözlendő. Őszinteségük komoly, megnyerő. Mint Ősi János ötödéves magyar-történelem szakos bölcsész, szerkesztő írja: „... jobb folyóiratot szeretnénk csinálni, mint a Nyugat volt... Ez igaz. Ám az is: mérhetetlen hiúságunk ellenére tudjuk, csak reményünk lehet, hogy az irodalom formáló keze, túl egyéni törekvéseinken, valami értékeset is kisajtol belőlünk.” Nagyratörő szerénység? Jó lenne, ha így lenne! Később: „Bevalljuk, nem tudjuk pontosan, mi lakik bennünk. Bízunk magunkban. Ez minden”. Fiatalok, tehetségesek. Bízunk bennük. Ez minden.

Pálmai Kálmán

Beszélgetés Skultéty Csabával

Skultéty Csaba hangját igen sokan ismerik Magyarországon: ő volt a Szabad Európa Rádió népszerű „Ambrus Mártona”, aki politikai kommentárjaival mindig a jelenségek mögöttes teréig hatolva világította meg a nem egyszer homályosnak tetsző világpolitikai helyzetet. A történelmi méretű politikai változások után ő is visszatért Magyarországra, pontosabban kétlakivá vált, életét Budapest és München kö-

zött osztva meg. De mondhatnám így is: „háromlakivá”, minthogy mind többet lehet vele találkozni Ungvárott, Pozsonyban és Kolozsvárott, s eljutott Lembergbe és Kijevbe is. Mozgalmas és fordulatos élettörténetét most az az interjúkötet mutatja be, amelyet Balla Gyula, a kárpátaljai magyar irodalom és történelem neves szakértője *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig* címmel adott közre az ungvári Intermix kiadónál. E kis kötet egyszersmind a most indult *Történelmi interjúk tára* címet viselő sorozat első darabja.

A beszélgetés valóban történelmi, hiszen Skultéty Csaba élete-sorsa a magyar történelem utolsó hét évtizedét kíséri nyomon. A hajdani Ung megye egyik járási székhelyén, Nagykaposon született, szülőhelyét a trianoni szerződés csatolta Csehszlovákiához. A késmárki német gimnáziumban és Ungvárott volt diák, majd — már Kárpátalja visszacsatolása után — a budapesti közgazdasági egyetemen tanult. 1945-ben őt is civilként „malenkij robotra” hurcolták el, a Focsaniban berendezett gyűjtőtáborból sikerült megszöknie. Ezután külügyminisztériumi összekötőként dolgozott a csehszlovák áttelepítési kormánybizottság Borsod megyei csoportja mellett, később Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztos titkára, a pozsonyi magyar külképviselet munkatársa volt. 1947 októberében, midőn már megtörtént a kommunista hatalomátvétel, emigrációba vonult. Párizsban és Bruges-ben tanult tovább, majd a Szabad Európa munkatársa lett. A nyolcvanas évek második felében a magyar Pax Romana-mozgalom elnöke volt.

Az elsők között kezdett foglalkozni a kisebbségi létbe kényszerített magyarság helyzetével, s ennek során, bátran mondhatom, a nyugati világban ő tette először szóvá a kárpátaljai magyarság mostoha sorsát. Munkáját mindig a szolgálat készsége és erkölcs vezérelte, jól tudta, hogy eredményt csak a köznapri erőfeszítések érhetnek el. Mint a könyv végén mondja: „Az emigrációban és a kisebbségben végzett tevékenység egy pontban megegyezik: eredményt mindkettőben csak szívós aprómunka árán lehet elérni.” (*Intermix*)

Pomogáts Béla

SOMMAIRE

T. S. Eliot: L' idée d'une société chrétienne
 Lajos Kada: Intégration européenne et valeurs chrétiennes
 Tomáš Halík: Réflexions sur le renouvellement de la vie
 de l'Église en Tchéquie
 Tivadar Artner: En mémoire de József Mindszenty
 László Rapcsányi: Le dernier antipape, Félix V.
 András Szennay: Vivre avec les conflits...
 Wladislaw Stanislaw Reymont: En pèlerinage à Czestochowa
 Poèmes de Péter Vasadi et János Oláh

INHALT

T. S. Eliot: Die Idee einer christlichen Gesellschaft
 Lajos Kada: Die europäische Integration und die christlichen Werte
 Tomáš Halík: Gedanken über die Erneuerung des kirchlichen Lebens
 in der Tschechei
 Tivadar Artner: Erinnerung an József Mindszenty
 László Rapcsányi: Der letzte Gegenpapst, Felix V.
 András Szennay: Mit Konflikten leben...
 Wladislaw Stanislaw Reymont: Auf Pilgerreise nach Czestochowa
 Gedichte von Péter Vasadi und János Oláh

CONTENTS

T. S. Eliot: The idea of a christian society
 Lajos Kada: European integration and christian values
 Tomáš Halík: Reflections on the renovation of church-life in Bohemia
 Tivadar Artner: Remembering József Mindszenty
 László Rapcsányi: The last anti-pope Felix V.
 András Szennay: Living in conflicts...
 Wladislaw Stanislaw Reymont: Pilgrimage to Czestochowa
 Poems by Péter Vasadi and János Oláh

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, PARANCS JÁNOS,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal:
 Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi
 árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcaán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámlasszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-
 037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyez szám ára 48,— Ft. — Külföldön
 terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest,
 POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek
 megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

SZEMLE

3500 latin bölcsesség

Báthori Csaba: Világnak világa

Kardos G. György: Jutalomjáték

Weber: A bűvös vadász (a Hungaroton CD-jén)

Babits Mihály és Illyés Gyula levelezése (1929–1941)

Shakespeare: Hamlet (a Kamra felújított előadásában)

Bereményi Géza: Nyugati pályaudvar

Mozdulatművészet

Kiss Benedek: A világ örökbefogadása .

Bartók: Divertimento (a Magyar Virtuózok előadásában)

Sándor Iván: Vég semmiség

Bárka, Hévíz, Metszet (folyóiratokról)

Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig

(beszélgetés Skultéty Csabával)

A szemléket írták: *Kállai Katalin, Medvigy Mihály,
Pálmai Kálmán, Pomogáts Béla, Retkes Attila, Tarján Tamás,
Tóth Zsolt és Vasy Géza*

Következő számainkból:

Hogyan beszélhetünk Istenről?

A keresztény értelmiség szerepe és feladatai
Rónay Györgyről — születésének 80. évfordulóján

Huszi Vilmos: Oláh Miklós pályafutása